Anadolu İmam Hatip Lisesi

KELAM

ANADOLU İMAM HATİP LİSESİ

KELAM

YAZARLAR
Yrd. Doç. Dr. U. Murat KILAVUZ
Eba Müslim YAŞAROĞLU
Nihat MORGÜL
Veli KARATAŞ

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI YAYINLARI ....
DERS KİTAPLARI DİZİSİ ....

EDİTÖR
Veli KARATAŞ

DİL UZMANI
Ahmet POLAT

GÖRSEL TASARIM
Mevlüt KESMAN

PROGRAM GELİŞTİRME UZMANI
Hasan TOPAL

REHBERLİK UZMANI
Esra DEMİR

İSTİKLÂL MARŞI

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.

Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl!
Kahraman ırkıma bir gül! Ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl.
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl.

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.

Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
Medeniyyet dediğin tek dişi kalmış canavar?

Arkadaş, yurduma alçakları uğratma sakın;
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın;
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın

Bastığın yerleri toprak diyerek geçme, tanı:
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:
Verme, dünyaları alsan da bu cennet vatanı.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?
Şüheda fışkıracak toprağı sıksan, şüheda!
Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Huda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda.

Ruhumun senden İlâhî, şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne nâmahrem eli.
Bu ezanlar -ki şehadetleri dinin temeli-
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.

O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım,
Her cerîhamdan İlâhî, boşanıp kanlı yaşım,
Fışkırır ruh-ı mücerret gibi yerden na'şım;
O zaman yükselerek arşa değer belki başım.

Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl;
Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyyet;
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl!

Mehmet Âkif Ersoy

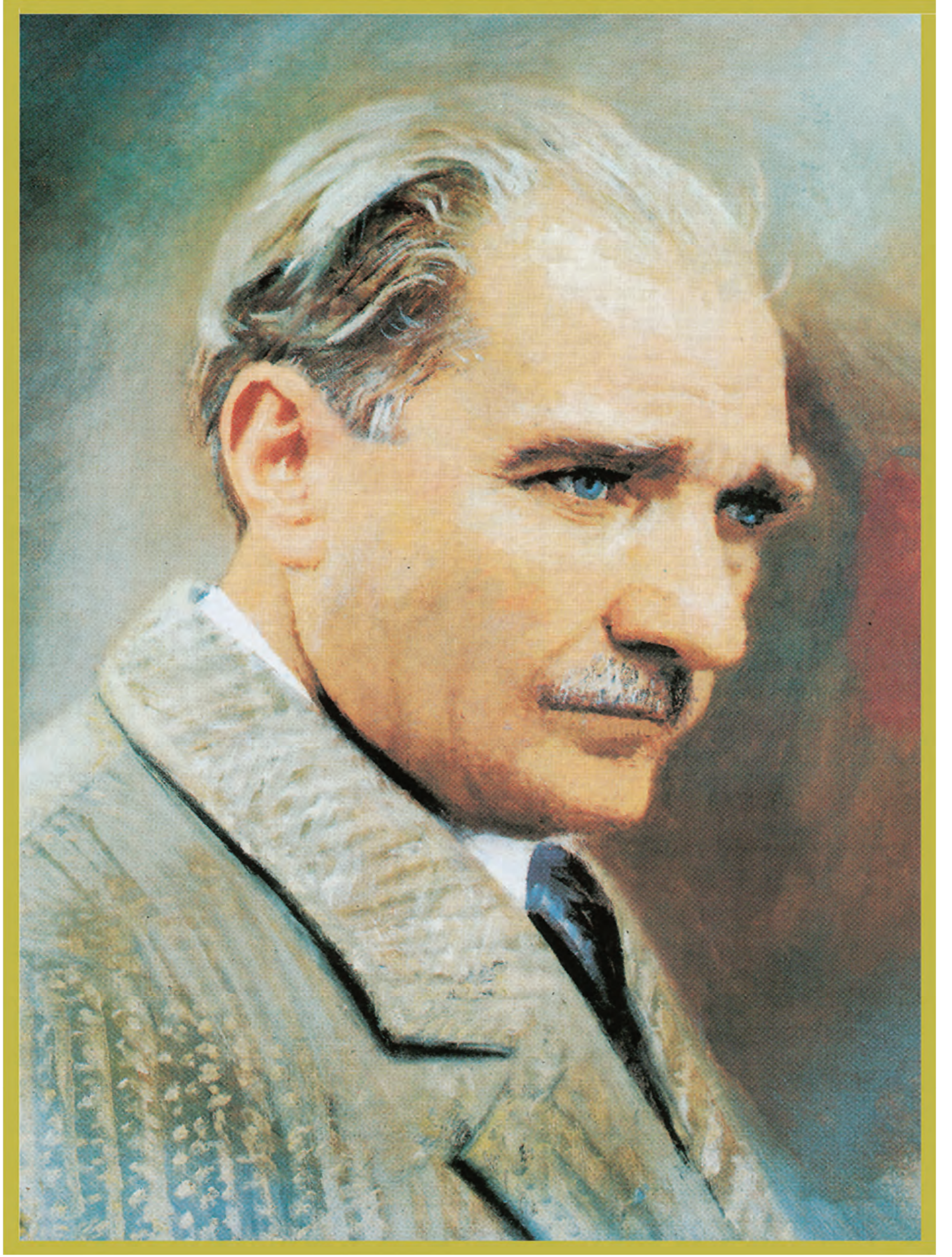
ATATÜRK'ÜN GENÇLİĞE HİTABESİ

Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini, ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni bu hazineden mahrum etmek isteyecek dâhilî ve hâricî bedhahların olacaktır. Bir gün, istiklâl ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin! Bu imkân ve şerait, çok namüsait bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zapt edilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elîm ve daha vahim olmak üzere, memleketin dâhilinde iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hattâ hıyanet içinde bulunabilirler. Hattâ bu iktidar sahipleri şahsî menfaatlerini, müstevlîlerin siyasî emelleriyle tevhit edebilirler. Millet, fakr u zaruret içinde harap ve bîtap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı! İşte, bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen, Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur.

Mustafa Kemal Atatürk

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

İÇİNDEKİLER

3. ÜNİTE

DİNİN ANLAŞILMASINDA FARKLI YORUMLAR

4. ÜNİTE

KELAM İLMİ VE GÜNCEL MESELELER

ORGANİZASYON ŞEMASI

ÜNİTE BAŞLIĞI

ÜNİTE GÖRSELİ

ÜNİTE HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

ETKİNLİK

KONU İÇERİKLERİ

KONU GÖRSELİ

ÜNİTE DEĞERLENDİRME ÇALIŞMALARI

SAYFA NUMARASI

ETKİNLİK TÜRLERİ

O OKUYALIM	B BİLGİ KUTUSU	Y YORUMLAYALIM	B BULALIM
D DÜŞÜNELİM	D DEĞERLENDİRELİM	A ARAŞTIRALIM	P PAYLAŞALIM
N NOT EDELİM	D DİKKAT EDELİM		

KISALTMALAR

age.	: adı geçen eser
a.s.	: Aleyhisselam
b.	: bin
bk.	: bakınız
C.	: cilt
c.c.	: celle celalühü
çev.	: çeviren
DEM	: Değerler Eğitimi Merkezi
haz.	: hazırlayan
Hz.	: Hazreti
md.	: madde
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
ö.	: ölüm tarihi
s.	: sayfa
s.a.v.	: sallallahu aleyhi ve selem
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri

1. ÜNİTE
KELAM İLMİ

ÜNİTEMİZE HAZIRLANALIM

1. “Kelam” kelimesinin hangi anlamlara geldiğini sözlüklerden araştırarak arkadaşlarınızla paylaşınız.
2. Kelam ilmine niçin ihtiyaç vardır? Araştırınız.
3. Kelam tarihi kitaplarından kelam ilmine katkıda bulunmuş âlimlerden ikisini tespit ederek haklarında bilgi toplayınız.
4. Kelam ilmine İslam düşünce tarihi boyunca başka hangi isimler verilmiştir? Araştırınız.

1. Kelam İlminin Tanımı, Konusu ve Amacı

B BİLGİ KUTUSU

"Kelam, İslam dininin inanca ve davranışlara dair ilkelerini naslardan hareketle belirleyen ve akli yöntemlerle temellendirip destekleyen bir ilimdir."

(Yusuf Şevki Yavuz, "Kelam", TDV İslam Ansiklopedisi, C 25, s. 196.)

Kelam; sözlükte söz, lafız, ibare, konuşma gibi anlamlara gelmektedir.[1] Kelam sözcüğü ile bir fikri, bir manayı tam olarak anlatan anlamlı bir söz ya da açık ve anlaşılır bir konuşma kastedilir. Bu sebeple Kur'an'ın bir ismi olarak söylenen **"Kelamullah"** ifadesinin anlamı da Allah'ın (c.c.) sözü, O'nun konuşması demektir. Kelamın terim olarak hem konusu hem de amacı açısından farklı şekillerde tarifleri yapılmıştır:

Amacı açısından **kelam**, kesin deliller kullanarak ve karşıt görüşlü kişi ve grupların ortaya attığı şüphe ve itirazları gidererek İslam inanç esaslarını ispata güç kazandıran bir ilimdir.

Konusu açısından ise **kelam**, Allah'ın (c.c.) zat ve sıfatlarından, peygamberlikle ilgili konulardan, başlangıç (mebde) ve sonları (mead) bakımından varlıkların durumlarından (yaratılış ve ahiretten) İslam esaslarına ve vahye bağlı kalarak bahseden bir ilimdir.[2]

Allah'a (c.c.), peygamberlere ve ahirete iman İslam dininin temel inanç konularıdır. Kelam ilmi de bu konular hakkında vahyin bildirdikleri çerçevesinde akli açıklamalar yapar. Kelam âlimleri tarafından İslam dininin iman esasları altı madde hâlinde ele alınmıştır. "Âmentü"de ifade edilen bu esaslar âlimler tarafından üç başlıkta birleştirilmiş ve bunlara da "usûl-i selâse" yani tevhid, nübüvvet ve ahirete iman denilmiştir. Bu sebeple âlimler yukarıdaki tarifte görüldüğü gibi kelam ilmini tanımlarken bu üç esası özellikle zikretmeye özen göstermişlerdir.[3]

N NOT EDELİM

Kelam İlminin Diğer İsimleri

İslam düşünce tarihi boyunca kelam ilmine değişik isimler verilmişse de "Kelam" adı yaygınlık kazanmıştır. Kelam ilmi,

- ✓ Dinin itikat esaslarını konu edindiği için **akaid**
- ✓ Dinin aslını oluşturan akideyi, temel inanç ilkelerini kendisine konu edindiği için **usûlü'd-din**
- ✓ Konularının ağırlığını Allah'a iman, Allah'ın birlenmesi (tevhid) ve sıfatları oluşturduğu için **ilm-i tevhid**
- ✓ Fıkhın inançla ilgili yönlerini ele aldığı için **Fıkh-ı Ekber** (en büyük fıkıh)
- ✓ Yöntem olarak daha çok düşünme ve akıl yürütmeyi seçtiği için **ilm-i istidlal** ve **nazar** gibi çeşitli adlarla da anılmıştır.

Kelam ilminin üç temel konusu vardır:

- ✓ Tevhid
- ✓ Nübüvvet
- ✓ Ahiret

B BİLGİ KUTUSU

Kelam İlminin Öncelikli Konuları

- ✓ Allah'ın varlığının delilleri
- ✓ Allah'ın birliğinin delilleri
- ✓ Allah'ın sıfatları ve fiillerinin delilleri

1 A. Saim Klavuz, Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelama Giriş, s. 394-395.
2 Diğer tarifler için bk. A. Saim Kılavuz, Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelama Giriş, s. 394-395.
3 Bekir Topaloğlu, Kelam İlmi: Giriş, s. 47-48.

İslam düşünce tarihinde kelam ilminin yoğunlaştığı en önemli mesele tevhid inancı olmuştur. Bu sebeple başlangıçta kelam ilmi Allah'ın (c.c.) zatı, birliği, eşi ve benzerinin olmaması gibi konuları ele almış; Allah'ın (c.c.) her türlü eksiklikten münezzeh olduğunu ortaya koymaya çalışarak, tüm kemal sıfatlarla muttasıf olduğu konusuna ağırlık vermiştir. Kelam ilmi Allah'ın (c.c.) varlığını bazen Kur'an ayetlerinden hareketle, bazen de tabiattan örnekler vererek ispat etmeye çalışır. Bu konuda Kur'an-ı Kerim'de insanı evren hakkında düşünmeye çağıran birçok ayet vardır. Kâinatta var olan düzen ve uyum da yaratıcı olarak Allah'ın (c.c.) varlığının ve birliğinin en büyük işareti olarak kabul edilmiştir.

B BİLGİ KUTUSU

Gazzâlî'den (ö. 505/1111) sonraki kelamcılar döneminde kelam ilminin kapsam ve içeriği daha da genişleyerek felsefenin konularıyla birlikte mantığın birçok temel konusu da kelamda yer almıştır. Bu dönemde kelam, bilinebilir (malum) olan hemen hemen tüm konularla ilgilenmeye başlamıştır.

اَلَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلٰى جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِى خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هٰذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

"Onlar ayaktayken, otururken ve yanları üzerine yatarken Allah'ı anarlar. Göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler. 'Rabbimiz! Bunu boş yere yaratmadın, seni eksikliklerden uzak tutarız. Bizi ateş azabından koru' derler."[4]

لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللّٰهُ لَفَسَدَتَا فَسُبْحَانَ اللّٰهِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ

"Eğer göklerde ve yerde Allah'tan başka tanrılar olsaydı bu ikisinin düzeni bozulurdu. Demek ki Arş'ın Rabbi olan Allah, onların yakıştırdıkları sıfatlardan münezzehtir."[5]

Kelam ilminde âlemdeki düzen ve varlıkların çeşitliliği, düşünen insan için Allah'ın (c.c.) varlık ve birliğinin en büyük kanıtı kabul edilmiştir. Bu nedenle, evrenin nasıl oluştuğunu düşünen kimse Allah'ı (c.c.) bulabilir. Kelam bu yönüyle benzer konuları ele alan akaid, tevhid ve usûlü'd-din gibi ilimlerden ayrılır. Zira bu ilimlerde daha çok inanç esasları açıklanır. İnanç esasları akli ve mantıki yöntemlerle delillendirme ve ispat yoluna gidilmez.

Kelamın ikinci temel konusu nübüvvettir. Allah (c.c.), mesajlarını peygamberleri vasıtasıyla insanlara ulaştırır. Buna göre nübüvvet, peygamberliğin imkânını, diğer peygamberlerin risaletini, vahyi, ilahî kitapları, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peygamberliğinin ispatını kapsamaktadır.

Kelamın bir diğer önemli konusu da ahiret inancıdır. Kur'an'da insanların bu dünyadaki söz ve davranışlarından sorumlu oldukları dile getirilir. Ahiret inancıyla ilgili deliller ortaya konarak ahiretin varlığı ve aşamaları hakkında bilgi verilir.

T TARTIŞALIM

Bir ilmin önemi, o ilmin konusuna ve muhtevasına göre belirlenip değerlendirilir. Aynı şekilde o ilimle elde edilen bilginin değeri de insana sağladığı fayda ile doğru orantılıdır.

Siz de buradan hareketle kelam ilminin konusunu ve muhtevasını göz önüne alarak onun önemini arkadaşlarınızla tartışınız.

4 Âl-i İmrân suresi, 191. ayet.
5 Enbiyâ suresi, 22. ayet.

Zamanla temel konuları açıklamada izlenen yol ve yöntemlerin değişmesi, felsefenin İslam dünyasında yayılması, dönemin sosyal ve kültürel değişimlerine bağlı olarak ortaya çıkan problemler kelamın konularının da genişlemesine sebep olmuştur. Bundan dolayı Gazzâlî (ö. 515/1111) başta olmak üzere bazı kelamcılar, kelamın konusunun varlık (mevcud) olduğunu söylemişlerdir. Felsefe ile kelamın iç içe geçtiği daha sonraki dönemlerde ise kelamın konusunu - dinî esaslarla uzak veya yakın bir ilişkisi bulunmak şartıyla - bilinebilen her şey (malum) oluşturmuştur.

İslam âlimlerine göre iman, bilgi temeli üzerine kurulur. Yanlış bilgiler hem tevhid ilkesinin zedelenmesine hem de inanç alanında birtakım sapmalara yol açmaktadır. Bilgisizlikten ve cehaletten kaynaklanan bu inanışların düzeltilmesi ancak inanç alanında doğru bilgilenme ile mümkündür. İşte kelam ilmi de ilahî vahye dayanan doğru bilgileri vererek insanları yanlış inançlardan korumayı ve doğru inancı bilgi ile temellendirmeyi amaçlamıştır. Böylece kelam, bir ilim olarak insanların inanç konusunda doğru bilgilenmesini sağlamaktadır. Bu sebepledir ki İslam âlimleri imanın tasdik ve ikrar boyutunun yanında bilgi boyutunun olduğuna da dikkat çekmişlerdir.

NOT EDELİM

Kelam ilminin temel amacı, diğer İslami ilimlerde de olduğu gibi insanın dünya ve ahiret mutluluğunu elde etmesini sağlamaktır. Bununla beraber kelam âlimleri bu temel gayenin dışında kelam ilminin gerçekleştirmeyi amaçladığı bazı hususları şu şekilde sıralamışlardır:

- ✓ Akli ve naklî delillerle desteklenmiş bir bilgiyle kişinin imanını taklit düzeyinden kurtarıp araştırma ile elde edilen gerçek ve sağlam (tahkikî) bir iman derecesine yükseltmek.
- ✓ Doğru bilgi vererek insanları yanlış inançlardan koruyup doğru inancı bilgi ile temellendirmek.
- ✓ Doğru yolu arayanları aydınlatıp onlara yol göstermek, şüpheleri ve itirazları ortadan kaldırarak inanmamakta inat edenlere cevap vermek.
- ✓ Diğer İslami ilimler için üzerinde hareket edebilecekleri sağlam bir inanç temeli oluşturmak.
- ✓ Tevhid inancını gönüllere yerleştirerek kişinin inancını güçlendirmek ve böylece amellerin bilinçli ve ihlaslı bir şekilde yerine getirilmesini sağlamak.
- ✓ Sapkın düşünce sahiplerinin İslam'a yönelik itirazlarını akli ve nakli delillerle çürütüp onlara cevap vermek, iman esaslarını korumak ve savunmak.
- ✓ Hurafe ve batıl inançların neler olduğunu belirleyip Müslümanlar'ın bu konuda bilinçli olmalarını sağlamak.[6]

2. Kelam İlminin Doğuşu ve Gelişmesi

Kur'an'da insanlar, hem kendileri hem de diğer varlık ve olaylar üzerinde gözlem yapmaya, bu gözlemlerden yararlanarak varlıkları ve olayları yaratılış açısından düşünmeye davet edilmiştir. Bu şekilde düşünüp akıl yürütenlerin doğru bilgilere ulaşacakları vurgulanmış, buna karşılık atalarından öğrendikleri inançları taklit edenlerin hakikate ulaşamayacakları, dolayısıyla sapıklıkta kalacakları belirtilmiştir.[7]

Kur'an'da başta Allah'ın (c.c.) varlığı, birliği, peygamberlik, kader, iman-küfür, iyi-kötü davranışlar gibi birçok mesele ele alınmış, bu konuların akli delillerine temas edilmiştir. Değişik din mensuplarının batıl inanç ve davranışları açıklanarak eleştirilmiş, onlarla en uygun biçimde fikrî mücadele yollarına dikkat çekilmiştir. Tüm bunlar bir yönüyle kelam ilmini inşa etmeyi içeren bir süreci başlatmıştır.[8]

i İNCELEYELİM

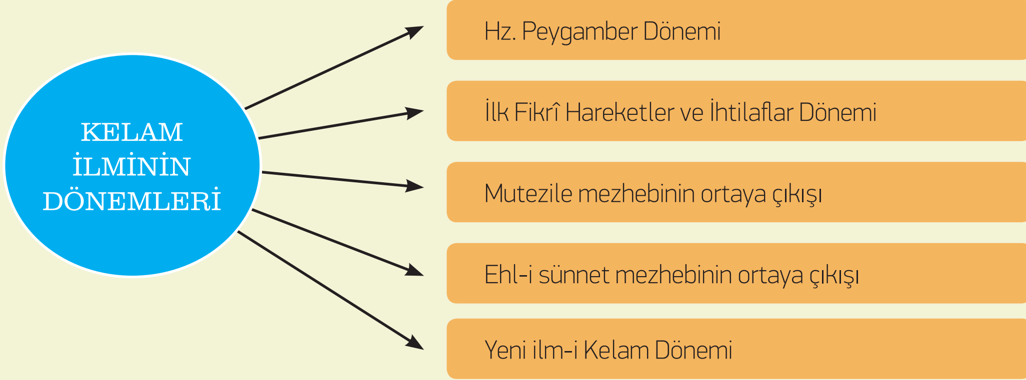
İmâm-ı Âzam'ın Fıkh-ı Ekber adlı eserini sınıfa getirerek konularını inceleyiniz.

Peygamber Efendimiz Allah'tan (c.c.) aldığı ilahî mesajları insanlara hem tebliğ etmiş hem de yaşayarak örnek olmuştur. Sahabîler de anlamakta zorlandıkları konuları hemen Hz. Peygamber'e arz etmişlerdir. Peygamberimiz de bu soruları onların kalplerini rahatlatacak şekilde cevaplandırmıştır. Peygamberimizin hayatta olduğu bu dönemde inanç alanında büyük bir problem ve ihtilaf ortaya çıkmamıştır. Bu sebeple, Hz. Peygamber döneminde, bütün İslami ilimlerde olduğu gibi, kelam ilminin de bugünkü şekliyle tedvin edilmiş olmasından söz etmek mümkün değildir. Bununla birlikte Kur'an'ın en önemli konularını teşkil eden Allah-âlem ilişkisi, ahiret hayatı, cennet ve cehennem gibi itikadi konular bu dönemde de üzerinde en çok durulan konulardı.

6 Kelamın amaçları konusunda bk. A. Saim Kılavuz, Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelama Giriş s. 398-399.
7 bk. Maide suresi, 104. ayet; Bakara suresi, 170. ayet.
8 Yusuf Şevki Yavuz, "Kelam", TDV İslam Ansiklopedisi, C 25, s. 198.

NOT EDELİM

Kelam İlminin tarihi sürecini beş ayrı dönem hâlinde inceleyebiliriz:

Resulullah'a sorulan sorular, daha çok inancı kuvvetlendirmek ve dinî bilgilerini arttırmak içindi. Bu sebeple ashab, vahiyden başka kaynağa ihtiyaç duymuyor, Peygamberimizin cevabı ile yetiniyordu.[9]

Hz. Peygamber'in vefatı ile birlikte yeni bir süreç başlamıştır. Artık Müslümanlar bu süreçte inançla ilgili sorunların çözümü için Kur'an ayetlerini yorumlamaya ve Peygamberimizin sünnetine yönelmişlerdir. Bu şekilde karşılaştıkları problemleri çözmeye çalışmışlardır.

Hz. Peygamber'in vefatından hemen sonra gelişen fikrî ve siyasi olaylar, yeni anlayış ve farklı yorumları da beraberinde getirmiştir. İlk dönem İslam âlimleri, bu yeni anlayış ve farklı yorumlara karşı İslam itikadını savunma ve açıklama ihtiyacı duymuşlardır. Özellikle Raşid Halifeler Dönemi ve sonrasında İslam coğrafyasının hızlı bir şekilde genişlemesi, Müslümanlar'ın farklı kültürlerle karşılaşmasını da kaçınılmaz hâle getirmiştir. Bunun yanında tercümeler yoluyla Yunan felsefesinin İslam dünyasında yayılması Müslümanlar arasında birçok farklı düşüncenin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. Böylece İslam toplumunda yavaş yavaş ihtilaflar ortaya çıkmaya başlamıştır.

Hz. Peygamber'in vefatından sonra başlayıp hicri birinci asrı içine alan bu süreç kelam ilminin doğmasına zemin hazırlayan "ilk fikrî hareketler" devri olarak isimlendirilir. Bu dönemde yaşanan siyasi olaylar ve ihtilaflar nedeniyle ortaya çıkan büyük günah işleyenin durumu, iman-amel ilişkisi, kader meselesi, insan fiilleri ve hilafet gibi meseleler, inançla ilgili bazı tartışmaları ve farklı yeni yorumları da beraberinde getirmiştir. Böylece başta kelam ilmi olmak üzere diğer dinî ilimlerin ortaya çıkış süreci de başlamıştır.

Bu dönemin en önemli ismi, İmâm-ı Âzam Ebu Hanîfe'dir (ö. 150/767). Onun inançla ilgili konuları ele alan en önemli eseri ise **Fıkh-ı Ekber** adlı risalesidir. Ebu Hanîfe, fıkhı, "kişinin lehinde ve aleyhinde olan şeyleri bilmesi" şeklinde tarif ederek ibadet, amel ve ahlak konularının yanında inanç konularını da fıkhın kapsamı içerisine almıştır. "Fıkh-ı Ekber" ise onun terminolojisinde inanç konularını içeren ilmin adı olmuş ve sonraki dönemlerde usûlü'd-dîn ve kelam ilminin karşılığı olarak da anılmıştır.

Hicri I. asrın sonları ile II. asrın başlarından itibaren Müslümanlar arasında görüş ayrılıkları artmış, siyasi ve itikadi mezhepler ortaya çıkmaya başlamıştır. İslam düşünce tarihinde inanç konuları üzerinde düşünme ve bu alanda ilk defa akla dayalı yöntemleri kullanma Mutezile ile başlamıştır.

9 A.Saim Kılavuz, Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelama Giriş, s. 408.

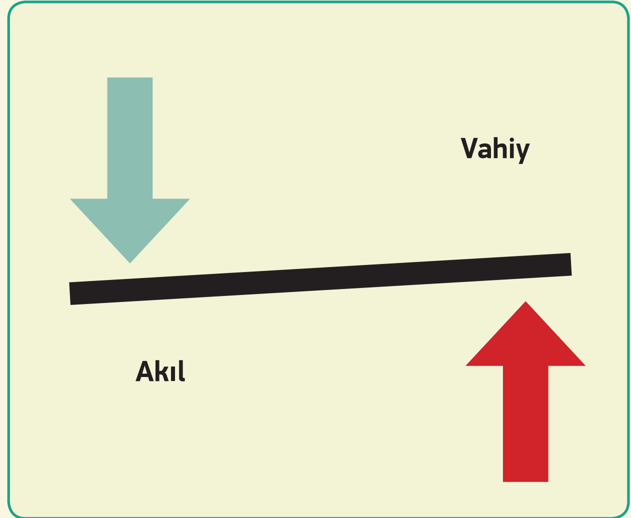
Bir kelam ekolü olarak ortaya çıkan Mutezile, İslam dininin aslî hükümlerinin temellendirilmesi, sistematik hâle getirilmesi, izah ve ispat edilmesi, karşı fikirlerin cevaplandırılması gibi konularla meşgul olmuştur.[10] Eski Yunan, İran ve Hint kültürlerinden yapılan felsefi eserlerin tercümelerinin de etkisiyle Mutezile, yabancı kültürlere karşı inanç esaslarının savunulmasında ve inançla ilgili problemlerin çözümünde aklı ön planda tutuyor ve nasları buna göre tevil ediyordu. "Kelamın doğuşu" olarak adlandırılan bu dönemde özellikle büyük günah işleyenin durumu (mürtekib-i kebire), imamet meselesi, Kur'an'ın yaratılıp yaratılmadığı (halku'l-Kur'an), Allah'ın (c.c.) görülmesi (Ruyetullah), Allah'ın (c.c.) sıfatları ve kader meselesi gibi hususlar temel tartışma konularını oluşturmuştur. Yaygın ve geleneksel görüşe göre Mutezile, Hasan el-Basrî'nin (ö.110/728) ders halkasından ayrılan Vâsıl b. Atâ'nın (ö. 131/748) öncülüğünde bir ekol hâline gelmiştir.[11]

Felsefi eserlerin tercümelerinin de etkisiyle İslam dünyasında kelami tartışmalar başlamıştır.

Hicri III. asırda inanç alanındaki ana ekoller ortaya çıkmış ve bu akımlar görüşlerini kendi metotlarıyla savunmaya başlamışlardır. Bu dönemde belirgin bir şekilde ekolleşen Ehl-i sünnet iki gruba ayrılarak gelişmiştir. Bunların ilki Ashabu'l-hadîs olarak isimlendirilen ve Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) öncülük ettiği akımdır. Buharî, Müslim, Ebu Dâvûd, Nesâî, Tirmizî gibi hadisçilerin de katkısıyla gelişen ve çoğunluğunu hadisçilerin oluşturduğu bu ekol, nasları anlamada sadece akılla hareket etme yaklaşımını benimseyen Mutezile kelam anlayışına karşı çıkmıştır.

Ehl-i sünnetin çoğunluğunu oluşturan ikinci grup ise dinî esasları vahyin öncülüğünde akli ilkelerle yorumlayıp temellendirme yöntemini benimsemiştir. İbn Küllâb (ö. 240/854) ve Hâris el-Muhâsibî'nin (ö. 243/857) öncülüğünde gelişen bu ekol daha sonra tamamen sistemleşecek olan Ehl-i sünnet düşüncesinin habercisi olarak kabul edilir.

Hicri IV. asır, Ehl-i sünnet kelam ekolünün kuruluş dönemi olarak kabul edilir. Kelam ilmi alanındaki Mutezile egemenliği, daha önce Mutezile mezhebine mensup olan İmam Ebü'l-Hasan el- Eş'arî (ö. 324/936) ile sona ermiştir. İmam Eş'arî, kelam anlayışını Basra ve Bağdat'ta yayarken, Ebu Mansûr el-Mâtürîdî (ö. 333/944) ise Maveraünnehir'de Ehl-i sünnet kelamının ikinci büyük ekolünün kurulmasını sağlamıştır.

Ehl-i sünnet kelamının öncü imamları vahyi esas alarak karşılaşılan yeni durumları akli ilkelerle temellendirmişlerdir.

Kurucularının adından hareketle Eş'ariyye ve Mâtürîdiyye olarak adlandırılan bu iki ekol, küçük farklarla ehli sünnetin inanç konularına getirdiği esasları belirleyip sistemleştirmişlerdir. Böylece kelam âlimleri, itikadi meselelerde aklın rolünü kabul etmiş, gerektiğinde iman meselelerini akli yollarla izah edip tevile başvurarak kelam metodunu kullanır hâle getirmişlerdir. Ehl-i sünnet kelamcıları bilginin kaynakları meselesinde vahiy-akıl dengesini gözeten bir yaklaşıma sahiptir. Ehl-i sünnet ekollerinde bilginin kaynakları havass-ı selîme, akl-ı selîm ve haber-i sadık olarak kabul edilir.

10 İlyas Çelebi, "Mu'tezile", TDV İslam Ansiklopedisi, C 31, s. 395.
11 A. Saim Kılavuz, Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelama Giriş, s. 416.

BİLGİ KUTUSU

Kelam ilmine göre bilgi elde etme yollarından biri olan ve herhangi bir etkenle kendisine ait özelliğini kaybetmemiş bulunan beş duyuya havass-ı selîme denir. Bunlar işitme, görme, koku alma, tatma ve dokunma duyularıdır. Akl-ı selîm; sağduyu, hüküm ve kararlarında doğruyu yanlıştan, iyiyi kötüden ayırma yetisidir. İnsanın doğru karar vermesini sağlayan, herhangi bir olumsuzluktan veya ortamın kötülüğünden etkilenmeyen, yaratılışındaki temizliği koruyan akla akl-ı selîm denir. Haber-i sadık ise hem peygamberlerin haber verdiği vahiyler hem de mütevatir haber için kullanılır.

İmam Eş'arî'nin yorumlarını geliştiren Bâkıllâni (ö. 403/1013) ve İmâmü'l Haremeyn Cüveynî (ö. 478/1085) ile İmam Mâtürîdî'nin yorumlarını geliştiren Ebü'l-Muîn en-Nesefî (ö. 508/1115) bu dönemin diğer meşhur kelam âlimleridir.

Kelam ilmi İmam Gazzâlî (öl. 555/1111) ile birlikte yeni bir döneme girmiştir. Kelam ve felsefenin iç içe geçtiği bu dönemde İmam Gazzâlî, bir yandan İslam akaidiyle uyuşmayan felsefi görüşleri eleştirmek amacıyla bu disipline ağırlık vermiş, diğer yandan da mantığı kelama dâhil etmiştir. Ayrıca tasavvufla kelamı uzlaştırmaya da çaba göstermiştir.

Yaygın ve geleneksel anlayışa göre Gazzâlî öncesi döneme Mütekaddimîn Dönemi adı verilirken Gazzâlî sonrası döneme Müteahhirîn Dönemi denmiştir.[12] Gazzâlî'den sonra yaşamış Müteahhirîn Dönemi ünlü kelam âlimleri arasında Fahreddîn er-Râzî (ö. 606/1210), Muhammed el-Beyzâvî (ö. 685/1286), Sa`düddîn Teftâzânî (ö. 793/1391), Seyyid Şerif Cürcânî (ö. 816/1413) , İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457) sayılabilir.

XIX. yüzyıldan günümüze kadar geçen süre ise kaynaklarımızda Yeni İlm-i Kelam Dönemi olarak adlandırılmıştır. Bu dönemde kelam ilmi, felsefi bir görüş olarak materyalizmi bütün biçimleriyle reddeden, biyoloji ve psikoloji disiplinleri üzerinden gelen Darwinizm ve Freudizm akımlarının eleştirilerini cevaplayan, yeni felsefi akımları İslam esasları açısından eleştiren, tabiî bilimlerden yararlanarak Allah'ın (c.c.) varlığını kanıtlayan, İslam'ın inanç ilkelerini açıklayan bir ilim durumuna gelmiştir.[13]

BİLGİ KUTUSU

Kelam ilminde dönüm noktası kabul edilen İmam Gazzâlî'den önceki kelamcılara mütekaddimîn (önceki dönem) kelamcıları, sonrakilere ise müteahhirîn (sonraki dönem) kelamcıları denir.

3. Kelam İlminin İslami İlimlerle İlişkisi

İslam âlimlerinin çoğunluğu kelamı önemli görmüş, onu öğrenip geliştirmenin farz-ı kifaye türünden bir yükümlülük olduğunu belirtmişlerdir. Bu görüşü savunan âlimlerin temel gerekçeleri şöyle özetlenebilir: Kelam, İslam'ın ana ilkelerini belirleyip temellendiren bir disiplin olduğuna göre dinî ilimlerin aslını oluşturur, diğer İslami ilimler ise bu asıl ve temele dayanmaktadır. Çünkü Allah'ın (c.c.) varlığı ve birliği, peygamberliğin gerekliliği, ahiretin gerçekliği, ibadetlerin yanı sıra diğer dinî hükümlerin ispatı yapılmadan diğer İslami esaslardan bahsetmek mümkün değildir.

Kelam bugün de dinî hayat için gerekli olan bir disiplindir. Zira İslam dünyasında inançla alakalı güncel meselelere çözüm üretilmesi hem geçmişten gelen kültürü irdelemeye tabi tutmak hem de güncel sorunlar konusunda akıl yürütmekle mümkündür. Bunu sağlayacak İslami ilimlerin başında kelam gelir.[14]

12 Bekir Topaloğlu, Kelam İlmi Giriş, s. 36.
13 A. Saim Kılavuz, Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelama Giriş, s. 428.
14 Yusuf Şevki Yavuz, "Kelam", TDV İslam Ansiklopedisi, C 25, s. 197-198.

Y YORUMLAYALIM

"Dinî ilimler içinde külli olan kelamdır. Fıkıh, usûl-i fıkıh, hadis ve tefsir gibi diğer ilimler ise cüzi ilimlerdir.

- ✓ Müfessir, kelamcının inceleme alanına giren şeyler arasından özel birini yani Kitap'ı alır ve onun tefsiriyle uğraşır.
- ✓ Muhaddis, kelamcının inceleme alanına giren şeyler arasından özel birini yani sünneti alır ve bunun sübût yollarını araştırır.
- ✓ Fakih bunlar arasından özel birini, yani mükellefin fiilini alır ve hükümlerini belirtir.

Öyleyse kelam ilmi bütün dinî ilimlerin ilkelerini ispat görevini yüklenmiş olmaktadır."

(Gazzâlî, el-Mustasfâ, C. 1, s. 5-7.)

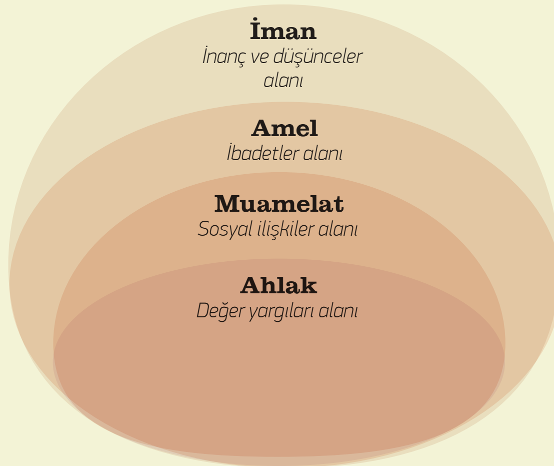
Yukarıda verilen bilgiye göre, kelam ilminin diğer ilimlerle ilişkisini arkadaşlarınızla yorumlayınız.

Kelam ilmi, dinin inanç ilkelerini, akıl doğrultusunda temellendirip açıklarken aynı zamanda İslam inancına yönelik içeriden ve dışarıdan yapılabilecek olan itirazları cevaplar. İnanç alanında ortaya çıkan şüphe ve tereddütleri çürütmeye çalışır. İslam inanç sistemini sarsmayı amaçlayan akımları, zamanla oluşan hurafe ve bâtıl inançları tespit ederek bunlarla mücadele etmek de kelam ilminin önemli bir görevidir.

Kelam ilmi, konusu itibariyle çok geniş ve kapsamlı bir disiplindir. Kullandığı deliller ve izlediği yöntem bakımından da sağlam ve tutarlı bir ilimdir. Fert ve toplum hayatında dinin ahlaki ve amelî boyutunun eksiksiz olarak uygulanması, inanç esaslarının doğru bir şekilde anlaşılmasına bağlıdır. Kelam ilminin müminlere en önemli katkılarından biri de dinin inanç esaslarını doğru bir şekilde temellendirerek müminleri sağlam ve tutarlı bir dünya görüşüne ulaştırmaktır.

Hz. Peygamber'in vefatından sonra toplumsal şartların ve olayların değişmesiyle birlikte yeni problemlere cevap vermek için zamanla kelam ilmi gibi birçok ilim dalı ortaya çıkmıştır. Tefsir, hadis, fıkıh, mezhepler tarihi gibi ilimler bunlardan bazılarıdır. Aslında bütün bu İslami ilimlerin ortak amacı, İslam'ın evrensel hükümlerinin daha iyi anlaşılması ve yaşanmasını sağlamaktır.

B BİLGİ KUTUSU

İslam dininin muhtevasını oluşturan temel esaslar şunlardır:

- ✓ İman
- ✓ Amel
- ✓ Muamelat
- ✓ Ahlak

İslam dininin bütün hükümleri, tevhid inancı ekseninde iman, amel, ahlaktan ve muamelattan oluşan temel esaslar üzerine bina edilir. Bu açıdan bakıldığında İslam'ın gerçekleştirmek istediği öncelikli hedef, sahih ve sağlam bir imandır. Daha sonra ise bu sahih ve sağlam itikat üzerine inşa edilecek ve kişiyi dünya ve ahirette kurtuluşa götürecek diğer amelî ve ahlaki hükümler gelir. Bu anlamda kelam ilminin Allah'ın (c.c.) varlığı ve birliği, nübüvvet ve ahiret gibi inanç esaslarını sağlam bir şekilde temellendirip açıklaması diğer İslam ilimleri açısından da oldukça önemlidir. Zira başta ibadetler olmak üzere diğer tüm davranışlarımız sağlam bir inanca dayanmadan sadece şekilden öte bir anlam taşımayacaktır. Şu hâlde din, sağlam bir iman üzerine kurulmuş, bilinçli bir amel, içten ve duyarlı bir ahlaki davranış bütünlüğünün adıdır.

Kelam ilmi hem konusu hem de amacı itibariyle diğer dinî ilimlerin esas ve dayanağı konumundadır. Çünkü inanç esasları sahih ve sağlam bir şekilde ortaya konmadan bunlar üzerine inşa edilebilecek fıkıh, tefsir, hadis ve benzeri ilimlerden söz edilemez. Zira dinin amelî ve ahlaki boyutuyla ilgili diğer bütün ilke ve uygulamalar ancak Allah'ın (c.c.) varlığıyla anlam kazanır. Eğer Allah'ın (c.c.) varlığı ve birliği ile peygamberlik ve diğer iman esasları kabul edilmez ise O'nun kitabının anlaşılması ve yorumunu konu edinen tefsir ilminin de bir anlamı olmaz. Aynı zamanda Hz. Peygamber'in söz ve fiillerini konu edinen ve dinin ikinci kaynağı olan hadis ilminin de bir anlamı olmaz. Dolayısıyla İslam âlimlerimiz ilimleri sınıflandırırken kelam ilminin bu yönüne işaret etmişlerdir.

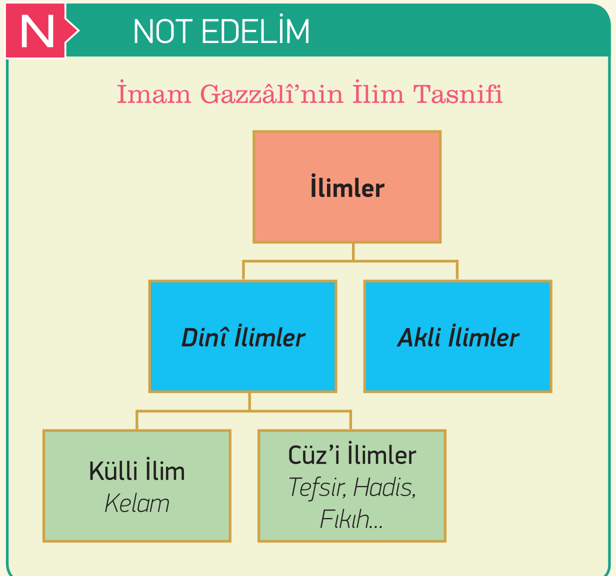
Büyük İslam bilginlerinden Teftâzânî kelamı İslami ilimler içerisinde, "eşrefü'l-ulûm" olarak yani en önemli, en şerefli ilim olarak saymış ve onu şer'î hükümlerin esası ve dinî ilimlerin başı olarak zikretmiştir.[15] İmam Gazzâlî de el-Mustasfâ adlı eserinde "Dinî ilimler içinde külli olan kelamdır. Fıkıh, usûl-i fıkıh, hadis ve tefsir gibi diğer ilimler ise cüzi ilimlerdir."[16] diyerek kelam ilminin diğer ilimlerin teorik ve temel çerçevesini belirleyen en kapsamlı ilim dalı olduğunu belirtmiştir.

Aslında İslami ilimler birbirlerinden bağımsız birer disiplin değillerdir. Her biri kendi alanı içerisinde faaliyet gösterirken gerek konu ve yöntem gerekse elde edilen veriler açısından birbirlerinden karşılıklı istifade ederler. Örneğin, kelam ilminde yapılan tartışma ve açıklamalar hem tefsir ilminde inançla ilgili Kur'an ayetlerinin yorumlanmasında hem de hadis ilminde itikatla ilgili hadislerin anlaşılmasında belirleyici olmuştur. Ama aynı şekilde kelam ilmi de, iman esaslarını izah ederken hem tefsir ilminin Kur'an ayetleriyle ilgili açıklamalarından hem de hadis ilminin verilerinden faydalanır.

Fıkıh ile kelam biliminin ilişkisi daha çok Kur'an'daki hükümlerin sebep ve hikmetleri, neden ve niçinlerinin akıl ile yorumlanıp yorumlanamayacakları şeklindeki konulara bağlıdır. Ayrıca fıkıh âlimi, mükellefin davranışlarını ve bu davranışlara ait hükümleri delillendirip açıklarken kelam âlimi aynı davranışları kişinin hür iradesi ile gerçekleştirdiği eylemler olarak ispat etmeye çalışır.

Kelamla bağlantılı olan ilim dallarından biri de mezhepler tarihidir. Kelam, daha çok inançla ilgili fikir ve problemlerle ilgilenirken mezhepler tarihi ise bunların tarihî süreçlerini, hangi fikrin nasıl bir ortamda doğduğunu konu edinir ve bu alanda kelamın sağlıklı verilere ulaşmasına yardımcı olur.

Sonuç olarak din, iman ve amelden yani pratik hayatta gerçekleştirdiğimiz eylemlerden oluşan bir kurallar bütünüdür. Bu bakımdan dinin bütün hükümleri, başlangıçta iman ilkeleri üzerine oturur. Ancak ondan sonra fiilî hayat bir anlam ve değer kazanır. Bu sebeple kelam, İslam ilimlerinin temelini oluşturmaktadır. Bununla birlikte bütün ilimler önemlidir ve hepsinin dinî

15 Teftâzânî, Kelam İlmi ve İslam Akâidi (Şerhu'l-Akâid), s. 85.
16 Gazzâlî, el-Mustasfâ, C 1, s. 5.

hayattaki yeri farklıdır. Bir bütün olarak ele alındığında İslam ilimlerinin hepsinin Allah'ın (c.c.) mesajının anlaşılması, yorumlanması ve uygulanmasında ayrı ayrı görevleri olduğu görülür.

4. Kelam İlminin Diğer İlimlerle İlişkisi

Felsefe varlık, bilgi ve değer alanlarıyla ilgili problemleri, akılcı ve eleştirel yöntemlerle inceleyip temellendiren sistemli bilgi faaliyeti olarak tanımlanabilir. Buradan hareketle kelamın konusu ile felsefenin konusu aynıdır. Her ikisi de varlık, bilgi ve değerler konusuyla ilgilenir. Ancak bu iki ilim dalının amaçları ve takip ettikleri metot birbirinden farklıdır.

Felsefe de kelam gibi varlıkların başlangıç ve sonlarından (mebde ve meâd) bahseder. Ancak bunu yaparken sadece aklın verileri ile hareket eder, dini ve vahyi kaynak olarak belirleyici kabul etmez. Kelam ise dinî meselelerde temel kaynak olan vahyi esas alır ve ele aldığı konulara din eksenli yaklaşır. Ayrıca felsefeye göre insan için bilgi kaynakları sadece beş duyu ve akıldır. Kelamda ise insan bilgiyi üç kaynaktan elde eder: Doğru haber (haber-i sadık), duyu organlarının verileri (havass-ı selîme) ve akıl (akl-ı selîm).

Kelam ilmi başta felsefe olmak üzere varlık âlemiyle ilgilenen diğer ilimlerle ilişkilidir.

Netice olarak, kelam ilmi nakli ve aklı bir arada tutan, her birine yerine ve durumuna göre değer veren metoduyla, meseleleri sadece akılla çözmeye çalışan felsefeden ayrılmaktadır. Kelam metodu genel olarak vahiy ile aklı bir arada tutmayı temel almaktadır. Onun için kelam, her ne kadar akli delilleri kullansa da sonuçta bu delillerin doğruluğunu dinî delillere de dayandırmak durumundadır

B BULALIM

Öğrendiklerinizden hareketle kelam ve felsefe arasındaki farkları ve benzerlikleri bularak aşağıdaki boşluklara yazınız.

Farklar:

....

....

....

....

Benzerlikler:

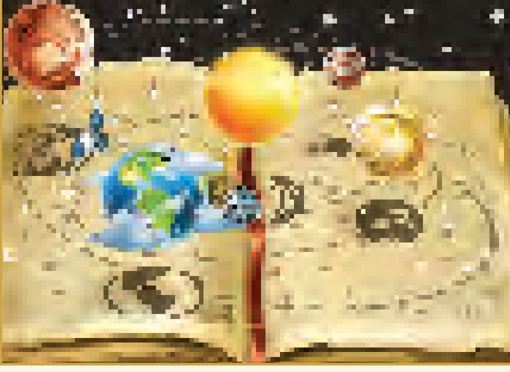
....

....

....

....

Allah'ın (c.c.) mutlak varlığı ve birliği yanında O'nun varlık âlemiyle ilişkisinden de bahseden kelam ilmi, varlıklar âlemiyle ilgilenen fizik, kimya, biyoloji, coğrafya, astronomi gibi diğer tabiî ilimlerle de ilişkilidir. Söz konusu bu ilimler de tıpkı kelam ilmi gibi temelde varlık âlemini ve bu âlemde meydana gelen olgu ve olayları konu edinirler. Bu sebeple kelam ilmi tabiî ilimlerin elde ettiği sonuç ve verilerden de istifade eder ve o alana ilgisiz kalmaz.

Kelam ilmi tabiî ilimlerin elde ettiği sonuç ve verilerden de istifade eder.

Ancak bu ilimler varlık âlemiyle ilgilenirken varlıkları başlangıç ve sonuçları itibariyle ele almazlar. Ayrıca onlar, sadece bu âlemde bilinen ve duyu organlarıyla anlaşılabilen varlıkları konu edinirler. Ama onları var eden bir ilk sebebin bulunup bulunmadığını ve fizikötesi dediğimiz bir âlemin olup olmadığını araştırmazlar. Dolayısıyla onlar, bu varlıkların yaratılmalarındaki maksat ve hikmeti sorgulamadıkları gibi, varlıklarını yitirdikten ya da öldükten sonra ne olacakları sorularına da cevap aramazlar. Hâlbuki kelam ilmi bu sorulara cevap vermeye ve varlığın nedenini ve niçinini araştırmaya çalışır.[17]

Tabiî bilimler de âlemi konu edinerek onun nasıl var olduğunu, âlemi oluşturan unsurları ve özelliklerini farklı açılardan ele alır. Örneğin fizik, âlemdeki maddeyi ve maddeler arası ilişkileri ele alırken coğrafya, insanlar ve yer (mekân) ile bunlar arasındaki ilişkiyi neden-sonuç ilkesine bağlı olarak inceleyen bir bilim dalıdır. Biyoloji insanın fiziksel yapısı, bitkiler ve hayvanlar hakkındaki araştırmalarıyla tüm canlıları inceler. Kelam ise bütün bu ilimlerin ilgi alanına giren tüm âlemi, yaratılışı ve yaratıcıyı göstermesi açısından ele alır.

Allah'ı tanımanın yolu eserlerini tanımaktan geçer. Zira beşerî bilimlerin inceleme konusu olan varlık âlemi, tümüyle Allah'ın mülkü ve yarattığıdır.

Daha önce belirtildiği gibi kelam öncelikle Allah'ın (c.c.) varlığının delillerini, bazen Kur'an ayetlerinden hareketle bazen insanın özelliklerinden hareketle bazen de Allah'ın (c.c.) ayeti olarak kabul edilen tabiattan hareketle izah eder. Bu anlamda kelam ilmi, alt konularını oluşturan varlığın niceliği ve niteliğiyle ilgili bilgilere ulaşmak için zaman zaman fizik, kimya, coğrafya, biyoloji ve astronomi gibi tabiat bilimlerinin elde ettiği verilerden de faydalanır.

Kelam ilmi insan ve toplum bilimleriyle de yakından ilgilidir. İnanç alanıyla ilgilenen kelam ilminin, amacını gerçekleştirmede başarılı olabilmesi için insanî ve toplumsal olguya, sosyal olaylara ve onları etkileyen dinamiklere dikkat etmesi ve onlardan yararlanması gerekir. Bunun için de sosyal ve beşerî bilimlerin değerlendirmelerinden istifade etmelidir. Özellikle fert ve kitle psikolojisinden, din sosyolojisinden, insanın davranışlarını iyi ve kötü ekseninde değerlendiren ahlak ilminin verilerinden yararlanmak, çağa hitap etmek durumunda olan bir kelam ilmi için elzemdir.[18]

5. Kelam İlminin Yöntemi

Kelam ilmi tarihî süreç içerisinde iki temel bilgi kaynağına dayanarak yöntemini geliştirmiştir. Bunlardan birincisi vahiy, diğeri de akl-ı selîmdir. Kelam ilminin ele aldığı iman esasları vahiy ile belirlendiği için bu aşamada aklın bir rolü yoktur. Ancak vahyin anlaşılması ve inanç esaslarının temellendirilmesinde kelam ilmine göre insanın aklından ve duyularından başka kullanabileceği bir araç da yoktur. Bu nedenle kelam ilmi, ele aldığı konuları mantık kanunlarına uygun olarak akli bir yöntemle açıklar. Kur'an baştan sona hep akla hitap etmekte, sürekli aklın çalıştırılmasını ve onun verilerinden yararlanılmasını istemektedir.

17 Cağfer Karadaş, Kelama Giriş, s. 4.
18 Cağfer Karadaş, Kelama Giriş, s. 19.

وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ اَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِى اَصْحَابِ السَّعِيرِ

"Yine şöyle derler: Eğer kulak vermiş veya aklımızı kullanmış olsaydık şu yakıcı ateşin içinde olmazdık."[19] ayetinde de işaret edildiği gibi aklın, doğruya ve gerçeğe ulaşmanın bir aracı olduğunu ifade eden Kur'an, onun verilerinden yararlanmamanın da akılsızlık olduğunu söylemektedir. Bu sebepledir ki selîm akıl, kelam ilminin belirlemiş olduğu yöntemin ikinci ana hareket noktasıdır.

Kelam ilmi fizikî âlemle ilgili duyu organlarının verileri-ni, akli konularda aklın ilkelerini, gayb âlemi ve inanç alanı ile ilgili konularda ise vahyi esas almaktadır. Ancak daha önce de belirtildiği gibi inanç esaslarının ispat edilmesinde ve açıklanmasında kelam ilmi aklı ön planda tutar. Böylece vahiy ile aklın uyumu sağlanarak itikat esasları açıklanıp ispat edilir.

Kelam âlimleri vahyin ve aklın uyumunun önemine dikkat çekerek sahih nakil ile selîm aklın birbiriyle çatışmayacağını belirtmişlerdir. Zira akıl, insanın her türlü dinî emir ve yasaklara uymakla mükellef tutulmasının temel şartıdır. Bu nedenle İslam dini akıldan yoksun bulunanlara hiçbir dinî, ahlaki ya da hukuki sorumluluk yüklememiştir.

B BİLGİ KUTUSU

"Şüphesiz ki, inkâr edip, Allah yolundan saptıran, sonra da kâfir olarak ölenlere gelince Allah onları asla bağışlamayacaktır."

(Muhammed Suresi, 34. ayet.)

Kelam ilmi, genellikle tümevarım ve temsil yöntemlerini kullanır. Tümevarım; tek tek olgulardan, genel önermelere varan, bilinen olgu ve olaylardan hareketle genel bir kurala ya da sonuca ulaşan akıl yürütmedir. Temsil ise iki farklı şey arasındaki ortak bir özelliği bularak bunlardan birinin sahip olduğu özelliğin diğerinde de bulunduğu sonucuna ulaşmaktır. Görünene dayanarak görünmeyeni dillendirmek ya da bilinenden hareketle bilinmeyenin bilgisine ulaşmak şeklinde de ifade edilen bu yöntem, kelam âlimlerinin en fazla başvurduğu akıl yürütme yöntemlerinden biridir. Kelam âlimleri kullandıkları bu yöntemlerle, görünene dayanarak görünmeyeni delillendirmeye ya da bilinenden hareketle bilinmeyeni tanımlamaya çalışırlar. Böylece varlıkların yaratılışlarındaki mükemmellikten hareketle evrenin düzenine ve Allah'ın (c.c.) varlığına ulaşırlar.

B BİLGİ KUTUSU

Normatif; Bir kural değeri taşıyan, normlarla ilgili değer hükümleri koyan yöntem yada disiplin. "Normatif ahlak." "Normatif gramer." "Normatif yargı." "Normatif yöntem" gibi.

Kelam ilminin meselelere yaklaşımı normatiftir. Yani inanç ve düşünce ile alakalı hususlarda kesin hükümler ve kurallar ortaya koyar. "Cennet ve cehennem haktır.", "İnanç esaslarını kalben tasdik eden mümindir.", "İnanç esaslarından herhangi birini inkâr eden kâfir olur." gibi hüküm ifade eden cümle ve önermeler kelam ilminin normatif oluşuna örnektir.

Kur'an'da birçok yerde Allah'ın (c.c.) yaratmasını konu edinen ayetler bizleri tek tek olgu ve olaylardan hareket ederek genel sonuçlara ulaşmaya yönlendirir. Örneğin Kur'an'da, **"Bir de kendi yaratılışını unutarak bize bir örnek getirdi. Dedi ki: Çürümüşlerken kemikleri kim diriltecek."**[20] şeklinde Allah'ın (c.c.) insanı ahirette nasıl yeniden dirilteceğini soran müşriklere hitaben Hz. Peygamber'in şöyle cevap vermesi istenir: **"De ki: Onları ilk defa var eden diriltecektir. O, her yaratılmışı hakkıyla bilendir. O, sizin için yeşil ağaçtan ateş yaratandır. Şimdi siz ondan yakıp duruyorsunuz. Gökleri ve yeri yaratan Allah'ın, onların benzerini yaratmaya gücü yetmez mi? Evet yeter. O, hakkıyla yaratandır, hakkıyla bilendir."**[21]

19 Mülk suresi, 10. ayet.
20 Yâsîn suresi, 78. ayet.
21 Yâsîn suresi, 79-81. ayetler.

NOT EDELİM

وَهُوَ الَّذِى يُحْيِي وَيُمِيتُ وَلَهُ اخْتِلَافُ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ اَفَلَا تَعْقِلُونَ

"Ve O, yaşatan ve öldürendir; gecenin ve gündüzün değişmesi O'nun eseridir. Hâlâ aklınızı kullanmaz mısınız?"

(Müminûn suresi, 80. ayet)

وَمِنْ اٰيَاتِه خَلْقُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَثَّ فِيهِمَا مِنْ دَابَّةٍ وَهُوَ عَلٰى جَمْعِهِمْ اِذَا يَشَاءُ قَدِيرٌ

"Gökleri, yeri ve bu ikisi içinde yaydığı canlıları yaratması, O'nun varlığının delillerindendir. O, dilediği zaman, onları bir araya getirmeye de gücü yetendir."[22]

Bu ayette de Yüce Allah gökleri, yeri ve bu ikisi arasındaki canlıları yaratmasını kendi varlığının delilleri olarak zikretmiştir. Allah'ın (c.c.) her şeyin yaratıcısı olması O'nun varlığının en önemli delilidir. Aynı şekilde ayetteki "gücü yetendir" ifadesiyle de Yüce Allah kâinat ve tüm canlılar üzerindeki mutlak gücünü ve tasarrufunu vurgulamaktadır.

Netice olarak Kur'an, Allah'ın (c.c.) insanı yaratmış olmasını ve kâinatta kurduğu düzeni, âlemde var olan her şeyi O'nun yegâne yaratıcı olduğuna delil, ayet ve işaret olarak gösterir. Bunun yanında Kur'an'ın Allah (c.c.) tarafından vahyedilmiş olması hakikati de Allah'ın (c.c.) varlığı konusunda en büyük bir ayet ve delildir.

İNCELEYELİM

Kelam ilmi ile ilgili daha geniş bilgi için aşağıdaki eserleri inceleyebilirsiniz:

- ✓ Bekir Topaloğlu'nun Kelam İlmine Giriş
- ✓ Saim Kılavuz'un Ana Hatlarıyla İslam Akâidi ve Kelam'a Giriş

Tarihi süreç içerisinde kelam ilmiyle alakalı telif ve tercüme pek çok eser yayımlanmıştır. Bu eserlerden bazıları şunlardır:

1. el-Fıkhu'l-Ekber, İmam-ı A'zam Ebu Hanîfe (ö. 150/767)

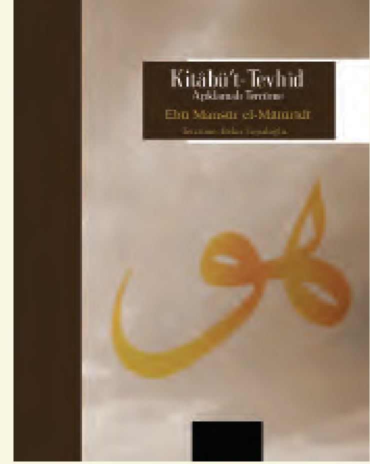
Kelam ilminin doğmasına zemin hazırlayan başlangıç devri eserlerinden olan Fıkh-ı Ekber, İmam-ı Âzam Ebu Hanîfe'nin inançla ilgili konuları ele alan risalesidir. Ebu Hanîfe devrinde, İslami ilimler bağımsız birer disiplin hâline gelmemişti. Fıkıh terim olarak, kelam ilmi ve inanç esaslarını da içine alıyordu. Bu sebeple Ebu Hanîfe, ibadet, amel ve ahlak konularının yanında inanç konularını da fıkhın kapsamı içerisinde değerlendirmiştir. Böylece "Fıkh-ı Ekber" onun terminolojisinde inanç konularını ele alan ilmin adı olmuş ve sonraki dönemlerde, usûlü'd-dîn ve kelam ilminin karşılığı olarak da anılmıştır. Fıkh-ı Ekber'in birçok şerhi yapılmıştır. Büyük İslam âlimi Aliyyü'l-Kârî'nin yaptığı şerh, İslam dünyasında Fıkh-ı Ekber'in en çok tanınan şerhlerinden biridir. Bu eser Türkçeye çevrilerek basılmıştır.

Büyük İslam âlimi Aliyyü'l-Kârî'nin yaptığı Fıkh-ı Ekber şerhi.

22 Şûrâ suresi, 29. ayet.

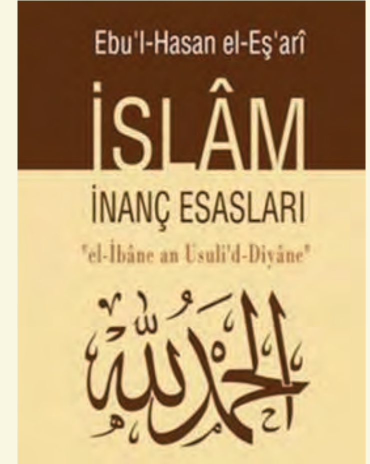
2. Kitâbu't-Tevhîd, Ebu Mansûr el-Mâtürîdî (ö. 333/944)

Ehl-i sünnet kelam ekolünün sistematik olarak kurulmasına öncülük eden İmam Mâtürîdî'nin Kitâbü't-Tevhîd adlı eseri, naklin yanında akla da önem veren kelam telif türünün ilk eseridir.

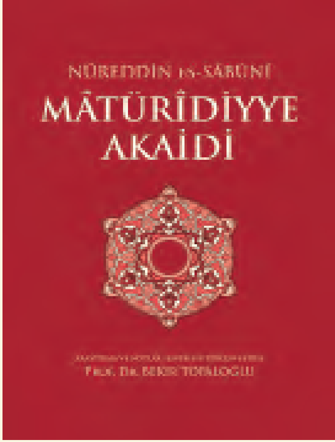
Kitâbü't-Tevhîd bir mukaddimeden sonra beş bölümden oluşur. Eserin birinci bölümü ilâhiyyât konularını içermekte olup burada âlemin yaratılmışlığı, Allah'ın (c.c.) varlığı, birliği, sıfatları, fiilleri bunlarla birlikte özel olarak da kelam sıfatı ve ruyetullah konuları işlenmiştir. Nübüvvet konularına ayrılan ikinci bölümde nübüvvetin akaid içindeki yeri, insanlığın nübüvvete olan ihtiyacı, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) nübüvvetinin ispatı, Hristiyanların Hz. İsa'nın ulûhiyyeti hakkındaki görüşlerinin tenkidine yer verilmiştir. Kitabın üçüncü bölümü kaza ve kadere ayrılmıştır. Dördüncü ve beşinci bölümlerde de ahiret konularından bahsedilir.

3. el-İbâne an Usûli'd-Diyâne, Ebu'l-Hasan el-Eş'ârî (ö. 324/935-36)

Eş'ârî kelam ekolünün öncüsü Ebu'l-Hasan el-Eş'ârî'ye ait olan el İbâne an Usûli'd Diyâne, ilk dönemlerde yazılan ve Ehl-i sünnet kelam anlayışının sistematik hâle gelmesine zemin hazırlayan eserlerin başında gelir. Bir mukaddime ve on dört bölümden oluşan eserin mukaddimesinin ilk bölümünde sünnete bağlılığın önemi vurgulandıktan sonra Mu'tezile ile Kaderiyye'nin çeşitli gruplarına ait görüşleri ele alınarak eleştirilir, ikinci bölümünde ise selef âlimlerinin aynı konulardaki kanaatleri dile getirilir.

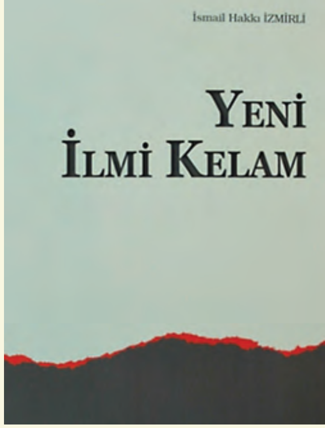
On dört bölümden oluşan eserin birinci bölümü ruyetullaha tahsis edilmiş olup burada Allah'ın cennette görüleceğini kabul etmeyen Mutezile eleştirilmektedir. İki, üç ve dördüncü bölümleri Halku'l-Kur'ân konusuna, beşinci ve altıncı bölümleri de "istivâ, nüzûl, ayn, yed" gibi haberî sıfatlara ayrılmıştır. Yedinci bölümünde Allah'ın ilim sıfatına; sekiz, dokuz ve onuncu bölümleri de kader konularına; on bir, on iki ve on üçüncü bölümlerinde şefaat ve kabir azabı konularına temas edilen eserin son bölümünde ise Ehl-i sünnet ile Şiî grupları arasında tartışma konusu olan imamet meselesi ele alınmaktadır. Birçok dile tercüme edilen eser, Türkçeye de tercüme edilmiştir.

4. Mâtürîdiyye Akâidi, Nûreddin Es Sâbunî (ö. 580/1184)

Mâtürîdiyye Akâidi, Mâtürîdî ekolüne tabi âlimlerden Buharalı Nûreddin es-Sâbûnî'nin el-Bidâye fî usûli'd-dîn isimli kitabıdır. Müellif önce el-Kifâye adıyla hacimli bir eser yazmış, sonra bunu özetleyerek el-Bidâye'yi meydana getirmiştir. Klasik kelam kitaplarının hemen bütün konularını içeren eserin dili sağlam, tertibi güzel, ifadesi açıktır.

Mâtürîdiyye Akâidi, Türkçeye tercüme edilerek Arapça metni ile birlikte yayımlanmıştır. Bu eser, Mâtürîdî kelam ekolünün gerek üslup ve ifade gerek plan ve muhteva bakımından klasik bir eseri konumundadır.

5. Yeni İlm-i Kelam, İsmail Hakkı İzmirli (1869-1946)

Yeni ilm-i kelam döneminin Türkiye'deki en önemli temsilcisi sayılan İzmirli İsmail Hakkı, Osmanlıların son döneminde yetişen önemli fikir ve ilim adamlarındandır. Yeni İlm-i Kelam adlı eseri zamanın ihtiyaçlarına göre yeni bir metotla kelam konularını kaleme aldığı en önemli eserlerden biridir.

Bu eserinin en belirgin özelliği benzerleri arasında modern bilim ve felsefenin görüşlerine en fazla yer verilen bir kitap olmasıdır. Bilgi bahsi ve tabiat konuları hakkında İslam düşünürlerinin yanı sıra, bazen filozofların isimleri de verilerek modern düşünceye, o günkü fizik ve kimyaya atıflarda bulunulmuştur.

6. Kelam İlmine Giriş, Bekir Topaloğlu (1936-2016)

Kelam İlmine Giriş, son dönemlerde yazılan kelam ilmine dair önemli kitaplarımızdandır. İki bölümden oluşan kitapta önce kelam ilminin tarihçesi verilmiş, çeşitli tarifleri yapılmış ve başlangıçtan günümüze kadar kaleme alınan kaynaklara değinilmiş, sonra da dinî ve akli hükümler, deliller ve metotlar üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde ise önemli itikadi mezhepler, bidatlar ve batıl mezheplerle alakalı konular altı bölüm hâlinde anlatılmıştır.

ÜNİTEMİZİ DEĞERLENDİRELİM

A Aşağıda verilen açık uçlu soruları cevaplayınız.

1- Kelam ilmini amacı ve konusu açısından tanımlayınız.

2- Kelam ilminin önemini kısaca açıklayınız.

3- Ehl-i sünnet ekolleri hangi aşamalardan geçerek mezhep hâline gelmiştir? Belirtiniz.

4- Kelam ilmi ile diğer İslami ilimler arasındaki ilişki nasıldır? Açıklayınız.

B Aşağıdaki ifadelerden doğru olanların yanına (D), yanlış olanların yanına (Y) yazınız.

1- (.....) 19. yüzyıldan günümüze kadar geçen süre kaynaklarımızda Yeni İlm-i Kelam Dönemi olarak adlandırılmıştır.

2- (.....) Hicri II. asır Ehl-i sünnet kelam ekolünün kuruluş dönemi olarak kabul edilir.

3- (.....) Mutezile, Hasan Basrî'nin ders halkasından ayrılan Ebü'l-Hasan el- Eş'arî'nin öncülüğünde bir ekol hâline gelmiştir.

4- (.....) Kelam ilmi doğru bilgi vererek insanları yanlış inançlardan korumayı ve doğru inancı bilgi ile temellendirmeyi amaçlamıştır.

5- (.....) Allah (c.c.), nübüvvet ve ahiret kelamın temel konularını oluşturur.

C Aşağıda verilen çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.

1- Aşağıdakilerden hangisi kelam ilminin amaçlarından biri değildir?

A. İnsanı dünya ve ahiret mutluluğuna ulaştırmak
B. Kişinin imanını taklitten kurtarmak
C. İslam inanç esaslarını eleştirilere karşı savunmak
D. İslam inançları ile ilgili ayetleri yorumlamak
E. İbadetlerin nasıl yerine getirileceğini açıklayıp göstermek

2- Aşağıdakilerden hangisi kelam ilminin ana konularından biri <u>değildir</u>?

A. Ahiret
B. Risalet
C. Nübüvvet
D. Tevhid
E. İbadetler

3- **Aşağıdakilerden hangisi kelam ilmine verilen isimlerden biri değildir?**

A. Nazar ve istidlal ilmi
B. Usûlü'd-dîn
C. Usûlü'l-fıkh
D. Akâid
E. Tevhîd ilmi

4- **Aşağıdakilerden hangisi Gazzâlî'den sonra yaşamış Müteahhirîn Dönemi kelam âlimlerinden birisi değildir?**

A. Fahreddîn er-Râzî
B. Hâris el-Muhâsibî
C. Beydâvî
D. Teftâzânî
E. Cürcânî

D Aşağıdaki cümlelerde verilen boşlukları uygun ifadelerle doldurunuz.

[Fıkh-ı Ekber, haber-i sadık, tümevarım, kelamullah, Mütekaddimîn]

1- Kelam ilmine göre insanın bilgi kaynakları havass-ı selîme, akıl-ı selîm ve .... dan oluşur.

2- Kur'an'ın bir ismi olarak söylenen .... ifadesinin anlamı "Allah'ın sözü, O'nun konuşması" demektir.

3- Kaynaklarımızda Gazzâlî'den önceki kelam ilmine .... Dönemi denmiştir.

4- Kelam ilmi, genellikle .... ve temsil yöntemlerini kullanır.

5- İmâm-ı Âzam Ebu Hanîfe'nin inançla ilgili konuları ele alan en önemli eseri .... adlı risaledir.

2. ÜNİTE
KELAM İLMİNDE TEMEL MESELELER

ÜNİTEMİZE HAZIRLANALIM

1. Allah, insan ve âlem ilişkisi hakkında bilgi toplayarak arkadaşlarınızla paylaşınız.
2. İnanç ile ilgili bilgilerinizi hangi kaynaklardan edindiğinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.
3. Havass-ı selime, akl-ı selim ve haber-i sadık kavramlarını sözlükten araştırarak defterinize yazınız.
4. İslam dininde akıl-vahiy ilişkisini araştırarak arkadaşlarınızla tartışınız.

1. Varlık Meselesi

Kelam ilminin konusu ayet ve hadislerde açık bir biçimde ortaya konulmuş altı iman ilkesidir. Bu inanç ilkeleri üç başlıkta incelenir: Allah'a (c.c.) ve kadere imanı içeren ilahiyyat, peygamberler ve kitaplara imanı kapsayan nübüvvat; melekler ve ahirete ilişkin hususları ele alan sem'iyyat. Kelam ilminde bu ana konulara mesâil (temel meseleler) ya da makâsıd (amaçlar) adı verilir. Bu ana konular yanında onların anlaşılması ve açıklanmasına yardımcı olan varlık ve bilgi gibi konular da vardır ki bunlara da vesâil ya da mebâdi denir.

Kelamcıların varlık konusu ile ilgilenmelerinin en temel sebebi, "var olarak bilinen şeylerin aslında vehim ve zandan ibaret olduğu, dolayısıyla aslında gerçekliği olmayan, bir anlamda sanal bir dünyada yaşadığımız" şeklindeki iddialara karşı koymaktır. Bir Müslüman için inanılacak hususlar büyük ölçüde gaybe ait meselelerdir, bu da öncelikle içindeki her şeyle birlikte âlemin hakiki bir varlık olarak mevcudiyetini kabullenmeyi gerektirir.

Varlıkların gerçekten mevcut olduğu gösterildikten sonra, kelamcıları varlık konusu ile ilgilenmeye sevk eden ikinci gaye devreye girer. O da önce Allah (c.c.) ile âlem arasında var oluş tarzı açısından temel ayrımı ortaya koyabilmek, sonraki adımda da, ikincisinden hareketle birincinin varlığını ispata zemin hazırlamaktır. Bu hususlar ışığında kelamcılar, soyut bir kavram olan varlık (vücud) yerine daha ziyade var olan (mevcûd) üzerine fikir yürütmüşler ve varlıkları sınıflandırmışlardır. Onlara göre varlık, "varlığının bir başlangıç noktası olmaksızın diğer şeylerden önce mevcut olan ve yokluğu mümkün olmayan şey" anlamında "kadim / ezelî" ve bunun tam aksine "varlığının başlangıcı olan ve yoktan varlık sahasına çıkan şey" anlamında "hâdis / yaratılmış" olmak üzere iki kategoriye ayrılır. Kelamın kadim - hâdis şeklindeki ikili varlık tasnifinde birincisi Allah Teâlâ ile O'nun sıfatlarını, ikincisi ise âlemi ifade eder.

T TARTIŞALIM

Hanefî fakihi ve Mâtürîdî kelamcısı olan Ebu Hafs Necmeddîn Ömer en-Nesefî (ö. 537/1142), sünni itikadı çok özlü biçimde ortaya koyduğu risalesi el-Akâidü'n-Nesefiyye'ye Sofistlerin görüşlerini reddeden şu cümlelerle giriş yapar:

Ehl-i hakk'a göre, sofistlerin iddia ettiğinin aksine varlıklar gerçekten mevcuttur ve bunlar hakkında ulaşılan bilgi de mümkün ve gerçektir. İnsanın bilgi edinme vasıtaları da üçtür: Sağlıklı duyu organları, doğru haber ve akl-ı selim. İlham ise ehl-i hakka göre bir şeyin gerçekliği ve doğruluğu hususunda bir bilgi kaynağı değildir.

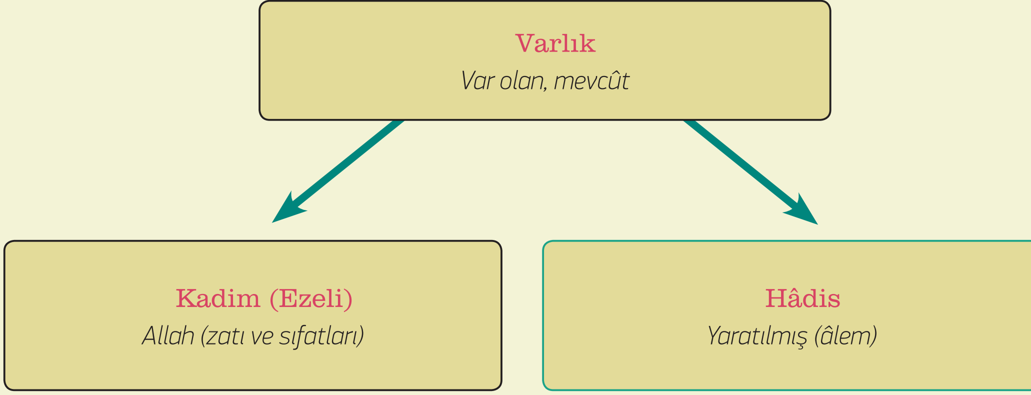
Nesefî, bir akaid metnine niçin varlıkların gerçekliği ve bilgi elde etmenin mümkün oluşunu ifade ederek başlamıştır? Metni de göz önünde bulundurarak tartışınız.

1.1. Allah-Âlem İlişkisi

Kur'an'da âleme ilişkin ayetlerde, özellikle onun bir düzen ve yasaya bağlı olarak işlediği belirtilir ve insanlardan bu yasaların araştırılması talep edilir.[1] Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gitmesinde aklı olanlar için ibretler olduğu;[2] gece, gündüz, Ay ve Güneş'in Allah'ın (c.c.) ayetleri (delilleri, göstergeleri) oldukları,[3] bunların da birer hikmet eseri olduğu vurgulanır. Yeryüzü ile gökyüzünün akıllara durgunluk veren yaratılışına, insanın ve diğer canlıların var edilişine dikkat çekilir;[4] bitkilerden, onların çeşitlerinden, renk, tat ve kokularının değişikliğinden söz edilir. Bunların aynı toprak üzerinde, aynı ortam ve aynı şartlarda yetişmiş oldukları hâlde farklı ürünler vermeleri Allah'ın (c.c.) varlığına delil teşkil eden işaretler olduğu dile getirilir.

1 bk. Furkân suresi, 2. ayet; Kamer suresi, 49. ayet; Rahmân suresi, 5-7. ayetler; Mülk suresi, 3. ayet.
2 bk. Âl-i İmrân suresi, 190. ayet.
3 bk. Fussilet suresi, 37. ayet.
4 bk. Câsiye suresi, 3-4. ayetler.

B BİLGİ KUTUSU

Âlemdeki varlıkların yaratılışı ile işleyişindeki eşsiz ahengi ve düzeni gören herkes, mükemmel bir yaratıcı fikrine ulaşabilecektir. Bu ahenk ve dengenin bozulması durumunda Allah (c.c.) dışında kimin böyle bir yaratma fiilini yeniden gerçekleştirebileceğinin düşünülmesi de Allah'a (c.c.) götüren bir yol olarak kavranabilir. Nitekim birçok ayette bu noktaya da vurgu vardır.[5] Kur'an insana bu gerçekleri görebilecek idrak kabiliyetleri (basâir) verildiğini[6], insanın ön yargılı, inatçı olmaması hâlinde bunları görebileceğini söyler.[7] Bütün bunlardan hareketle denilebilir ki Kur'an-ı Kerim âlemden bahsederken özellikle iki hususa vurgu yapmaktadır. Birincisi, içinde barındırdığı her şeyle birlikte bir bütün olarak âlemin yaratılmış olduğudur ki bu da mutlaka bir Yaratıcı varlığın var olmasını gerekli kılar. İkincisi ise duyularla algılayabildiğimiz âlemin, Yaratıcı'sının varlığına ulaştıran bir vasıta olmasıdır. Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: **"İnsanlara dış dünyada ve kendi varlıklarında ayetlerimizi (varlığımızın delillerini) göstereceğiz."**[8]

Kelamcıların âleme bakış ve değerlendirme biçimleri de Kur'an'ın belirlediği bu çerçeveye uygundur. Onlar âlemi "Allah ve sıfatları dışında kalan her şey (küllü mâ sivallâh/mâsivâ) olarak tanımlar. Âleme "âlem" isminin verilmesini de şöyle açıklar: Âlem, deliller yani işaretler demektir. Evrendeki bütün varlıklar Allah'ın (c.c.) varlığını gösterir. Kur'an'da **"...O'nun benzeri hiçbir şey yoktur..."**[9] ayetinde belirtildiği üzere âlemdeki hiçbir varlık Allah'a (c.c.) benzemez ve her varlık yaratılmış olmaları yönüyle Allah'ın (c.c.) varlığına bir delildir.

D DEĞERLENDİRELİM

Kur'an-ı Kerim'den En'âm suresi, 75-79. ayetlerin mealini okuyunuz. Burada Hz. İbrahim'in yıldızlara, güneşe ve aya tapınmanın yanlışlığı konusunda kavmiyle yaptığı tartışmayı düşününüz. Kavmini şirkten vazgeçirmek ve yalnızca Allah'a ibadet etmelerini sağlamak amacıyla verdiği mücadeleyi değerlendiriniz.

---

5 bk. Kıyâme suresi, 8-9. ayetler; İnsan suresi, 8-10. ayetler; Tekvîr suresi, 1-14. ayetler; İnfitâr suresi, 1-9. ayetler; İnşikâk suresi, 1-5. ayetler.
6 bk. En'âm suresi, 104. ayet.
7 bk. Müddessir suresi, 16. ayet.
8 Fussilet suresi, 53. ayet.
9 Şûrâ suresi, 11. ayet.

1.2. Madde

T BİLGİ KUTUSU

Büyük İslam âlimi ve Eş'arî kelamcı Gazzâlî der ki: "Biz âleme âlem, cisim, gök ve yer olarak bakmıyoruz, bilakis onu Allah'ın yarattığı bir varlık (sun'ullâh) olarak değerlendirmeye alıyoruz."

(Gazzâli, İtikadda Orta Yol, s. 17.)

Varlık ve madde sorunu felsefe ve kelamın ortak konusudur. Özellikle Erken Dönem Grek felsefesinde, âleme genel bir bakış vardır. Âlemin nasıl meydana geldiği sorusunun cevabı aranır. Dış dünyada görülen değişikliklerin ve dönüşümün arkasında temel bir kanun olup olmadığı, varlığı oluşturan ana maddenin ne olduğu sorusu sorulur ve bu soruya su, ateş, hava, toprak gibi cevaplar verilir. Eski Yunan filozoflarından Demokritos ise varlığın bölünemez en küçük yapıtaşları olan atomlardan oluştuğunu ileri sürmüştür. Varlığı sırf maddeye dayanarak açıklamanın yetersizliğini gören Eflatun, Aristo ve İbn Sînâ gibi filozoflar ise madde dışında varlığı "ide, form, ruh ve gaye" gibi kavramları da temel alarak açıklamaya çalışmışlardır.

Kelamcılar da Kur'an'ın ısrarla vurguladığı şekliyle Allah'tan (c.c.) ayrı ve farklı, aynı zamanda O'nun yaratma fiiliyle var olan bir âlem anlayışını ortaya koymaya çalışmışlardır. Onlara göre madde; sonlu ve sınırlı olan, her biri Allah (c.c.) tarafından yaratılmış bulunan, maddenin temelini teşkil eden atomlardan (başka bir deyişle cevher veya cüz) oluşur. Bu atomların hareket, renk, şekil, tat, koku vb. akla gelebilecek her türlü niteliği ise araz adını alır. Arazlar devamlılığı olan nitelikler olmayıp her an Allah (c.c.) tarafından yaratılırlar. Nitelikleri olmayan bir atom ve dolayısıyla madde düşünülemeyeceğinden atomlar ve bunların oluşturduğu maddenin de Allah (c.c.) tarafından yaratıldığı ve varlığını sürdürmek için mutlaka Allah'a (c.c.) muhtaç olduğu ortadadır. Nitekim Kur'an-ı Kerim **"...O, her an bir yaratma hâlindedir..."**[10] ifadesiyle bu gerçeğe işaret etmektedir.

Görüldüğü üzere daha önceki kültürlerde de var olan atom teorisi kelamcılar elinde tamamen yeni bir renge büründürülmüş ve mekanik bir işleyiş fikrinden tamamen arındırılarak ısrarla yaratma olgusuna vurgu yapılmıştır. Bu durum, kelamcıların atom teorisini benimsemesinin tamamen dinî bir temele dayandığını göstermektedir. Onlar ne salt fizikçi ne de felsefecidirler. Gayeleri bir teori geliştirmek veya var olan teoriyi işleyerek farklı bir form kazandırmak değil, ulaştıkları verilerle dinî düşünceyi pekiştirmek ve akli bir izaha kavuşturmaktır.

1.3. Hayat

Âlemdeki varlıkları birbirinden ayıran temel özelliklerden birisi hayattır. Bitkiler, hayvanlar ve insanlar hayat sahibi iken toprak, taş ve madenler canlı değildir. Bu farklılık, insanların ilgi konusu olmuş, bilim gibi dinler de hayatın kaynağı hakkında açıklamada bulunmuşlardır. Tüm varlıkları madde ile açıklayan ve maddenin ötesinde, gözle görülmeyen bir manevî ögenin ya da ruhun varlığını inkâr eden materyalist (maddeci) anlayış, hayatın kaynağını da madde olarak göstermiştir.

Buna karşılık İslam, hayatın kaynağı ve sebebinin Allah Teâlâ olduğunu bildirmiştir. Kur'an-ı Kerim Yüce Allah'ı "kendisi için ölüm söz konusu olmayan, ezelî ve ebedî hayat sahibi, diri" anlamında Hayy[11] ve "hayat ve can veren" anlamında Muhyî[12] olarak niteler. Allah Teâlâ yağmur indirmek suretiyle ölü toprağı diriltip yeryüzünü bitkiyle donattığı gibi[13] cansız iken insana da can verip yaratılışını tamamlamıştır.[14] Hz. Âdem ve Hz. İsa'nın yaratılışında görüldüğü üzere insanın bedenini düzenlemiş ve ona ilâhî bir soluk vererek hayat sahibi kılmıştır.[15] Öldükten sonra insana yeniden hayat bahşedip diriltecek olan da O'dur.[16] Dolayısıyla, Hayy ve Muhyî isimleriyle can verme ve diriltme fiillerinin gerçek faili Yüce Allah'tır.

10 Rahmân suresi, 29. ayet.
11 bk. Bakara suresi, 255. ayet; Âl-i İmrân suresi, 2. ayet; Tâhâ suresi, 111. ayet.
12 bk. Rûm suresi, 50. ayet; Fussilet suresi, 39. ayet.
13 bk. Zuhruf suresi, 11. ayet; Kâf suresi, 11. ayet.
14 Buhârî, Bed'ü'l-halk, 6; Enbiyâ, 1; Kader, 1; Müslim, Kader, 1; Tirmizî, Kader, 4; Ebu Dâvûd, Sünnet, 16; İbn Mâce, Mukaddime, 10.
15 bk. Hicr suresi, 29. ayet; Secde suresi, 9. ayet; Sâd suresi, 72. ayet; Nisâ suresi, 171. ayet; Enbiyâ suresi, 91. ayet; Tahrîm suresi, 12. ayet.
16 bk. Hac suresi, 66. ayet.

D DEĞERLENDİRELİM

İbn Haldûn'un (ö. 808/1406) şu ifadelerini kelamın âleme yönelik ilgisi açısından değerlendiriniz:

Bilinsin ki geneli itibariyle kelamcılar, kâinat ve onda gerçekleşen hâllerden hareketle yaratıcı olan Allah'ın varlığı ve sıfatlarına ulaşmakta idiler. Onların kullandığı akıl yürütme biçimi çoğunlukla budur. Filozof ise söz konusu kâinatın bir parçası olan tabiî varlıkları fizik ilminde inceler. Ancak filozofun kâinata bakışı, kelamcının bakışından farklıdır. Filozof, hareketli veya durağan olması açısından cismi tetkik ederken, kelamcı Yaratıcı'ya (Allah'a) delil olması yönüyle onu inceler.

(İbn Haldûn, Mukaddime, C. 2, s. 1087)

1.4. İnsan

Yaratılmış varlıklar içerisinde melekler, cinler ve insanlar; akıl, idrak ve irade sahibi varlık kategorisini oluşturur. Melekler diğerleri gibi sorumlu olmakla birlikte Allah (c.c.) tarafından kendilerine verilen görevleri eksiksiz yerine getirmekle yükümlü varlıklardır. İnsan ise onlardan farklı olarak kendi iradesiyle düşünüp düşüncelerini eyleme dönüştürebilmekte ve bunların sonuçlarından sorumlu olmaktadır.

Kur'an'ın ifadesiyle Allah Teâlâ insanı en güzel bir yaratılışla yaratmıştır.[17] Göklerin, yerin ve dağların yüklenmekten çekindiği emaneti yüklenmiştir.[18] İnsan yeryüzünün halifesi kılınmıştır.[19] İnsanın bu dünyadaki asli vazifesi Allah'a (c.c.) kulluk etmektir.[20] Bu sorumluluklarını yerine getirebilmesi için yeryüzü insanın yaşamına uygun bir şekilde düzenlenmiş ve tabiattaki her şey onun istifadesine sunulmuştur.[21] Aynı zamanda insana akıl ve irade verilmiştir. Ancak insan akıl ve iradesiyle iyilik yapabilme özellikleri yanında nankörlük ve acelecilik gibi özellikleri sebebiyle kötülüğe de yönelebilen bir varlıktır.[22]

D DEĞERLENDİRELİM

- ✓ Ahzab suresi, 72. ayet;
- ✓ İsra suresi, 11. ayet;
- ✓ Fussilet suresi, 49. ayet;
- ✓ Nisa suresi, 28. ayet;
- ✓ Zümer suresi, 49. ayet;
- ✓ Mearic suresi, 19. ayet.

Yukarıdaki ayetleri Kur'an-ı Kerim mealinden araştırınız. İnsan hakkında verilen bilgiler üzerinde düşünerek arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

İnsan, Allah'ın (c.c.) yol göstermesi ve fıtratına koyduğu doğruyu bulma potansiyeliyle akıl ve iradesini iyilik yönünde kullandığında manevi açıdan yükselir, dünya ve ahiret mutluluğuna ulaşır. Şeytan ve heva gibi saptırıcıların yolundan giderek kötülüğü tercih etmesi durumunda ise yaptıklarının sonucunu hem dünyada hem de ahirette görür.

Kelamın insana ilişkin konulara değinmesinin gerekçesi işte bu noktada ortaya çıkar. Kelam bir yandan insana Allah'a (c.c.) karşı ahlaki sorumluluklarının temeli olan imanı tanımlayarak bunun ne şekilde sağlanacağı ve muhafaza edileceğini ortaya koyar. Öte yandan, başta varlığı olmak üzere kendisine sunulan tüm imkânların Allah (c.c.) tarafından sağlandığını gösterir.

17 bk. Tîn suresi 4. ayet; Teğâbün suresi, 3. ayet.
18 bk. Ahzâb suresi, 72. ayet.
19 bk. Bakara suresi, 30. ayet; En'âm suresi, 165. ayet; Fâtır suresi, 39. ayet.
20 bk. Zâriyât suresi, 56. ayet.
21 bk. Bakara suresi, 164. ayet; İbrahim suresi, 32-33. ayetler; Nahl suresi, 79. ayet; Hac suresi, 65. ayet.
22 bk. Sâd suresi, 71. ayet; Fâtır suresi, 1. ayet; Şems suresi, 8. ayet; İsrâ suresi, 11, 67. ayetler; Zuhruf suresi, 15. ayet; Abese suresi, 17. ayet; Enbiyâ suresi, 37. ayet; Nisâ suresi, 28. ayet.

B BİLGİ KUTUSU

Kur'an'a Göre İnsan

- ✓ İnsan en güzel şekilde yaratılmıştır.
- ✓ İnsan yeryüzünün halifesi kılınmıştır.
- ✓ İlâhi emaneti yüklenmiştir.
- ✓ Asli vazifesi Allah'a kulluk etmektir.
- ✓ Tabiattaki herşey onun istifadesine sunulmuştur.
- ✓ Akıl ve irade sahibidir.
- ✓ Kötülüğe de yönelebilen bir varlıktır.

Bu çerçeve içerisinde kelam, bir yönüyle insanın özgürlüğüne vurgu yaparak sorumluluğunun dayandığı zemini bildirirken,[23] diğer taraftan özgürlüğün mutlak ve sınırsız olmadığını, İnsanın Allah'ın (c.c.) mutlak kudret ve iradesi ile kuşatıldığını vurgular.[24] Aynı şekilde kelam özgürlük verilen insanın, Kur'an'ın ifadesiyle başıboş bırakılmadığını bildirerek[25] doğru ya da yanlış tercihleri sonucunda karşılaşacağı olumlu ya da olumsuz durumları tasvir eder. Bu şekilde Allah-insan ilişkisine dair sağlıklı bir zemin oluşturmaya çalışır.

2. Bilgi Meselesi

Kelamın bilgi konusuyla ilgilenmesi inanca ilişkin esasları temellendirme, açıklama ve savunma amacına yöneliktir. Çünkü gerek temel meseleler, yani mesâil üzerine söz söyleyebilmek gerekse bunlar üzerine konuşurken vasıta olarak kullanılacak hususları ortaya koyabilmek için önce bir şeyleri bilmenin mutlak anlamda mümkün olduğu ispatlanmalıdır. Kelamcılara göre, varlıkların gerçekten var olduğu reddedilmesi imkânsız bir temel ilke olarak ortaya çıkınca; insanın bu varlıklara dair bilgi sahibi olmasının mümkün olduğunu da zorunlu olarak kabul etmek gerekir.

Bilgi meselesinin kelamcılar tarafından ele alınması, bir yandan da onların konuları sistemli ve metodik biçimde ortaya koyma gayretlerinin tabiî sonucudur. Zira kelam, bir anlamda inanç esaslarının sistemleştirilmesidir. Sağlam ve eksiksiz bir sistemden söz edilecekse bunun bir bilgi temelinin yanı sıra kendine özgü bir metodunun olması da gereklidir. Zikredilen gerekçelerle bilgi konusunu ele alan ve öncelikle bilginin imkânı üzerinde duran kelamcılar, daha sonra bilgiyi tanımlamaya ve bilgi elde etme vasıtalarının neler olduğunu tespite yönelmişlerdir.

B BİLGİ KUTUSU

Kelamcılar, evrenin sanal ve bir yanılsamadan ibaret olduğu ve ayrıca varlıklar gerçekten var olmadığı için doğru bilgiye ulaşmanın da imkânsız olduğu iddiasını saçma bulur ve bunu oldukça ilginç farazî örneklerle ortaya koyar. Buna göre, varlıkların gerçekliğini ve bunlara dair bilgiye ulaşmanın mümkün oluşunu reddeden kimselere, varsayalım vurulduğu veya bir şekilde acı verildiğinde, onlar buna dair kendilerinde bir bilgi oluştuğunu ve bunu diğer insanlara bildirmelerinin mümkün olduğunu kabul etmek durumunda kalacaklardır. Çünkü bu durumdan şikâyet etmeleri, bir varlığı, bir vakıayı haber vermek anlamına gelir; bu da doğrudan doğruya hem vakıanın gerçek olmasını hem de onunla ilgili bir bilginin varlığını ortaya koymaktadır.

(Mâtürîdî, Kitâbü't-Tevhîd Tercümesi, s. 193.)

23 bk. Kehf suresi, 29.ayet.
24 bk. İnsan suresi, 30. ayet.
25 bk. Müminûn suresi, 115. ayet; Kıyâme suresi, 36. ayet.

2.1. Bilginin Tanımı

Kelamcılar bilgiyi "tereddüdün zihinde oluşturduğu belirsizliği ortadan kaldırarak kişiyi tatmin edecek tarzda, bir şeyi olduğu hâl üzere bilme", "kişiyi cahillik, şüphe ve zandan uzaklaştıran nitelik" gibi farklı biçimlerde tanımlamışlardır. Ancak onlar için esas önemli olan bilginin tanımından ziyade, bilginin çeşitleri, kaynakları ve bilgiye ulaşma vasıtalarının neler olduğudur.

Bilgi denildiğinde hem insanın elde etme imkânına sahip bulunduğu beşerî bilgi hem de Allah'ın (c.c.) sahip olduğu mutlak ve sınırsız bilgi (ilim) akla geldiği için, kelamcılar bilgiyi iki başlıkta değerlendirmişlerdir. Zira Allah'ın (c.c.) bilgisi, herhangi bir vasıtaya, duyulara, düşünmeye vs. ihtiyaç duymayan, ezelî ve ebedî, yokluğu düşünülemeyen, bütün bu özellikleriyle insanın bilgisinden tamamen farklı bir bilgidir ve buna "kadim bilgi" adı verilir. İnsana ait bilgi ise öğrenme ile sonradan meydana gelen "hâdis (yaratılmış) bilgi"dir. Bundan dolayı bilginin çeşitleri veya bilgi elde etme yollarından bahsederken insanın sahip olduğu bilgi üzerine konuşulduğunu gözden kaçırmamak gerekir.

İnsanın bilgisi oluşumu açısından ikiye ayrılır. Birincisi, herhangi bir akıl yürütme veya delillendirmeye ihtiyaç duymadan, doğrudan doğruya zihinde oluşan bilgidir. Bu şekilde oluştuğu ve reddedilmesi de mümkün olmadığı için bu tür bilgiye zaruri (zorunlu) ya da bedihi (apaçık) bilgi denir. Gördüğümüz şeyin var olduğu, ateşin yakıcı olduğu bilgisi gibi duyularla elde ettiğimiz, birin ikinin yarısı olduğu gibi akılla ulaşılan ya da uzak bir ülkenin varlığı veya tarihteki bir olayın gerçekleştiği bilgisi gibi çok sayıda farklı kişi tarafından aktarılan (mütevatir) haber ile oluşan bilgilerin tamamı zorunlu bilgilerdir.

Ulaşılan veriler üzerine düşünerek, birtakım vasıtalara başvurarak ve delil getirerek oluşan bilgiye ise nazari (akıl yürütmeye dayalı) ya da istidlâlî (delillendirmeyle ulaşılan) bilgi adı verilir. Bu tür bilgiler sonradan edinilmiş bilgiler olduğu için bunlara kesbî veya iktisabî (kazanılmış) bilgi de denir.

B BİLGİ KUTUSU

Bedîhî ya da zorunlu bilginin Batı düşüncesindeki karşılığı a priori, nazarî ve istidlâlî bilginin karşılığı ise a posteriori bilgidir.

2.2. Bilginin Kaynakları

Kelamcıların geneli tarafından kabul edilen üç bilgi kaynağı vardır: Sağlam duyular (havass-ı selime), doğru haber (haber-i sadık) ve akıl (akl-ı selim). Kelamcı açısından duyu organları bir bilgi kaynağıdır. Çünkü öncelikle âlemin varlığı bir gerçeklik olarak kabul edildiğinde âlemin varlığını algılamanın ve âlemle ilgili ilk izlenim ve bilgileri edinmenin vasıtası olan duyuları da kabul etmek gerekir. Kur'an-ı Kerim'de duyu organlarına atıfta bulunan ayetler vardır ve bu ayetlerde görmek, işitmek, tatmak gibi duyuların önemine dikkat çekilir. **"Kuru yerlere suyu gönderip onunla hayvanlarının ve kendilerinin yedikleri ekinleri çıkardığımızı görmezler mi?"**[26]; **"Biz insanı katışık bir nutfeden yaratmışızdır; onu deneriz; bu yüzden, onun işitmesini ve görmesini sağlamışızdır."**[27]

B BİLGİ KUTUSU

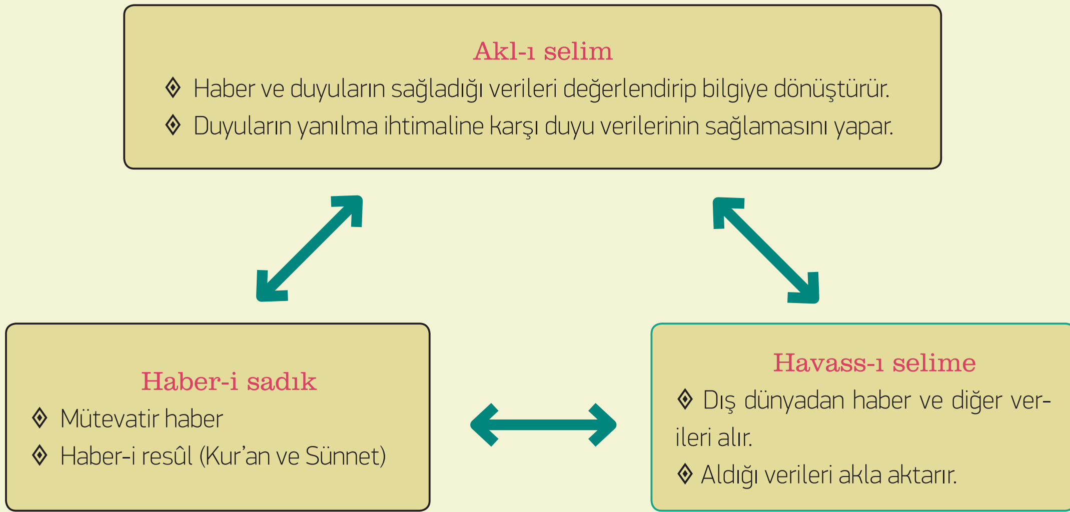
- ✓ **Havass-ı selime:** Sağlam duyular.
- ✓ **Akl-ı selim:** Selim akıl.
- ✓ **Haber-i sadık:** Doğru haber

26 Secde suresi, 27. ayet.
27 İnsân suresi, 2. ayet.

Haberin bilgi kaynağı olarak kabulü de dinin ve bu bağlamda inanç esaslarının varlığı açısından gereklidir. Zira insana dinin ulaşması ve tebliğ edilmesi peygamberlerin verdiği haberler vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Haber bilgi kaynağı olmazsa, peygamberlerin insanlara dinin esaslarını bildirmesi ve sonraki kuşaklara da bunların aktarılması temellendirilemez ve dinin varlığından söz etmek imkânsız hâle gelir.

Kelamcılara göre bu üç bilgi kaynağının her biri farklı bir saha ile ilgili bilgi vermektedir. Selim aklın ulaşabildiği bilgiyi duyular, selim duyuların temin ettiği bilgiyi ise selim akıl kazandıramaz. Ayrıca selim akıl da selim duyular da tek başına haberin verdiği bilgilere ulaşamazlar. Dolayısıyla bunların hiçbirinin terk edilmesi düşünülemez. Öte yandan, bunlar tamamen birbirinden bağımsız faaliyet gösteren vasıtalar da değildir. Dinin temellerini ortaya koyan haberdir ancak haberin insanlar tarafından alınması duyular vasıtasıyla olur. Haberle gelen veriler akılla değerlendirilir, akıl bunları sağlam bir zemine oturtur ve bunu yaparken de duyular aracılığıyla elde edilen bilgileri kullanır. Duyuların bazı dış etkenlerle yanılabilmesi ihtimali karşısında akıl hakem vazifesi görerek duyu idraklerinin sağlamasını yapar.

B BİLGİ KUTUSU

2.2.1. Akl-ı Selim

Selim akıl, kelamda insan için temel bilgi elde etme yollarından birisidir. Akıl düşünme, anlama ve kavrama gücü olarak tanımlanır. Selim akıl ise insanın doğru karar vermesini sağlayan, herhangi bir olumsuzluktan veya ortamın kötülüğünden etkilenmeyen, yaratılışındaki temizliği koruyan akla denir.

Allah Teâlâ'nın **"ancak bilenlerin akledebileceğini"**[28] belirtmesi, aklın delâlet ettiği gücü ve bilgiyi iyi kullanmadıkları için kâfirleri **"… Onlar sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler; bu yüzden akledemezler."**[29] gibi ifadelerle kınaması, aklın insan için bilgi edinmedeki önemli rolünü ortaya koyar.

28 Ankebut suresi, 43. ayet.
29 Bakara suresi, 171. ayet.

Her şeyden önce dinin temelini oluşturan iman meselesinde aklın işlevi göz ardı edilemez. İmanın gerçekleşmesi için kişinin kalben tasdik etmesi esastır. Ancak bu tasdike ve kalben benimsemeye insanı sevk edebilmek için önce ona birtakım bilgiler ulaşır ve ilk aşamada bunlar akılla değerlendirilir; ikinci aşamada, iman eden bir kimsenin ibadetler ve diğer dinî hükümlerle mükellef olması, bunlara muhatap kabul edilmesi için de sağlıklı işleyen bir akla sahip olması gereklidir. Nitekim Hz. Peygamber **"Üç kişiden kalem (sorumluluk) kaldırılmıştır: erginlik çağına kadar çocuktan, iyileşinceye kadar akıl hastasından ve uyanıncaya kadar uyuyandan."**[30] buyurarak aklın önemi ve rolüne işaret etmiştir.

Bütün bunlara dayanarak kelamcılar, selim aklın büyük ölçüde hayır ve şerri, iyi ile kötüyü, güzel ve çirkini kavrayıp ayırt edebileceğini, insanın bu bilgisi ile yararına olanları tercihe yöneleceğini kabul etmişlerdir. Ancak bu noktada belirtmek gerekir ki inanç esaslarını oluşturan temel konuların belirlenmesinde bilgi kaynağımız, doğru haber, yani vahiydir. İman edilecek hususlar içerisinde aklın doğrudan doğruya belirleyemeyeceği, varlığından haberdar olamayacağı veya ilk bakışta kavrayamayacağı, kendisini aşan şeyler de vardır. Bunun için kelamcıların büyük çoğunluğu, aklın yalnız başına, vahiyden bağımsız olarak dinî değerleri ve inanç esaslarını koyamayacağı, farz ve haram gibi hususları belirleyemeyeceği noktasında ittifak etmiştir. Vahyin belirlediği temel konuların algılanması, açıklanması ve ispatlanmasında ise aklın verileri devreye girer.

Kelamcılara göre dinin ortaya koyduğu hükümlerde akıl ve mantığa mutlak manada aykırı, asla kabul edilemeyecek şeyler yoktur; belki aklın ulaşamayacağı, bulup kavrayamayacağı şeyler olabilir. Din bunları ortaya koyar, akıl da benimser.

B BİLGİ KUTUSU

Dinin, özellikle ibadetlere ilişkin alanında aklın belirleyici rolünden bahsedilemez. Kulluğun yerine getirileceği fiillerin ne olduğu, şekli, sayısı, biçimi vb. hususlar tamamen vahiy tarafından belirlenir ve bildirilir. Akıl, ayet ve hadislerin belirlediği ilke ve hükümlerin hikmetlerini, nedenlerini ve gerekçelerini anlamaya aracı olabilir. Bazı şeyler akılla kavranamasa bile her hâlükârda Allah (c.c.) tarafından emredildiği için, emredildiği şekliyle yerine getirilir.

Hz. Ömer'in, bir haccında Hacerülesved'e yaklaşıp dokunarak öptükten sonra "Çok iyi bilirim ki sen zararı ve faydası olmayan bir taş parçasısın. Eğer Resûlullah sana dokunmamış ve seni öpmemiş olsaydı seni asla öpmezdim." demesi (Buhârî, Hac, 57, 60; Müslim, Hac, 249-250), Hz. Ali'nin "Eğer din sadece akılla olsaydı, ben mestin üstünü değil altını meshederdim; hâlbuki Resûlullah'ı üstünü meshederken gördüm." (Ebu Dâvûd, Taharet, 63) buyurması, aklın yetki ve belirleyicilik sınırlarını ortaya koyan örneklerdir.

2.2.2. Haber-i Sadık

Esasen vahyin, kelamcılar tarafından temel bilgi vasıtalarından birisi olarak görülen doğru haberin bir alt başlığı olarak değerlendirildiğini belirtmek gerekir. Haberin bilgi kaynağı olma özelliği bilhassa vahye dayalı olan dinler için geçerlidir. Dinlerin temeli sadık habere dayanır. Peygamberlere melek aracılığıyla gelen, "vahiy" olarak adlandırılan bilgiler haberdir. Aynı şekilde peygamberin, kendisine gelen bu vahyi insanlara aktarması ve onların da diğer insanlara nakletmesi yine haber olarak değerlendirilir. Bu açıdan bakıldığında dinin esasları bütünüyle haber türü bir bilgidir. Ancak bu bilgi güvenilir bir melek aracılığıyla geldiği ve yine güvenilir bir kişi olan peygamber aracılığıyla insanlara duyurulduğu için gerçeğe uygun, doğru haberdir (haber-i sadık).

30 Buhârî, Hudûd, 22; Talâk, 11; Ebu Dâvûd, Hudûd, 17; Tirmizî, Hudûd, 1.

Dinin haber yoluyla tesis edilmesi, kelamcılar açısından haberin bilgi kaynağı olarak kabulünü zorunlu kılmaktadır. Kur'an'da insanın ibret alması için geçmiş milletlerden ilahi emirlere uyan ve uymayanların akıbetlerine dair haberlerin nakledilmesi ise haberin hakikate ulaşmada önemli rolü bulunduğunun delilidir. Öte yandan, haberin bilgi kaynağı oluşu, insanın tecrübelerinden hareketle de ortaya konulabilir. İnsanların konuştukları dillerin ancak nesilden nesile aktarılma ve haber yoluyla öğrenilebilmesi, gidip görme imkânı olmayan uzak beldeler ve insanlar, geçmişte yaşanan hadiseler hakkında bilginin ancak haber vasıtasıyla elde edilebilmesi; insanın kendi ismine, nesebine, hayatının idamesini sağlayacak gıda ve maişete dair bilgiyi ancak kendisine haber verilmekle edinebilmesi gibi tespitler bunun örnekleridir.[31] Bununla birlikte, kelamcılar haberin özü itibariyle doğru ve yanlış olma ihtimali bulunan bir bilgi kaynağı olduğunun farkındadırlar. Bu sebeple habere "doğru olma" şartını ekleyerek ancak doğru haberin (haber-i sadık) bilgi kaynağı olabileceğini ifade etmişlerdir. Doğru haber ise onlara göre gerçeğe (vakıaya, realiteye) uygun olan haber demektir ve iki kısma ayrılır:

Mütevatir Haber: Yalan üzerine birleşmelerini aklın imkânsız gördüğü bir topluluğun rivayet ettiği haberdir. Bu tanımdan hareketle bir haberin mütevatir niteliğini kazanabilmesi için öncelikle çok sayıda insan tarafından nakledilmesi, ikinci olarak da bu çok sayıda insanın bir araya gelip beraberce bir yalanı haber olarak nakletme imkânlarının bulunmaması gerektiği ortaya çıkar. Bu şartları taşıyan mütevatir haber ile meydana gelen bilgi, tıpkı duyu organlarının sağladığı bilgi gibi zorunluluk ve kesinlik ifade eder.

Peygamberden Gelen Haber: Peygamberin verdiği haber ya da bilgidir. Peygamberden gelen haber hem Kur´an ayetlerini hem de sünneti kapsamaktadır. Peygamber Efendimiz, Allah´ın (c.c.) gönderdiği vahyi sadık bir elçi olarak insanlara tebliğ etmiş ve aynı zamanda bizzat yaşayarak sünnetiyle de örnek olmuştur.

N NOT EDELİM

İslam'da vahiy de temel bilgi kaynaklarındandır ve haber-i sadık başlığı altında değerlendirilir. Kelam sisteminde duyular ve aklın yanında haber-i sadık adı verilen doğru haberler de bilgi kaynaklarından biri olarak kabul edilir. Haber-i sadık kendi içinde peygamberlerin getirdiği haber ve mütevatir haber olarak ikiye ayrılır.

2.2.3. Havass-ı Selime

Duyu organları kelamcılar tarafından bilgi kaynakları içerisinde önemli bir yere sahiptir. Onlara göre herhangi bir eksiklik ve kusuru bulunmayan duyularla elde edilen bilgiler; aklın, doğruluğuna apaçık hüküm verdiği zorunlu bilgilerdir. Çünkü insan bir şeyi gördüğü ilk anda kendisinde onun varlığına ve mahiyetine ilişkin bir bilgi oluşmaktadır, bu bilginin oluşması için bir akıl yürütme sürecine ihtiyaç yoktur. Salim duyular vasıtasıyla bu şekilde zorunlu bir bilgi oluştuğu için duyuların verdiği bilgi akıl yürütmeyle elde edilen bilgiye göre daha kesin ve bağlayıcı olarak değerlendirilmiştir.

Allah Teâlâ da duyulardan özellikle akli bilgiye ulaştıracak verileri temin eden işitme ve görmeye vurgu yaparak bunların verdiği bilgilerin inanca temel teşkil edeceğini ve inkârı imkânsız kıldığını belirtmektedir: **"Onlara, size vermediğimiz imkânlar vermiş ve kulaklar, gözler ve kalpler bahşetmiştik; ama Allah'ın ayetlerini bile bile inkâr ettikleri için kulakları, gözleri ve kalpleri onlara bir fayda sağlamadı ve alaya aldıkları şeyler onları kuşatıp yok ediverdi."**[32]; **"(Sana karşı çıkanlar) hiç yeryüzünde dolaşmadılar mı? Zira dolaşsalardı elbette düşünecek kalpleri ve işitecek kulakları olurdu. Ama gerçek şu ki gözler kör olmaz; lâkin göğüsler içindeki kalpler kör olur."**[33]

31 Mâtürîdî, Kitâbü't-Tevhîd Tercümesi, s. 10-11; Teftâzânî, Kelam İlmi ve İslam Akâidi, s. 111.
32 Ahkâf suresi, 26. ayet.
33 Hacc suresi, 46. ayet.

2.3. İman-Bilgi İlişkisi

Kelamcıların bilgi konusuyla ilgilenmelerinin temel sebeplerinden birisi de imanla bilgi arasındaki doğrudan ilişkidir. İman özü itibariyle bilinçli bir tasdik, benimseme ve kabullenme eylemidir; bu anlamda kelamcılar da tasdik gerçekleşmeksizin soyut olarak bilmeyi imanla özdeşleştirmekten ısrarla kaçınmışlardır. Ancak tasdikin gerçekleşebilmesinin birinci adımı, kişide inanılacak hususlara dair bir bilginin mevcut olmasıdır. Yukarıda işaret edildiği üzere insan öncelikle dinin itikat sahasına ait değişmez ilkelerine dair bilgi sahibi olmalıdır ki bunlar üzerinde akıl yürütmek suretiyle nihaî noktada bilinçli bir yöneliş ve irade ile tasdik noktasına gelebilsin.

Kur'an-ı Kerim doğru bilginin değerini ısrarla vurgular: **"De ki: 'Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Doğrusu, ancak akıl sahipleri hakkıyla düşünür."**[34] Cahillerden, hakikati bulmaya ve anlamaya çaba göstermeyenlerden yüz çevirmek[35] ve hakkında bilgi sahibi olunmayan bir şeyin peşine düşmemek gerektiğini[36] belirtir. Çünkü doğru ve yeterli bilgi insanı doğru bir imana ulaştıracaktır: **"Kulları içerisinde, ancak bilenler Allah'a karşı gereğince saygı ve korku hisseder."**[37] Buna karşılık akıl, duyu, haber gibi bilgi vasıtalarını gerektiği biçimde kullanmayıp bu sebeple imana ulaşamayanlar için kaçınılmaz son, cehennemdir: **"Ve derler ki: Ah keşke bize söylenenlere kulak vermiş veya aklımızı kullanmış olsaydık, (şimdi) şu alevli cehennemin mahkûmları arasında olmazdık!"**[38]

DİKKAT EDELİM

Tasdikin bulunmadığı soyut bilme, iman değildir. Mümin olmak için sadece bilmek yeterli olsaydı Yahudi ve Hristiyanların Hz. Peygamberi, şeytanın da Allah'ı bildiği için mümin olmaları gerekecekti. Bu ise Kur'an ayetlerine aykırıdır.

TARTIŞALIM

"De ki: 'Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Doğrusu,ancak akıl sahipleri hakkıyla düşünür." (Zümer suresi, 9. ayet.)

Yukardaki ayetten hareketle iman ile bilgi arasında nasıl bir ilişki olduğunu arkadaşlarınızla tartışınız.

DİKKAT EDELİM

Aşağıdaki ayetlerde, müşrikler ve Ehl-i kitab'ın inanışlarının hangi açıdan eleştirildiğini düşünüp arkadaşlarınızla tartışınız.

- ✓ "Allah'a ortak koşanlar diyecekler ki: "Eğer Allah dileseydi, biz de ortak koşmazdık, babalarımız da. Hiçbir şeyi de haram kılmazdık."
  (En'âm suresi, 148. ayet.)
- ✓ "Bunlar (putlar), sizin ve atalarınızın taktığı isimlerden başka bir şey değildir. Allah onlar hakkında hiçbir delil indirmemiştir. Onlar ancak zanna ve nefislerinin arzusuna uyuyorlar. Hâlbuki kendilerine Rableri tarafından yol gösterici gelmiştir."
  (Necm suresi, 23. ayet.)
- ✓ "(Ehl-i kitap), Yahudiler'den ve Hristiyanlar'dan başka hiçkimse cennete giremeyecek dediler. Bu onların kendi kuruntularıdır. Sen de ki: Eğer sahiden doğru söylüyorsanız delilinizi getirin."
  (Bakara suresi, 111. ayet.)

34 Zümer suresi, 9. ayet.
35 bk. A'râf suresi, 199. ayet.
36 bk. İsrâ suresi, 36. ayet.
37 Fâtır suresi, 28. ayet.
38 Mülk suresi, 10. ayet.

2.4. Akıl-Vahiy İlişkisi

Kelamcıların çoğunluğu, sağlıklı düşünebilen ve yaratılıştaki duruluğu bozulmamış anlamında "akl-ı selim" olarak niteledikleri aklın, kendi başına kalsa bile âlemin bir yaratıcısının var olduğu, Allah'ın fiil ve yaratmasında bir gaye ve nizamın bulunduğu gibi bilgilere ulaşabileceğini kabul eder. Ancak bütün bu yetkinliklerine rağmen, aklın din sahasında tek başına, vahiyden bağımsız olarak bir hüküm koyması, özellikle de bir inanç esasını belirlemesi mümkün değildir. Dolayısıyla vahiy ile akl-ı selimin birbiriyle irtibatlı ve bir anlamda karşılıklı olarak birbirine muhtaç olduğu söylenebilir.

Vahiy doğrudan doğruya akıl sahibi insanı muhatap aldığı için, mükellef olan kişi vahyin getirdiği bilgileri aklıyla almakta, vahiy tarafından ortaya konulan hükümlerin anlaşılması, yorumlanması, işlenmesi ve delillendirilmesi akılla gerçekleşmektedir. Diğer yandan, akıl yaratıcı olarak kavradığı ve varlığına ulaştığı varlığın isimlendirmesini, mahiyetini, kainat ve insanla nasıl bir ilişki ve irtibat hâlinde olduğunu bilemez. Ayrıca o, yaratıcıya karşı sorumluluklarının ne olduğunu ve bu sorumluluklarını ne şekilde yerine getireceğini ve en nihayet ona karşı şükür, minnet ve bağlılığını nasıl göstereceğini tek başına bilme imkânından yoksundur. Bütün bu hususlar akıl sahibi insana vahiy ve nakil (yani Kur'an ve sünnet) yoluyla bildirilmekte ve bu şekilde birer inanç esası hâline gelmektedir.

B BİLGİ KUTUSU

İslam'a göre akıl ile nakil arasında uyumluluk ilişkisi vardır. Sahih nakil ile selim akıl birbiriyle çelişmez. Çünkü sahih nakil de selim akıl da sonuç itibariyle Yüce Allah tarafından insanların hidayeti için vesile kılınan birer vasıta ve delildir. Bu ikisi arasında bir çelişki görülüyorsa ya naklin sahihliğinde bir sorun vardır ya da akıl, selim akıl değildir.

Kelamcılar, bu şekilde bir karşılıklı bağlılık ilişkisi içerisinde olan nakil ile selim aklın bildirdiği hususlar arasında çelişki olmayacağını vurgulamıştır. Çünkü selim akıl da vahiy ve nakil de sonuç itibariyle Allah Teâlâ'nın, insanların hidayetine vesile kıldığı birer vasıta ve delildir. Bundan dolayı aklın, bilgi sahibi olabileceği bir alanda ulaştığı hükümle vahyin getirdiği hüküm arasında görünürde bir çelişki ve çatışma olması durumunda ilk ihtimal aklın "selim" olmaması, yani sonradan, yukarıda belirtilen birtakım kusurlarla problemli hâle gelmiş olması ve doğru düşünme usullerini kullanmayıp nakille ulaşan bilgileri yanlış anlaması ve yorumlamasıdır. Kur'an'ın tamamının Allah'ın (c.c.) vahyi olduğu konusunda herhangi bir şüphe ve tereddüt olamayacağı için, ikinci ihtimal ise nakil yoluyla gelen bilginin sahih olmaması, yani hadis olarak nakledilen bir haberin aslında Hz. Peygamber'e ait olmayıp doğruluk ve kesinlik açısından şüpheli olmasıdır.

3. Delil

Kelime anlamı itibariyle delil; mürşid, rehber ve kılavuz anlamına gelir. Terim olarak ise, "doğru bir düşünceyle bakıldığı zaman, insanın sonuca ulaşmasını sağlayan şey" demektir.[39] "Kendisiyle başka bir şeyin de bilgisine ulaşılan şey" olarak da tanımlanmıştır. Kelam sisteminde deliller naklî ve akli olmak üzere iki başlıkta incelenir.

3.1. Naklî Deliller

Öncülleri, ayet ve hadislere dayanan delile naklî ya da dinî delil denir. Mesela "Allah'ın emrini terk eden asidir; her asi de cehennem ateşini hak etmiştir." cümleleri birer naklî delildir. Çünkü bu ifadeler **"Emrime asi mi oldun?"**[40] ve **"...Kim Allah ve Resûlü'ne karşı gelirse onun için cehennem ateşi vardır..."**[41] mealindeki Kur'an ayetlerine dayanmaktadır.

39 A. Saim Kılavuz, Anahatlarıyla İslam Akaidi, ve Kelama Giriş, s.467.
40 Taha suresi, 93. ayet.
41 Enfal suresi, 13. ayet.

BİLGİ KUTUSU

Kelamcılar itikadi meseleleri ele alıp değerlendirirken hem naklî delilleri hem de akli delilleri kullanmışlardır. Herhangi bir konuda naklî deliller söz konusu ise kelamcılar vahiy yoluyla gelen bu delilleri esas alırlar. Akli delilleri ise vahyin açıklanmasında, yorumlanmasında ve temellendirilmesinde kullanırlar.

Yukarıda ifade edildiği üzere, dinî delillerin inanç sahasında mutlak hüküm ifade etmeleri için hem varlığında şüphe olmaması hem de göstermek istediği mana açısından açık ve kesin olmaları gerekir. Bu özellikte olan deliller de muhkem ayetler ile muhkem-mütevatir hadislerdir. Ayetlerin tamamının Allah'ın (c.c.) vahyi olduğu hususunda şüphe yoktur ancak bir kısmı işaret ettiği manayı açık biçimde ortaya koymadığı ve yoruma açık olduğu için muhkem değildir. Hadislerin ise mütevatir olanları dışında kalanların, bizzat Hz. Peygamber'in ağzından çıktığı şekliyle bize ulaştığı konusunda mutlak bir kesinlikten de bahsedilemez. Dolayısıyla müteşabih ayetler, mütevatir seviyesinde ama müteşabih olan hadisler ve mütevatir olmayan hadisler inanç konusunda tek başına itikat esaslarını belirlemede kesin delil olarak kullanılamaz. Sadece bunlara dayanarak bir inanç esası belirlenemez, bunlardan hareketle kişinin mümin ya da kâfir olduğuna hükmedilemez.

3.2. Akli Deliller

Öncülleri akla dayanan delile akli delil denir. Mesela "Âlem değişkendir, her değişken sonradan meydana gelmiştir." cümleleri birer akli delildir. Çünkü biz âlemin değişkenliğini ve böyle olanın sonradan meydana geldiğini, duyu organlarımızla veriler elde edip aklımızla idrak ederiz. Kesin olan akli delile burhân ve huccet adı da verilir.

Akli delillere dayanarak akıl yürütme (istidlâl) üç şekilde olur:

- ✓ Bütünden parçaya veya sebepten sonuca gidiş. Buna tümdengelim (ta'lîl, dedüksiyon) denir. "Bütün insanlar ölümlüdür. Ali de bir insandır. O hâlde Ali de ölümlüdür." çıkarımı gibi.
- ✓ Parçadan bütüne veya sonuçtan sebebe gidiş. Buna da tümevarım (istikrâ, endüksiyon) adı verilir. "Ali, Ahmet, Mehmet ölümlüdür. Ali, Ahmet, Mehmet birer insandır. O hâlde bütün insanlar ölümlüdür." çıkarımı gibi.
- ✓ Parçadan parçaya gidiş; iki şey arasındaki benzerliğe dayanarak birisi hakkında verilen hükmü diğeri hakkında da vermek. Bu da kıyastır (temsîl, analoji). "Ali insandır. Ali ölümlüdür. Ahmet de insandır. O hâlde Ahmet de ölümlüdür." çıkarımı gibi.

Kelamcılar ele aldıkları meselelerde yerine göre hem naklî hem de akli delilleri kullanmışlardır. Naklî deliller olarak ayetler ve hadisler öne çıkarken akli delillerde tümdengelim, tümevarım ve kıyas yöntemlerine başvurmuşlardır. Varlık, bilgi gibi kelami konuların izahında kelamcılar bilimsel verilere, tecrübeye, deney ve gözleme de yer vermişlerdir.

BİLGİ KUTUSU

İslam'da Dinî Hükümler Üç Başlıkta İncelenir

- ✓ **İtikadi Hükümler:** Akaid ve kelam ilimlerinin incelediği iman esasları ve inançla ilgili konulardır.
- ✓ **Amelî Hükümler:** Fıkıh ve İslam hukuku ilimlerinin incelediği ibadet ve muamelat konularıdır.
- ✓ **Ahlaki hükümler:** Ahlak ve tasavvuf ilimlerinin incelediği iyi ve kötü huylar, kalbî ve vicdani hükümlerle ilgili konulardır.

4. Hüküm

Hüküm, mantık ilmi ile dinde farklı biçimlerde tanımlanır. Mantıkta hüküm, bir şeyi tasdik veya inkâr etmek, iki kavram ve iki şey arasında "böyledir" veya "değildir" tarzında olumlu veya olumsuz bağlantı kurmak demektir.[42] Ayrıca kurulan bağlantının sonucuna ve bu sonucu kavramaya da hüküm denilir.

N NOT EDELİM

İtikadi Hükümlerin Özellikleri

- ✓ Kesinlik
- ✓ Açıklık
- ✓ Değişmezlik
- ✓ Bölünemezlik / Bütünlük

Dinde ise, akıllı ve ergenlik çağına gelmiş insanların, yani mükelleflerin fiil ve davranışları ile ilgili farz, vacip, sünnet, haram, mekruh gibi nitelemeler ortaya koyan dinî ve ilâhî hitaba hüküm adı verilir. Hükümler dayandığı kaynak açısından "dinî hükümler" ve "akli hükümler" olarak ikiye ayrılır ki bunların her ikisi de belirli yönleriyle kelam ilminin ilgi alanına girer.

4.1. Dinî Hükümler

Dinî hükümler (ahkâm-ı şer'iyye, ahkâm-ı ilâhiyye), ayet ve hadislerden çıkarılan hükümlerdir. Bu hükümler ya Allah'ın (c.c.) varlığı gibi doğrudan aklın kavrayacağı bir hüküm olabilir veya namazın farz oluşu gibi bilinmesi sadece vahiy ve nasla dinin bildirmesine bağlı olabilir. Dinin getirdiği bu hükümler üç başlık altında incelenir:

1- İtikadi Hükümler

İslam'ın inanca ilişkin yönünü oluşturan ve amel (pratik ve uygulama) ile ilgili olmayan hükümlerine itikadi hükümler denir. Bu hükümler, özünde âmentüde ifade edilen altı esası kapsar. Bunlar içerisinden, Allah'a (c.c.) ve peygamberlere iman gibi hususlarda akla dayalı açıklamalar ve ispatlar yapmak mümkündür; ahirete ve özellikle meleklere imana ilişkin konularda ise akli deliller aranmayarak sadece ayet ve hadislere başvurulur. Ancak bu gibi hususlar da aklın tamamen imkânsız göreceği şeyler değildir.

İtikadi hükümlerin birtakım şartları ve özellikleri vardır:

- ✓ İtikadi hükümlerin kat'î olması, yani kesin bilgi vermesi gerekir. Bu sebeple bir hükmün itikadi konularda başlı başına bir delil olabilmesi için ya Kur'an ayetine veya mütevatir hadise dayanması gerekir (kat'iyyet, kesinlik).
- ✓ İtikadi hükümlerin delil olabilmesi için ayetlerle mütevatir hadislerin ifade ettikleri anlam kesin olmalı, anlamı üzerinde fikir ayrılığı bulunmamalıdır (bedâhet, açıklık).
- ✓ İtikadi hükümler zamana, yere, fert ve toplumlara göre değişmez; daima sabit kalır. Bu sebeple bütün peygamberler iman esaslarında birleşmişlerdir. İlk peygamber Hz. Âdem'in (a.s) inancı ne ise, ondan sonra gelen peygamberlerin inancı da odur (değişmezlik).
- ✓ İtikadi hükümler bir bütün olup bölünme kabul etmezler. Yani bir kimse Allah'ın (c.c.) varlığına inanıp meleklerine inanmazsa veya peygamberlerin bir kısmına inanıp bir kısmına inanmazsa iman etmiş olmaz (bölünmezlik).

Kur'an'dan tek bir kelimeyi veya ayetin hükmünü inkâr ederse İslam'dan çıkmış olur. İtikadi hükümlerle akaid ve kelam ilmi meşgul olur.

2- Amelî Hükümler

Yükümlülerin (mükellefler) yerine getirecekleri pratik işler ve görevler demek olan amelî hükümler ikiye ayrılır:

42 A. Saim Klavuz, Anahatlarıya İslam Akaidi ve Kelama Giriş, s. 457.

İbadetler: İnsan fikrini, ruhunu, iradesini terbiye eder. İbadetlerin ruhu ihlas ve samimiyettir. Yerine getirilişinde dünya menfaati gözetilmez, sırf Allah'ın (c.c.) hoşnutluğunu kazanmak gaye edinilir. İbadetlerin kaynağı, Kitap, sünnet ve bu ikisine dayanan icma ve kıyastır. İbadetler sırf Allah (c.c.) hakkıdır, artmaz, eksilmez. Zamanın ve örfün değişmesiyle değişikliğe uğramaz.

Muamelât: İnsanlar arasındaki hukuki, beşerî ve sosyal ilişkileri düzenleyen hükümlerdir. Esasları Kur'an ve sünnette vardır. Muamelâtın ruhu adalettir. Muamelât ile ilgili konularda ictihad geçerlidir. Bu gibi hükümler - Kur'an ve sünnete aykırı olmamak kaydıyla - zaman, mekân, örf gibi durumların değişmesi hâlinde değişikliğe uğrayabilir. Amelî hükümleri fıkıh ve İslam hukuku ilmi konu edinir.

3- Ahlaki Hükümler

İnsanların kendi aralarında ve diğer varlıklarla olan ilişkilerini düzenleyen, terbiye kurallarını gösteren, nefsin eğitilmesine dayanan hükümlerdir. İslam ahlakına dair hükümler Kitap ve sünnette geniş olarak ele alınmıştır. Ahlakta "Allah'ın emrine saygı ve yaratıklarına merhamet" önemli bir esastır. Ahlaki hükümlere kalbî ve vicdani hükümler de denir. Bu hükümlerle ahlak ve tasavvuf ilmi meşgul olur.

İslam'ın koyduğu hükümler her ne kadar üç bölümde inceleniyor ve bizim onları yerine getirişimiz bakımından itikadi, amelî ve ahlaki diye üçe ayrılıyorsa da bir bakıma hepsi de itikadidir. Çünkü dinî bir hüküm hangi gruptan olursa olsun Kitap veya mütevatir sünnetle sabit olmuşsa ve anlamı üzerinde de ittifak varsa onun dinin bir parçası ve İslami bir hüküm olduğuna inanmak zorunludur. Bu bakımdan manası açık Kur'an ayetleri ve mütevatir hadislerle sabit olan bütün dinî hükümler, bir yönüyle itikadi sayılırlar. Mesela, adam öldürmek ve namaz kılmak amelî, gıybet etmek ise ahlaki bir olaydır. Ancak bunun yanı sıra adam öldürmenin ve gıybetin haram, namaz kılmanın farz olduğuna inanmak gereklidir ve bu bir itikadi hükümdür. Örneği biraz daha açarsak, bir kişi masum birini öldürmenin ya da gıybet yapmanın haram, namaz kılmanın farz olduğuna inanmazsa kâfir olur. Fakat haram olduğuna inanmasına rağmen adam öldürür veya gıybet ederse ya da farz olduğunu kabul etmekle birlikte çeşitli sebeplerle namaz kılmazsa imanını kaybetmez; günahkâr bir mümin kabul edilir.

4.2. Aklî Hükümler

Akıl, var oluş ve gerçekleşme ile ilgili olarak üç türlü hüküm verir: Vücûb (gereklilik ve zorunluluk), imkân (olabilirlik) ve imtinâ' (imkânsızlık). Buna göre, bir şeyin varlığı zorunlu olursa buna vâcib (zorunlu), varlığı ve yokluğu eşit derecede imkân dâhilinde olursa mümkin ya da câiz, yokluğu zorunlu, varlığı ve gerçekleşmesi imkânsız olursa mümteni (imkânsız) denir. Birincisinin örneği Allah'ın (c.c.) varlığı, ikincisinin örneği bütünüyle âlemin ve insanın varlığı, sonuncusunun örneği ise ikinci bir ilâhın varlığı ile parçanın bütünden büyük olmasıdır.

NOT EDELİM

Akli Hükümler Üç Başlıkta Ele Alınır

- ✓ **Vacip:** Aklen varlığı gerekli ve zorunlu olan.
- ✓ **Mümkin:** Aklen varlığı da yokluğu da eşit derecede imkân dâhilinde olan.
- ✓ **Mümteni:** Aklen varlığı ve gerçekleşmesi mümkün olmayan.

1- Vâcib

Varlığı zâtının gereği olan, var olmak için bir sebebe muhtaç olmayan, yokluğu düşünülemeyen varlık demektir. Yokluğu kabul etmemesi kendiliğinden ve zâtından dolayı olursa buna vâcib li-zâtihî (varlığı kendinden zorunlu) denir ki Allah'ın (c.c.) zâtı bunun örneğidir. Varlığının zorunlu oluşu ve yokluğu kabul etmemesi başka bir şeyden dolayı olursa buna da vâcib li-gayrihî (varlığı başkası sebebiyle zorunlu) adı verilir ki örneği, Allah'ın (c.c.) sıfatlarıdır.

Vâcib li-zâtihî şu özellikleri taşır:

- ✓ Vâcibin varlığından önce yokluk düşünülemez. Ne kadar geriye gidilirse gidilsin, vâcibin olmadığı bir an yoktur. Yani vâcib, ezelîdir. Sonradan meydana gelmiş değildir.
- ✓ Ezelî olan zâtın ebedî olması da zorunludur; vâcibin sonu yoktur. Ezelîlik, zorunlu olarak ebedî olmayı gerektirir. Vâcib varlık, varlığını başka bir sebebe ve varlığa borçlu olmadığı için, bu sebebin ortadan kalkması ile, vâcibin varlığının sona ermesi düşünülemez.
- ✓ Vâcib varlık, atomlardan, parçalardan, şekillerden meydana gelmiş, cisme ait diğer özellikleri taşıyan bileşik bir varlık değildir; mutlaktır.

Mümkin (Câiz)

Varlığı veya yokluğu zâtının gereği olmayan, var olmak için bir sebebe muhtaç olan, var olması da yok olması da eşit derecede imkân dâhilinde bulunan varlıktır. Allah (c.c.) dışında kalan tüm varlıklar mümkin varlıklardır. Mümkinin iki özelliği vardır:

a. Var olmak için bir sebebe muhtaçtır. Bu sebep (ya da var edici ve yaratıcı varlık), onun var olmasını yok olmasına tercih eder, onu yokluktan varlığa çıkarır.

b. Sebebinden önce veya sebebiyle aynı anda var olması düşünülemez. Bundan dolayı, sonradan meydana gelmiş ve yaratılmış varlıktır.

Mümteni

Muhâl ve müstahîl de denilen mümteni, yokluğu zâtının gereği ve zorunlu olan, dış dünyada varlığı düşünülemeyen, varlığı ve gerçekleşmesi imkânsız olan demektir. Mesela birbirine zıt iki şey aynı anda, aynı yerde bir arada bulunamaz, bir şey aynı anda hem siyah hem beyaz, hem hareketli hem hareketsiz olamaz; çünkü böyle bir şey imkânsızdır. Yaratıcının birden fazla olması, Allah'ın (c.c.) eksiklik sıfatlarıyla nitelenmesi de aklen imkânsızdır ve düşünülemez. Çünkü ilâh demek, her türlü yetkinlik niteliğine sahip ve her türlü eksiklikten uzak varlık demektir. Zorunlu olarak bu özellikleri taşımayan varlığa ilâh denilemeyeceği için, Allah'ın (c.c.) saydığımız niteliklerin zıddını taşıması imkânsızdır.

Allah'ın dışındaki insan ve tabiat gibi her şey mümkin varlıklardır.

OKUMA PARÇASI

VAHİY-AKIL İLİŞKİSİ

Vahiy, Yaratıcı Kudret'in genel olarak varlıklarla, özel olarak da insanlarla münasebet kurup onları belli tavır ve tutumlar takınmaya çağırdığı ilâhî bir faaliyettir. Elbette ki bu faaliyetin akılla ilişkisi vardır. Her ne kadar akıl duyguların ve insanın sosyal bir varlık olması sebebiyle dış faktörlerin etkisi altında kalabilirse de insanı diğer varlıklardan ayıran yegâne unsur olması sebebiyle vahye muhatap olma konusunda asıl görev onundur.

Hemen belirtelim ki vahiy insana hitap ederken hep aklı ve tecrübeyi hedef alır. Bunu, vahyin insanı düşünmeye sevk eden naslarında ve o yüce varlığın kudret belgelerini görerek mutlak gerçeği idrak etmesini istemesinde görmek mümkündür. Şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki vahiy ile akıl arasında mutlak bir irtibat söz konusudur. Çünkü ne akıl dinî konularda vahye ihtiyaç duymadan tek başına varlık gösterebilecek durumdadır ne de akıl olmadan vahyin bir önemi vardır. Kısacası, muhtevasının anlaşılmasında vahyin akla, şeriatin hükümlerini öğrenme ve uygulamada da aklın vahye ihtiyacı vardır. Ancak şurası muhakkak ki ihtiyaç konusunda akıl vahiyden önce gelmektedir ve vahiy akla bağlıdır. Çünkü ilâhî hitap, aklı muhatap almaktadır. Aklı olmayanın sorumluluğu da yoktur.

Kur'an vahyinin hemen hemen üçte birine yakın kısmı, insanın kendi nefsine, biyolojik yapısına, yer ve göklerde olup bitenlere, tarihî olaylara bakmasını, onların üzerinde düşünmesini isteyen ayetlerle doludur. Bütün bu sözü edilen ayetler körü körüne taklidi reddederek insanın aklıyla, muhakemesiyle karar vermesini istemektedir. Çünkü taklid, kolaycılığa kaçmak suretiyle düşünceyi terk edip başkalarına tâbi olmak demektir. Bu sebeple Kur'an, insanların körü körüne birbirlerinin izinden gitmelerini reddederek onların kendi bağımsız şahsiyetlerini oluşturabilmeleri için zemin hazırlamaktadır. Çünkü ferdî sorumluluk prensibini koyan Kur'an'ın kendisidir. Her ne kadar kişi, sosyal hayatta oynadığı rol itibariyle diğer insanlara karşı sorumlu olsa da mesele âhiret hayatı açısından ele alındığında, vahyin bütünlüğü içerisinde insanların tek tek Allah'a karşı sorumlu oldukları görülür.

Kur'an akla hitap ettiği gibi duyulara da hitap etmektedir. Çünkü Kur'an'a göre düşünme, duyu verilerine bağlıdır. Fakat Kur'an, akıl bulunmayınca duyuların bir değer taşımadığını da ayrıca ifade etmektedir. Çünkü duyuların sağladığı malzemeleri birleştirerek ortaya bir hüküm çıkaran, akıldır. İşte bilgi de zaten aklın ortaya koymuş olduğu bu hükümlerden ibarettir.

Kâinat birtakım hikmet, incelik ve delillerle dolu olarak yaratılmış ve bunlar, aklını kullanıp düşünerek anlaması ve bilmesi için insana sunulmuştur. Bunun sebebi de insana akıl ve duyuların verilmiş olmasıdır. Ancak insanın kavrayabildikleri yanında, idrak edemediği konular da vardır. Mesela, eşyanın gerisindeki sırlar, su ve nutfede gizli özellikler ve insanı insan yapan anlam, işitme, görme ve aklen kavramaya vasıta olan manaların işlevleri bilinse bile, duyuların mahiyet ve keyfiyeti, aynı zamanda aklın hakikati gibi konuları insanın bilmesi mümkün görünmemektedir. Bu yüzdendir ki Kur'an, insanın somuttan soyuta

geçmesini önermekte, bunun için de ondan, duyular önüne serilmiş maddî dünyayı ibret gözüyle seyretmesini istemektedir. Zira ancak bu sayede insan, hakikat ile dolaylı bir bağlantı kurabilme imkânını elde etmiş olacaktır. O bakımdan Kur'an, içinde yaşadığımız bu dünyanın, bir eğlence olsun diye yaratılmadığına dikkatlerimizi çekmektedir.

Kısacası hem akla hem de duyulara hitap eden vahiy, insandan, sadece kendisine sunulan eşyayı kavramaya çalışmasını ve sadece onların dış yüzlerine takılmayıp hakikatlerini de araştırmasını istemektedir.

Ancak burada şuna da işaret etmek gerekir ki vahiy nazarında bilgi edinme yollarından birisi olarak kabul edilen akıl, hassas bir terazi işlevi görebilir fakat kime ne kadar tartılacağının belirlenmesi için elinde bir listenin bulunması lazımdır. Bu listeyi akla verecek olan da vahiydir. Bu açıdan, akıl tek başına yapamaz. Ama vahiy de akılsız herhangi bir fonksiyon icra edemeyeceğinin pekâlâ farkındadır. Ancak o, hiçbir zaman aklı mutlak olarak ele alıp putlaştırmaktan yana değildir. Buna karşılık, aklı devre dışı bırakmak gibi bir niyeti de yoktur. Çünkü vahyin anlaşılması ve yorumlanmasında akla çok ihtiyaç vardır. Bu yüzden aklın vahiy nazarında önemi büyüktür.

(Muhsin Demirci, Vahiy Gerçeği, s. 69 - 77'den kısaltılarak alınmıştır.)

ÜNİTEMİZİ DEĞERLENDİRELİM

A Aşağıda verilen açık uçlu soruları cevaplayınız.

1- Kelamcıların âlemi konu edinmelerinin sebebini açıklayınız.

2- Kelamcılara göre doğru bilginin kaynakları nelerdir?

3- İnsanın bilgi edinme vasıtalarının karşılıklı olarak nasıl bir ilişki içinde olduğunu yazınız.

4- Bir inanç esası belirleyen ayet ve hadis hangi özellikleri taşımalıdır? yazınız.

B Aşağıdaki ifadelerden doğru olanların yanına (D), yanlış olanların yanına (Y) yazınız.

1- (.....) Allah'ın (c.c.) bilgisi kadim, insanın bilgisi ise hâdistir.

2- (.....) Vacip varlık, varlığı zorunlu olmayan ve yokluğu düşünülebilen varlık demektir.

3- (.....) İnsanlar arasındaki hukuki, beşerî ve sosyal ilişkileri düzenleyen hükümlere ukubat denir.

4- (.....) Kelamın kadim-hâdis şeklindeki ikili varlık tasnifinde birincisi; Allah Teâlâ ile O'nun sıfatlarını, ikincisi ise âlemi ifade eder.

C Aşağıda verilen çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.

1- Kelamcılara göre aşağıdakilerden hangisi bilginin kaynağı değildir?

A. Havass-ı selime
B. İlham
C. Akl-ı selim
D. Vahiy
E. Haber-i sadık

2- Aşağıdakilerden hangisi itikadi hükümlerin özelliklerinden birisi değildir?

A. Değişmezlik
B. Bölünemezlik
C. Kesinlik
D. Tarihsellik
E. Açıklık

3- Kelam ilmi için, var olan bu âlemde bulunan her şey bir delil, bir işaret kabul edildiğinde, görünenden hareketle görünmeyenin varlığı ve fiilleri hakkında bilgi sahibi olmak mümkündür. Kelam bu bilgiye ulaşırken aşağıdaki yöntemlerden hangisini kullanmaz?

A. Tümevarım
B. Temsil
C. Akıl yürütme
D. Tümdengelim
E. Rüya

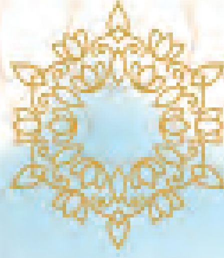
4- Kelam açısından aklın bilgi kaynağı olması noktasında aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

A. Kişinin akıl sahibi olması, sorumlu olmasının temel dayanağıdır.
B. Akıl büyük ölçüde hayır ve şerri, iyi ile kötüyü, güzel ve çirkini kavrayıp ayırt edebilir.
C. Vesâil denilen inanç konularını temellendirme ve açıklamaya yönelik meselelerde akıl önemli bir bilgi kaynağıdır.
D. Akıl tek başına bir inanç esası belirleyebilir.
E. Vahyin bildirdiği hususlar akla mutlak manada aykırı ve onunla çelişik olamaz.

D Aşağıdaki cümlelerde verilen boşlukları uygun ifadelerle doldurunuz.

[kesin - naklî - vahiy - mümkin]

1- Kelam ilmine göre insanın bilgi kaynakları duyular, akıl ve .... den oluşur.
2- Akli hükümler vâcib, ... ve mümteni olmak üzere üç türlüdür.
3- Öncülleri, ayet ve hadislere dayanan delile .... ya da dinî delil denir.
4- Vahyin verdiği bilgi kelam ilmine göre .... dir.

3. ÜNİTE
DİNİN ANLAŞILMASINDA FARKLI YORUMLAR

ÜNİTEMİZE HAZIRLANALIM

1. Fetih suresi, 10. ayetin anlamını 3 farklı mealden bularak defterinize yazınız. Meal farklılıklarının sebeplerini arkadaşlarınızla tartışınız.
2. Aynı konuda insanların farklı düşünmelerinin sebepleri sizce neler olabilir? Arkadaşlarınızla düşüncelerinizi paylaşınız.
3. Mezhep kelimesi sizde hangi anlamları çağrıştırmaktadır? Yazınız.
4. İnançla ilgili bildiğiniz farklı yorumlardan bazılarını defterinize yazınız ve bunların farklı olmasının sebeplerini araştırarak bulmaya çalışınız.

1. Din ve Dinî Yorum

N NOT EDELİM

"Size iki şey bırakıyorum, onlara sımsıkı sarıldığınız sürece yolunuzu şaşırmayacaksınız: Allah'ın kitabı ve Peygamberinin sünneti."

(Muvatta', Kader, 3.)

Din, Allah (c.c.) tarafından insanları doğruya sevk etmek üzere vahiy yoluyla ve peygamberleri aracılığıyla gönderilen ilahi kurallar bütünüdür. Seyyid Şerif Cürcâni'ye ait oldukça yaygın bir tanıma göre "Din, akıl sahiplerini Peygamberin bildirdiği gerçekleri benimsemeye çağıran ilahi kanundur." Başka bir ifadeyle din; Allah (c.c.) ile insan, insan ile insan, insan ile tabiat ve insan ile eşya arasındaki münasebeti düzenleyen ve hayatın tamamını kuşatan kanun, nizam ve yoldur."[1]

Dinin iki temel kaynağı vardır: Allah'ın (c.c.) kelamı Kur'an ve onun uygulaması olan sünnet. Peygamberimiz (s.a.v.) hayattayken Allah'tan (c.c.) gelen vahyi insanlara duyuruyor, anlaşılmayan durumları açıklıyor ve uygulamasını da bizzat yaşayarak insanlara gösteriyordu. Yine de açıklanmaya muhtaç bir husus olursa sahabe efendilerimiz Peygamberimizden (s.a.v.) durumu sorup öğreniyorlardı.

Peygamber Efendimizin vefatından sonra dinin esası aynı kalmakla beraber bu iki temel kaynağın anlaşılması ve yorumlanmasında farklılıklar ortaya çıktı. Siyasi yönden İslam toplumunda ayrışmalar yaşandı. Çok farklı bölge ve kültürden insan İslam'ı seçti. Doğal olarak bu kadar çeşitliliği barındıran toplumun dinî anlayış ve yorumlarında farklılıklar oluştu. Dinin amelî ve itikadi hükümlerinin uygulaması sırasında ortaya çıkan bu türden farklı anlayışlara dinî yorum denmektedir.

Yorum farklılıkları, dini çoğulculuğun ve zenginliğin kaynağını teşkil eder.

Dinin ve dinî kaynakların farklı yorumlanması bazen ayrışmalara sebep olsa da olumlu değerlendirildiğinde dinî çoğulculuğun ve zenginliğin sebebi ve kaynağını teşkil etmiştir. Bununla beraber dinin kendisi ile dinin yorumlanması arasında ciddi farklar olduğu unutulmamalıdır.

Din (İslam) ve dinî yorum arasındaki temel farklar:

- ✓ Din tektir. Dinî yorumlar ise birden fazla olabilir.
- ✓ Din evrenseldir. Dinî yorumlar bölgeseldir.
- ✓ Din vahye dayanır. Dinî yorumlar ise kişilerin görüşlerine dayanır. Dinî kaynakları referans almakla beraber kişilerin akıl, bilgi, kültür ve düşünceleri bu yorumlara kaynaklık yapar.
- ✓ Dinin hükümleri değişmez. Dinî yorumlar değişebilir. Bölgeden bölgeye, insandan insana, kültürden kültüre ihtiyaç ve şartlara göre farklılık gösterebilir.
- ✓ Din bağlayıcıdır. Dinî yorumunun herkese yönelik bir bağlayıcılığı yoktur. Sadece o görüşü benimseyen kişileri bağlar. Kimse dinî bir yorumu benimsemeye zorlanamaz.

1 bk. Günay Tümer, "Din", TDV İslam Ansiklopedisi, C 9, s. 314.

NOT EDELİM

Din (İslam)	Dinî Yorum
Tektir.	Birden fazla olabilir.
Evrenseldir.	Bölgeseldir.
Vahye dayanır.	Mezhep imamlarının görüşlerine dayanır.
Hükümleri değişmez.	Yorumlar değişebilir.
Bağlayıcıdır.	Sadece kabul edenleri bağlar.

Unutulmamalıdır ki dinî kaynaklarda varlığı kesin ve manası açık hususlarda yorum yapılamaz. Allah'ın (c.c.) varlığı ve birliği, namazın farziyeti, yalan, gıybet, dedikodu, kibir gibi davranışların haram oluşu gibi. Yorum ancak birden fazla manaya gelmesi mümkün olan veya manasında kapalılık bulunan konularda olur. Başka bir deyişle bir konuda mezhepler yorum yapıyorsa orada kesin, açık ve net bir hükümden bahsetmek mümkün değildir. Bu sebeple ayet ve hadisleri yorumlarken kendi anlayışını dinin tek hakikati gibi ifade etmek yanlış olur. İslam'ın genel ilkeleri çerçevesinde dinî anlayışlarda farklılıkların olması normaldir.

2. Dinî Yorumlarla ile İlgili Bazı Kavram ve Yaklaşımlar

Tüm dinlerin esasta üç ana temeli olduğu bilinmektedir. Bunlar; inanç, ibadet ve ahlaktır. Her dinî yapının kendine ait inanç prensipleri vardır. Muhataplarının ona inanmasını ister. Buna inanan insanların inandığı değerlere göre ibadet etmeleri kaçınılmazdır. İnanç insanın iç dünyasını kuşatırken ibadetler dış dünyasına yansır. Dinî hayatı daha bir görünür kılar. Bu yüzden dinler daha çok ibadetler ve ritüeller yönüyle birbirinden ayrılır. Dinlerde inanç ve ibadet konularını tamamlayan unsurlar ise ahlaki hükümlerdir. Ahlak, insan davranışlarının temelini oluşturur.

Buna göre her dinin inanç temelini ifade etmek üzere itikad veya akaid kavramı da kullanılır. Bizim dinimizin inanç esaslarını da İslam itikadı / akaidi oluşturur. İslam itikadını delileriyle savunan ilme bilindiği üzere kelam denmektedir. İslam'ın ibadet anlayışı ve prensiplerini fıkıh terimiyle ifade ederiz. Fıkıh bizim ibadet hayatımıza dair prensipleri ele alır.

Hem inanç hem de ibadetler konusunda dinin esaslarına bağlı kalarak ve zamanın şartları da gözetilerek yapılan farklı yorumlar vardır. Bu farklı yorumlar ise mezhep adı altında ele alınır. Din en üstte birleştiren çatı, mezhep ise o çatı altındaki farklı salonlar gibidir. Fırka ise tamamen siyasi gerekçelerle ortaya çıkmış topluluklardır. Bu topluluklardan bazıları siyasi sebeplerle ortaya çıksalar da zamanla görüşlerini dinî delillerle temellendirme ihtiyacı hissetmişlerdir.

Kısaca denebilir ki insanın olaylara bakışını, onları algılayışını etkileyen birçok sebep vardır. Bazen insani ve içtimai bazen siyasi ve felsefi bazen de ahlaki ve kültürel gerekçelerle insanlar dinî konularda ayrılığa düşmüşlerdir.

İnsanın olaylara bakışını, onları algılayışını etkileyen bir çok sebep vardır.

İnsanların dinî konularda farklı düşüncelere sahip olmalarıyla ortaya çıkan grupları çıkış sebeplerine göre şu şekilde çeşitlendirmek veya isimlendirmek mümkündür. Dinî gerekçelerle ortaya konan yorumlara mezhep, siyasi gerekçelerle bir tanımlama söz konusu ise buna fırka, tasavvufi/felsefi veya ahlaki ilkelere göre şekillenmiş bir usul varsa buna da ekol denmektedir.

"Hep birlikte Allah'ın ipine (Kur'an'a) sımsıkı sarılın. Parçalanıp bölünmeyin." (Âl-i İmran suresi, 103. ayet.)

Bazen bunları birbirlerinden kesin ve kalın çizgilerle ayırmak mümkün olmayabilir. Bir yapı bir taraftan dinî bir yorumla diğerinden ayrılırken aynı zamanda siyasi etkenlerle hareket edip yönetim açısından farklı bir durumda kendisini konumlandırabilir. Bir hareketin siyasi sebeplerle ayrışması ama daha sonra bu tavrını dinî gerekçelerle ifade etmek istemesi tarihten günümüze sıkça görülen bir davranıştır.

YAZALIM

Aşağıda verilen kavramları uygun gelen kutucuklara yazalım.

[fırka - itikat – akaid - fıkıh - kelam - mezhep]

İnanç ve ibadetler konusundaki dinî yorumlar	....
İslam inancını savunan ilim	....
Daha çok siyasi ayrışmayla ortaya çıkan topluluk	....
Dinin inanç alanı	....
Dinin ibadet alanı	....

3. Yorum Farklılıklarının Sebepleri

Her insan, doğası itibariyle farklıdır. Allah Teâlâ her şeyi ile aynı iki insan yaratmamıştır. Allah'ın (c.c.) yaratma sıfatı her insanda ayrı ayrı tecelli eder. Bu durum insanın fiziksel özelliklerinin ötesinde duygu, düşünce, inanç ve ahlak dünyasına hatta tüm hayat tarzına yansır. İnsanı farklı ve değerli kılan da bu özelliğidir. Bu farklılık onun dinî tutumlarında da görülebilir. Bu sebeple aynı din mensupları arasında inanç ve ibadet konusunda farklılıkların olması her zaman görülebilecek bir durumdur.

Dinin inanç ve ibadet alanlarında ortaya çıkan bu farklı yorumlara mezhep denir. Mezhepler, İslam'ın itikadi ve amelî sahadaki düşünce ekolleri ve dinin anlaşılma biçimleri ile ilgili oluşumlardır. Unutulmamalıdır ki bir konuda yorum yapılabilmesi için dinin temel kaynaklarında açık ve kesin hüküm bulunmaması gerekir. Başka bir deyişle dinde herkes tarafından kabul edilen kesin hükümlerle ilgili mezhep görüşlerinin olması ve farklı bir yorumun yapılması mümkün değildir. Allah'ın (c.c.) varlığı, namazın farziyeti gibi konular buna örnek verilebilir.

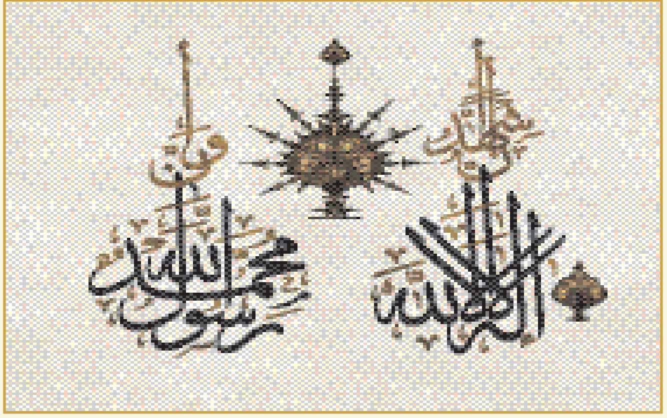
TARTIŞALIM

"Dinimiz bir, Peygamberimiz bir, kitabımız bir. Öyleyse neden ayrı ayrı düşünceler, fikirler, inanışlar ortaya çıkmıştır?" sorusunu arkadaşlarınızla tartışınız.

İnanç alanında farklılıkların ortaya çıkmasının birçok sebebi vardır. Bu sebeplerden bazılarını şöylece sıralayabiliriz:

Dinî Metinlerin Lafızlarından ve Anlamlarından Kaynaklanan Sebepler: Bazı dinî metinler açık, anlaşılabilir iken bazısı da daha kapalı ve yüksek bilgi seviyesi isteyen ifadelere sahiptir. Müteşabih ayetler denen bu grup metinler birçok şekilde anlaşılmaya müsaittir. Dolayısıyla aynı dinî metnin farklı şekillerde anlaşılması ve anlatılması mümkündür. Özellikle Allah'ın (c.c.) zatı ve ahiret inancı gibi temelde insan idrakini aşan konulardaki dinî metinler buna örnek verilebilir.

Hilafet Meselesi ve Siyaset: Peygamber Efendimizden (s.a.v.) sonra halife yani devlet başkanının kim veya kimlerden olacağı yani imamet konusu, asıl itibariyle inancın alanı olmamakla beraber daha sonraki dönemde kelam kitaplarına girmiştir. Özellikle Şia'nın imamet konusunu imanın şartları arasında sayması sebebiyle bu konu mezhepler arasında önemli ayrışma noktalarından biri hâline gelebilmiştir. Bunun üzerine başta Ehl-i sünnet olmak üzere diğer kelam mektepleri de meseleyi, Şia'ya cevap vermek üzere bu bağlamda tartışmak durumunda kalmışlardır.

Kelime-i şehadet, tüm Müslümanların ortak paydasıdır.

Kur'an ve hadislerde halifenin Hz. Peygamber'den sonra kim olacağı şöyle dursun, onun nasıl belirleneceğine dair açık bir beyan bile bulunmamaktadır. Kur'an, genel bir ilke olarak Müslümanların işlerini şûra, yani aralarında yapacakları danışma, istişare ile yürütmelerini tavsiye ederek[2] görevlendirmede ehliyet ve liyakata önem verilmesini[3] ve hüküm verildiğinde adil davranılmasını ister.[4]

İnsanın yaratılışındaki farklılık onun dini tutumlarında da görülebilir.

Müslümanlar Arasındaki İç Savaşlar: Dört Halife Dönemindeki siyaset tartışmaları ve iç savaşlar, Müslümanların din anlayışlarında derin izler bırakmıştır. Daha sonraki dönemlerdeki Müslümanlar, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatından sonra ortaya çıkan çatışmalarda kimin ya da hangi grubun haklı olduğu konusunda bu tartışma ve savaşları düşünerek fikir yürütmüşlerdir.

2 bk. Âl-i İmran suresi, 159. ayet; Şûrâ suresi 38.ayet.
3 bk. Nisa suresi, 58.ayet; Nahl suresi, 43.ayet.
4 bk. Nisâ suresi, 135.ayet; Maide suresi, 8.ayet; Nahl suresi 90.ayet

Özellikle bu iç savaşlarda ilk defa Müslümanlarla Müslümanların karşı karşıya gelmesi ve savaş sebebiyle de olsa birbirlerini öldürmeleri yeni itikadi tartışmaları gündeme getirmiştir. "Müslüman'ı öldürmek büyük günah olduğuna göre bu büyük günahı işleyenin inanç açısından durumu, buna bağlı olarak imanın sınırı, kapsamı ve içeriği ne olacaktır?", "Adam öldürme fiilini işleyen kimse bunu hür iradesiyle mi yoksa karşı konulmaz ilahi iradenin baskısı altında mı işlemiştir?" gibi sorular bu tartışmaların en temel noktasını oluşturmaktadır.

Yabancı Din, Kültür ve Medeniyetlerin Etkisi: Fetihlerle hızla yayılan İslam, bir yandan kökleşme sürecini devam ettirirken, diğer yandan da o dönemin üç büyük medeniyetleri olan Mısır, Roma ve Sasanî medeniyeti ile yüz yüze gelmiştir. Yeni medeniyetler, yeni inançlar ve yeni kültürlerle tanışan Müslümanlar bu coğrafyalarda yaşayan insanlara İslam'ı anlatırken karşılaştıkları sorular ve sorunlardan dolayı hem onları etkilemiş hem de onlardan etkilenmiştir. Bu da beraberinde Müslümanlar arasında yeni tartışmaları ve farklılaşmaları getirmiştir.

İslam'ın insana tanıdığı fikir ve ifade hürriyeti özgür düşüncenin önünü açmıştır.

Bu tartışmalar özellikle Allah'ın (c.c.) sıfat ve isimleri, kader ve hür irade, Allah'ın (c.c.) kelamı, Allah'ın (c.c.) görülmesi gibi konular etrafında şekillenmiş ve bu durum Cebriye, Kaderiye ve Mutezile gibi mezheplerin ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

İslam'ın İnsanlara Tanıdığı Fikir ve Vicdan Hürriyeti: İslam'ın akla sınır koymaması, ısrarla insanın düşünmesini, aklını kullanmasını istemesi, mezheplerin doğuşunda etkili faktörlerden biridir.

İslam, dinin temel prensiplerine aykırı olmamak kaydıyla her türlü düşünceye ve yoruma müsaade etmiştir. Bu düşünce ve ifade hürriyeti, bu özgür ortam birçok dinî yorumun ortaya çıkmasının önünü açmıştır.

İnsanın Düşünen Varlık Olması: İslam düşüncesinde meydana gelen ihtilaflar ve kelami tartışmaların ortaya çıkışını hazırlayan sebeplerin en başında ve temelinde insan gerçeği yatmaktadır. İnsan düşünen, akleden ve ilahi hitaba muhatap bir varlıktır. İnsanın bu özelliği, fikir ihtilaflarını meydana getiren tüm diğer sebeplerin de kaynağıdır. Dolayısıyla insan var oldukça çok tabii olarak farklı düşünme, anlayış ve yorumlar da olacaktır.

B NOT EDELİM

Yorum Farklılıklarının Başlıca Sebepleri

- ✓ Dinî Metinlerin Lafızlarından ve Anlamlarından Kaynaklanan Sebepler
- ✓ Hilafet Meselesi ve Siyaset
- ✓ Müslümanlar Arasındaki İç Savaşlar
- ✓ İslam'ın İnsanlara Tanıdığı Fikir ve Vicdan Hürriyeti
- ✓ Yabancı Din, Kültür ve Medeniyetlerin İslam Dünyasına Etkisi
- ✓ İnsanın Düşünen Varlık Olması

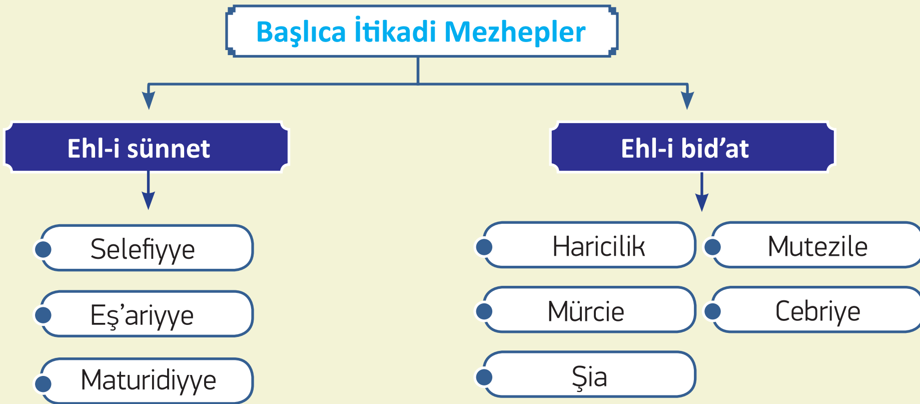
Kur'an'ın birçok ayeti okumayı, düşünmeyi, böylece hakikati, gerçek ve doğruyu bulup kabul etmeyi emreder. Bu durum, düşünen insanın düşündüğünü açıkça ifade etmesinin de emridir. İnsanın düşünüş ve anlayışlarının birbirinden farklı olabileceği, bu sebeple de değişik neticelerin ortaya çıkacağı muhakkak olduğuna göre ihtilaf kendiliğinden var olacak demektir.[5] Ancak unutulmamalıdır ki Kur'an-ı Kerim'i tanımak, anlamak ve doğru bir şekilde yorumlayabilmek belirli düzeyde İslami ilimler bilgisi gerektirir. Dolayısıyla İslam dininin inanç ve ibadet konuları ile ilgili hüküm ortaya koyma tefsir, hadis, fıkıh gibi ilimlerin belirlemiş olduğu kurallar çerçevesinde yapıldığı takdirde isabetli olacaktır.

4. İtikadi ve Siyasi Yorumlar

İnsan toplumsal bir varlıktır. İnanç ve siyaset, insan hayatını etkileyen en önemli unsurlardandır. İnanç, insanın manevi ve ruhsal yönüne hitap ederken, siyaset toplumsal yaşantısını düzenler. Bu ikisi beden ve ruh, etle tırnak, madde ile mana gibi iç içe olmuş ve tarihten beri sıkı ilişkide bulunmuş iki gerçekliktir.

B BİLGİ KUTUSU

Aşağıdaki kavram haritasında itikadi mezheplerin başlıcaları gösterilmiştir. Bunlardan özellikle Haricilik ve Şia'nın ortaya çıkış sebepleri itibariyle siyasi niteliklerinin de bulunduğu ancak düşüncelerini itikadi alana taşımalarıyla bu mezheplerin oluştuğu unutulmamalıdır.

İslam dünyasında din anlayışında ortaya çıkan farklı yorumları bir kusur olarak değil aksine bir zenginlik olarak görmek gerekir. Çünkü yorum farklılıkları dinin düşünce alanında bir dinamizm ve canlılığa vesile olur. İslam toplumlarında ortaya çıkan farklı anlayışlar hayatı kolaylaştıran düşünce zenginlikleridir. Yorumlar, dini anlama ve uygulamada Müslümanların yararlandıkları bir alandır. Özellikle, farklı kültürler ve milletlerin İslam'ı kolayca benimsemesinde yorum farklılıkları etkili olmuştur.

4.1. Ehl-i Sünnet

Ehl-i sünnet ve'l cemaat, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) sünnetine uyan, onun ve ashabının yolundan yürüyen kimselere verilen bir isimdir. Bu ifade, hicri III. asırda diğer mezheplerin dışında, Müslümanların büyük çoğunluğunu temsil edenler için yaygın bir tarzda kullanılmaya başlamıştır. Ehl-i sünnet, İslam dünyasında her daim Müslümanların çoğunluğunu oluşturmuştur. İnanç ve amel bakımından da sahih din anlayışını temsil etmiştir. Ehl-i sünnet'in inançla ilgili görüşlerinin şekillenmesinde, ilke ve esaslarının belirlenmesinde etkili olan isimlerin başında Hasan Basrî ve İmam-ı Âzam Ebu Hanîfe gelmektedir.

5 Mevlüt Özler, Kelama Giriş, s. 41.

Ehl-i sünnet'in genel görüşleri[6] :

- Allah vardır, birdir, eşi benzeri yoktur ve O'na mahsus sıfatlar vardır.
- Allah, her şeyin yaratıcısıdır.
- İman, dil ile ikrar ve kalp ile tasdikten ibarettir.
- İman ve amel birbirinden farklıdır. Amel imanın bir parçası değildir. İnandığı hâlde dinin emir ve yasaklarını yerine getiremeyen kimse haramları helal saymadıkça dinden çıkmaz.
- İnsanlar hür irade sahibidirler ve yaptıklarından sorumludurlar.
- Allah her topluma peygamber göndermiştir. Hz. Muhammed peygamberlerin sonuncusudur. Ondan sonra peygamber gelmeyecektir. Onun peygamberliği evrenseldir, tüm cihana şamildir.
- Kur'an Allah'ın vahyidir ve Allah'tan geldiği gibidir, değişmemiştir.
- İnsanlar öldükten sonra tekrar diriltileceklerdir. Cennet ve cehennem haktır, el'an yaratılmışlardır. Allah ahirette müminler tarafından görülecektir.
- İlk dört halifenin hilafet sırası; Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali şeklindedir.
- Bir mümine kâfir demek doğru değildir. Ehl-i kıble (namaz kılan bir kimse) tekfir edilemez.

Ehl-i sünnet, ana bünyeyi temsil etmektedir ve diğer mezheplerin genel dinî hareketten kopmalarından sonra geride kalan çoğunluğun ortak adı olmuştur. Bu sebeple prensipleri de daha kapsamlı ve daha kuşatıcı bir özellik taşımaktadır.

4.1.1. Selefilik

Selef; bir görevde, bir makamda önce bulunmuş olan kimse, öncel,[7] önceki anlamlarına gelir. İlmî anlamda Selef derken Ehl-i sünnetin öncüleri kastedilir. Bu kelimeden türetilen Selefilik; Allah'ın (c.c.) sıfat ve fiilleri başta olmak üzere inanç konularına ait olan ayet ve hadisleri hiçbir yorum yapmadan oldukları gibi kabul edip iman eden Ehl-i sünnet yaklaşımıdır.

Sahabe döneminden sonraki ilk devir mezhep imamları, önde gelen fıkıh ve hadis âlimleri Selefiyye olarak kabul edilir. Selefiyye mezhebi sonraki asırlarda Ahmed b. Hanbel'in fıkıh ekolüne bağlı âlimler tarafından devam ettirilmiştir. Ayet ve hadis metinlerine sıkı sıkıya bağlı olan Selefiyye âlimleri tartışmalı konulara fazla girmemişlerdir.[8]

Ayet ve hadis metinlerine sıkıca bağlı kalan Selefiyye, tartışmalı konulara fazla girmemiştir.

Mutezile ekolünün akaid konularındaki akli yorum ve açıklamalarına karşı çıkan ve özellikle nastaki müteşabih (farklı anlayış ve yoruma müsait) ifadelerin yorumlanmasına şiddetle karşı çıkan Selef âlimlerinin müteşabihat ile ilgili görüşleri şu yedi temel prensip üzerine bina edilmiştir[9]:

6 bk.A.Saim Kılavuz, Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam'a Giriş, s. 408-470; Ali Arslan Aydın, Ehl-i sünnet Akaidi, Şamil İslam Ansiklopedisi, C 2, s.72-80.
7 bk. TDK Sözlüğü, Selef md.
8 MEB Dinî Terimler Sözlüğü, Selefiyye, s. 327.
9 Şerafetin Gölcük – Süleyman Toprak, Kelam, s. 34-36; Necip Taylan, Selefiye, Şamil İslam Ansiklopedisi, C 5, s.374-375.

- ✓ **Takdis:** Cenab-ı Allah'ı (c.c.) şanına uygun düşmeyen şeylerden tenzih etmek.
- ✓ **Tasdik:** Kur'an-ı Kerim ve hadislerde Allah'ın isim ve sıfatları hakkında nasıl bir ifade kullanılmış ve ne söylenmişse onları olduğu gibi kabul etmek; yani, Allah'ı bizzat kendisinin ve peygamberinin tanıttığı gibi bilip tasdik etmek.
- ✓ **Aczini itiraf etmek:** Bilhassa nasta geçen müteşabih ifadeler konusunda tevil ve yorum yapmadan bu konuda aczini kabul etmek.
- ✓ **Sükût (susmak):** Yine nasta geçen müteşabih ifadeleri anlamayanların bunlar hakkında soru sormayıp susmaları.
- ✓ **İmsak (uzak tutma):** Müteşabih ifadeler üzerinde yorum ve te'vilden kendini alıkoymak.
- ✓ **Keff:** Müteşabih olan hususlarla zihnen bile meşgul olmamak.
- ✓ **Marifet ehlini teslim:** Müteşabihe giren konuları bilmesi mümkün olan Hz. Peygamber'in, sahabenin ve otorite âlimlerin söylediklerini kabul ve tasdik etmek.

N NOT EDELİM

Ehl-i sünnetin öncüleri kabul edilen ilk dönem Selefiler ve onların dini anlama tarzı ile günümüzde Selefilik adını kullanarak ortaya çıkan dinî ve siyasi ideolojilerin farklı oldukları unutulmamalıdır.

İlk dönem Selefiliği İslam dünyasındaki bozulmaya karşı öze dönmeyi ve dini en saf hâlinde yaşamayı bir çıkış noktası olarak görürken günümüzdeki ideolojik Selefilik ise dini, metin merkezli yorumlamakla beraber, kendi dışındaki diğer yorumları inkarcılık ve bid'at ehli olarak tanımlamakta ve böylece Müslümanlar arasında ayrışmaya ve tekfir anlayışına zemin hazırlamaktadır.

Selefiyye, itikadi görüşleri açısından Ehl-i sünnetin bir parçası olmakla birlikte metot ve yaklaşımları bakımından Eş'arîlik ve Maturîdîlikten farklı, müstakil bir mezheptir. Ancak Selefiler, konuları ele almaları bakımından iki kısma ayrılabilir. Önceki yani ilk dönem (Mütekaddimîn) Selefiyye ve daha sonraki (Müteahhirîn) Selefiyye. İlk dönem Selefi âlimleri konuları genel ifadelerle açıklamakla yetindikleri hâlde daha sonraki dönem Selefi âlimler ise detaylara önem vermiştir. Selef çizgisindeki görüşleri dile getiren eserlerin ilk örneklerinden biri Ahmed b. Hanbel'in er-Red ale'z-Zenâdıka ve'l-Cehmiyye'sidir. Sonraki dönem Selef âlimlerinin başında ise ibn Teymiye gelmektedir.

4.1.2. Eş'arilik

İmam Eş'arî 873 tarihinde Basra'da doğmuş, kırk yaşına kadar Mutezile mezhebine bağlı kalmıştır. Mutezile'nin görüşlerini doyurucu bulmadığı için bu mezhepten ayrılmış, Ahmed b. Hanbel'in izinden giden hadisçilere katılmış ve daha sonra Eş'arîliğin öncüsü olmuştur.

İmam Eş'arî eserlerinde başta Mutezile olmak üzere, bidat mezheplerini reddetmiş, Yüce Allah'ın ezelî sıfatları bulunduğunu kabul etmiş, inanç konularında akla değer vererek ayet ve hadislerin yanında akli delilleri de kullanmıştır. Eş'arî'nin inanç metodu, kendisinden sonra gelen kelamcılar tarafından da devam ettirilmiştir.

İmam Eş'arî Irak'ın Basra şehrinde doğmuştur.

Eş'arîlik; Bâkıllânî (ö. 403/1013), Cüveynî (ö. 478/1085), Gazzâlî (ö. 505/1111), Fahreddin Râzî (ö. 606/1210), Beyzâvî (ö. 685/1286), Teftâzânî (ö. 792/1390) ve Seyyid Şerif Cürcânî (ö. 816/1413) gibi âlimler sayesinde Ehl-i sünnet'in güçlü bir ekolü olarak devam etmiştir. Eş'arîlik daha çok Mutezile'ye karşı tez olarak doğmuştur. Mutezile'yi reddetmek için aynı yöntemi kullanan Eş'arî bilginler zamanla yoruma (tevil) daha çok yer vermişlerdir. Zaman zaman da kelamda yenilikler ve değişiklikler yapmışlar, kelam ilmini felsefeyle rekabet edebilecek bir güce kavuşturmuşlardır. Eş'arîlik daha çok Mısır, Irak, Suriye, Kuzey Afrika ve Endonezya'da yayılmıştır.

Eş'arîliğin bazı görüşleri:

- ✓ **İman:** Eş'arî kelamcılarının çoğunluğuna göre iman Hz. Peygamber'i, vahiy yoluyla Allah'tan (c.c.) alıp tebliğ ettiği ve bize kadar sağlam yöntemlerle ulaşan hususlarda kalben tasdik etmekten ibarettir. Eş'arî başta olmak üzere Beyhakî ve Beyzâvî gibi bazı âlimler ise kalpteki tasdikin dille ifade edilmesini de şart koşmuşlardır.
- ✓ **Marifetullah (Allah'ın bilinmesi):** Akıl hiçbir şeyi vacip kılamaz. Akıl, Allah'ı (c.c.) bulabilecek güçte bile olsa Allah'ı (c.c.) bilmek dinen vaciptir. Aklen inanmayı zorunlu kılacak bir durum söz konusu değildir. Şeriattan, dinden haberi olmayan insan, hiç bir şeyden sorumlu değildir.
- ✓ **Nübüvvet (Peygamberlik):** Nübüvvet için erkek olmak şart değildir. Kadın da peygamber olabilir.
- ✓ **Güç Yetirilemeyen Şeyle Teklif:** Allah'ın (c.c.) insanın gücünün dışında kalan bir şeyin yapılmasını emretmesi ve kullarını bununla mükellef tutması caizdir. Ama böyle bir durum vaki olmamıştır.
- ✓ **Şefaat:** Şefaat haktır ve kıyamet günü gerçekleşecektir.
- ✓ **Rü'yet (Allah'ın görülmesi):** Yüce Allah'ın (c.c.) ahirette müminler tarafından gözle görülmesi mümkündür ve görülecektir.[10]

Eş'ariyye'nin görüşlerine dair başlıca kaynaklar şüphe yok ki bu mezhebe mensup olan âlimlerce kaleme alınan eserlerdir. Bununla birlikte sadece Eş'ariyye'yi konu alan eserler de yazılmıştır. İbn Asâkir'in *Tebyînü kezibi'l-müfterî*, Ebu Azbe'nin *er-Ravżatü'l-behiyye*, Şeyhülislâm Esad Efendi'nin *Risâle fi'htilâfâti'l-Mâtürîdî ve'l-Eş'arî* (İstanbul 1287)[11] bu eserlerden bir kısmıdır.

4.1.3. Maturidilik

"'...Rabbim! İlmimi arttır" de.' (Tâhâ suresi, 114. ayet.)

Akaid konusunda Ebu Mansûr Muhammed b. Mahmud el-Maturîdî'nin (ö. 333/944) görüşlerini benimseyenlerin oluşturduğu Ehl-i sünnet mezhebine Maturîdiyye denilir.

İmam Maturîdî yaklaşık 852 yılında Özbekistan'ın Semerkand şehrinin bir köyü olan Maturid'de doğmuştur. Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmayan İmam Maturîdî'nin eserleri incelendiğinde onun kelam, mezhepler tarihi, fıkıh usulü ve tefsir alanlarında otorite olduğu görülür. Ehl-i sünnetin temel prensiplerini hem ayet ve hadis hem de akli delillerle savunmuş olan Maturîdî özellikle Mutezile ve Şia'nın görüşlerini reddetmiştir. Hanefi mezhebine bağlı insanların bulunduğu bir çevrede yaşamış olan Maturîdî'nin Te'vilâtü-'l-Kur'an ve Kitabu't-Tevhid isimli eserleri bize kadar ulaşabilmiştir. O, 944 yılında yine Semerkant'ta vefat etmiştir.

10 Eşari, Dinin İnanç İlkeleri, C 2, s.124-125.
11 Yusuf Şevki Yavuz, "Eş'ariyye", TDV İslam Ansiklopedisi, C 11, s. 454.

İmam Maturîdî'nin Semerkant'taki Türbesi

Maturîdîlik ayet ve hadisle birlikte aklı da dinin anlaşılması için gerekli bir temel kabul etmiştir. Maturîdiyye bazı konularda daha akılcı davrandığından Eş'ariyye ile Mutezile arasında yer almış irade, kader, hüsün-kubuh, hikmet vb. konularda aklı önceleyen bir tutum sergilemiştir. İmam Maturîdî, İmam Ebu Hanife'nin akaid konusunda koyduğu prensipleri açıklayıp geliştirdiği için Ebu Hanife'nin İmam Maturîdî üzerinde ciddi bir etkisi vardır. İmam Maturîdî'den sonra bu mezhebin gelişmesine Hakîm es-Semerkandî (ö. 342/953), Ebü'l-Yüsr el-Pezdevî (ö. 493/1100), Ebü'l-Muîn en-Nesefî (ö. 508/1115), Necmeddin Ömer en-Nesefî (ö. 537/1142), Nureddin es-Sabuni (ö. 580/1184), Kemaleddin ibni Hümam (ö. 861/1457) gibi âlimler ciddi katkılarda bulunmuştur. Maturîdîlik daha çok Türkiye, Balkanlar, Kafkasya, Orta Asya, Çin, Hindistan ve Pakistan'da yayılmıştır.

Maturîdîliğin bazı görüşleri[12]:

- ✓ İman; dil ile ikrar, kalp ile tasdikten ibarettir.
- ✓ Amel imandan bir cüz değildir. Allah (c.c.) Kur'an'da bu ikisini ayrı kullanmıştır.
- ✓ İnsanın akıl yoluyla Allah'ın (c.c.) varlığına ulaşması mümkündür.
- ✓ Kur'an Allah'ın (c.c.) kelamıdır; kelam Allah'ın (c.c.) zatı ile beraber olan ezelî bir sıfattır. Ancak Kur'an harfleri ve sesleri sonradan yaratılmıştır.
- ✓ İnsanın fiillerini Allah (c.c.) yaratır, insan kesb eder. İnsan bütün fiillerinden sorumludur.
- ✓ Mürtekib-i kebire (büyük günah işleyen kimse) günahı helal saymadıkça dinden çıkmaz.
- ✓ Allah(c.c.), ahirette görülecektir. Fakat biz bunun keyfiyetini bilemeyiz.

İmam Maturîdî'nin eserleri yanında Ebü'l-Muîn en-Nesefî'nin *Tebsiratü'l-Edille ve et-Temhîd li-Kavaidi't-Tevhid*; Nureddin es-Sabuni'nin *el-Bidâye fî Usûli'd-Dîn* ve Ömer en-Nesefî'nin *Akaidü'n-Nesefî* adlı eserleri Maturîdiyye mezhebinin temel eserleri olarak sayılabilir.

12 A.Saim Kılavuz, Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam'a Giriş, s. 477-475; Şerafetin Gölcük – Süleyman Toprak, Kelam, s. 36-38; Muhiddin Bağçeci, Maturidiyye, Şamil İslam Ansiklopedisi, C 4, s.76-79.

4.2. Haricilik

Sıffîn Savaşından sonra (M.S. 657) gerçekleşen Hakem Olayında (Tahkim Hadisesi) Hz. Ali'yi destekleyen bir grup Hz. Ali'den ve ordusundan ayrılmıştır. Bunlara ayrılan, terk edip giden anlamında Hârici denmiştir. Bunlar (... إِنِ الْحُكْمُ إِلاَّ لِلّٰهِ ...) **"...Hüküm yalnızca Allah'a aittir..."**[13] ayetini delil göstererek kendileri dışında, savaşan herkesi küfürle suçlamışlardır. Haricilik Müslümanlar arasında ortaya çıkan siyasi ve itikadi nitelikli ilk harekettir.

Müslümanlar olarak sınırlar dışına çıkmadan dinimizi usulüne uygun ve iyi bir şekilde anlamalıyız.

Hâricîliğin doğuşunda etkili olan sebepleri şu şekilde sıralayabiliriz: Hâricîlerin çölde yaşayan kimseler olarak şehir hayatına ve kültürüne uyum sağlayamaması, Kureyş'in merkezî otoritesine duyulan tepki, Hz. Osman döneminde Ümeyye oğullarının istismarıyla oluşan yanlışlıklar, sadece Kur'an'ın zahirî yorumuna dayalı din anlayışı.

Hâricîlerin görüşlerini şu şekilde sıralamak mümkündür[14]:

- ✓ İslam'ın en ideal uygulaması Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer döneminde olmuştur.
- ✓ Halife olmak için Kureyşli olmak şart değildir.
- ✓ Zalim yöneticilere isyan etmek zorunludur.
- ✓ Amel ile iman bir bütündür. Büyük günah işleyen kişi dinden çıkarak kâfir olur.
- ✓ Hz. Osman ilk altı yıldan sonra, Hz. Ali de Hakem Olayını kabul ettiği için küfre düşmüştür.

Kendilerinden başka hiç kimseyi Müslüman olarak kabul etmemeleri ve dindeki aşırılıkları, Hâricîlerin tarih sahnesinden silinmesine sebep olmuştur. Sonuç olarak Hâricîler, ısrarla Kur'an'a sarılmalarına rağmen, Kur'an'ı anlama konusunda fazla ileri gidememişlerdir. Kur'an'a olan bağlılıkları şekilden öte geçmemiştir. Hâricîlerin taassubu ve kendilerinden başkasını Müslüman olarak görmeme eğilimleri zaman zaman Müslümanlar arasında kendisini gösterebilmektedir. Oysa İslam bir din olarak hiç kimsenin, hiçbir grubun tekelinde değildir. İslam dairesinin geniş olduğunu bilmeli, dini anlama ve yaşama konusunda farklı yorumları benimseyen diğer Müslümanları tekfir etmenin yanlış olduğunu unutmamalıyız.

4.3. Mürcie

Mürcie; erteleyen geriye bırakan, tehir eden kimse demektir. Kelam ilminde ise; mürtekib- i kebire diye kavramlaştırılan büyük günah işleyen kimsenin inancı ve ahiretteki durumu ile ilgili herhangi bir karar vermeyip böyle bir kişinin hükmünü Allah'a (c.c.) havale eden mezhebe verilen isimdir. Büyük günah işleyenlerin hükmünü öbür dünyaya bıraktıklarından dolayı mezheb ***Mürcie*** (geri bırakanlar) ismini almıştır.[15] Bu anlayışa da *irca* (hükmü ahirete bırakma) denir.

Mürcie'nin doğuşunda siyasi, dinî, ekonomik ve sosyopolitik yapının büyük etkisi vardır. Mürcie, Hâricîlerin aşırı fikirlerine, şiddet eylemlerine ve siyasi çekişmelere bir tepki olarak doğmuştur. İslam toplumunda bazı Müslümanlar siyasete karışmamayı esas alarak sosyal olaylardaki tavırlarını itikadi alana da taşımışlardır. Böylece Mürcie mezhebi ortaya çıkmıştır.

13 Enam suresi, 57. ayet.
14 A.Saim Kılavuz, Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam'a Giriş, s. 483; Ahmet Özalp, Haricilik (Hariciye, Havaric), C 2, s. 340-342.
15 A. Saim Kılavuz, Anahatlarıyla İslâm Akaidi ve Kelama Giriş, s. 484.

Mürcie'nin bazı görüşlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- ✓ Büyük günah sebebiyle insan imandan çıkmaz, küfre de düşmez. Fâsık olur. Durumu Allah'a (c.c.) kalmıştır.
- ✓ İman; Allah'ı (c.c.) ve Resulünü bilmek ve tanımaktır. Küfür Allah'ı bilmemektir.[16]
- ✓ Amel imanın parçası olmadığından amele bağlı olarak iman artmaz veya eksilmez.

Görüldüğü üzere Mürcie'nin görüşleri iman konusunda yoğunlaşmaktadır. Sonuç olarak; Mürcie, iman konusundaki görüşleri ve yaklaşımları sebebiyle Hâricîliğin aşırı fikirlerinin dengelenmesinde, Müslümanların birbirlerini tekfir etmelerinin önlenmesinde katkıları olan bir anlayıştır.[17] Ancak Mürcie ameli imanın parçası saymaması dolayısıyla günahın insanın imanına zarar vermeyeceğini söylemesi, bütün müminleri iman bakımından eşit görmesi gibi görüşleriyle tenkit edilmiş ve bu yönüyle Ehl-i sünnet mezheplerinden ayrı değerlendirilmiştir.

Mürcie, bütün müminleri iman bakımından eşit görmesi sebebiyle tenkit edilmiştir.

4.4. Şia

Sözlükte grup, topluluk, taraftar ve yardımcılar anlamlarına gelen Şia, terim olarak Dördüncü Halife Hz. Ali'nin tarafını tutanların ve onun diğer bütün sahabilerden üstün olduğunu kabul edenlerin mezhebidir.[18] Şia, hilafetin nas ve tayin yoluyla Hz. Ali'ye ve soyuna tahsis edildiğini iddia eder. Bu mezhep dinî ve fikrî olmaktan çok hilafet tartışmalarından doğmuş siyasi bir mezheptir. Şia'ya göre Hz. Peygamber kendisinden sonra Hz. Ali'nin halife olacağını açıklamıştır. Hz. Ali ve sonraki imamlar da kendilerinden sonra kimin imam olacağını bildirmişlerdir. **"Ey Peygamber, Rabbinden sana indirileni tebliğ et, eğer bunu yapmazsan onun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan korur. Doğrusu Allah kafirlere yol göstermez."**[19] ayeti ile Şii kaynaklarda geçen ve Ğadir-i Hum hadisi diye bilinen hadis, Hz. Peygamber'den sonra Hz. Ali'nin halife olacağını göstermektedir. Hâlbuki Ehl-i sünnet tefsir âlimlerine göre ayetin iniş sebebi bu değildir.

İran'ın Kum şehrindeki Fatıma Müzesi

16 Şerafettin Gölcük, Kelam Tarihi, s. 39.
17 bk. A. Saim Kılavuz, Anahatlarıyla İslâm Akaidi ve Kelama Giriş, s. 484. Ayrıca bk. Sönmez Kutlu, "Mürcie", TDV İslam Ansiklopedisi, C 32, s. 42-43.
18 A. Saim Kılavuz, Anahatlarıyla İslâm Akaidi ve Kelama Giriş, s. 480.
19 Maide suresi, 67. ayet.

B BİLGİ KUTUSU

Gadîr-i Hum Olayı

Gadîr-i Hum olayı Müslim, İbn Mâce ve Hâkim en-Nîsâbûrî gibi Sünnî muhaddislerin naklettikleri hadislerde de geçmektedir.

Müslim'in rivayetinde ise Resûl-i Ekrem'in, Mekke ile Medine arasındaki Hûm adı verilen bir mevkide yaptığı konuşmada ölümünün yaklaştığına işaret ettiği, ashabına Allah'ın kitabını ve Ehl-i beytini (sekaleyn) bıraktığını belirttikten sonra Allah'ın kitabına sarılmalarını tavsiye ettiği ve Ehl-i beyti konusunda onlara Allah'ı hatırlattığı şeklindeki rivayet kaydedilmiştir.

(Müslim, "Fezâilü's-sahâbe", 36; İbn Mâce, "Mukaddime", 11; Hâkim en-Nîsâbûrî; el-Müstedrek, III, 109.)

Anılan hadiste geçen "Ben kimin mevlası isem Ali de onun mevlasıdır." ifadesindeki mevla kelimesini Şia "yönetici" manasında yorumlarken Ehl-i sünnet aynı kelimenin "dost" anlamına geldiğini ifade eder ve Şia'nın görüşlerine itirazlar ileri sürerler. Şöyle ki:

Ehl-i sünnet aynı kelimenin "dost" anlamına geldiğini savunur ve halifeliğin nasla tayin edildiği fikrine aşağıda zikredilen hususlardan dolayı itiraz eder;

- ✓ Hz. Ali'nin halifeliği ayet ve hadisle bildirilmiş olsaydı, Hz. Peygamber'in vefatının hemen sonrasında ashab (ensar ve muhacirler) halife seçimiyle meşgul olmazdı.
- ✓ Hz. Ali'nin halifeliği döneminde bu tip fikir ve görüşlere rastlanmamaktadır.
- ✓ Hz. Ali'nin Hakem Olayına razı olması da Şia'nın iddialarını boşa çıkarmaktadır.

B BİLGİ KUTUSU

Haşhâşîler (Haşîşîler):

Fatımî halifelerinden Müstansir Billâh'ın ölümünün ardından (1094) yerine geçemeyen büyük oğlu Nizâr'ın ve soyunun imametini savunan Hasan Sabbâh, 483 (1090) yılında başta Alamut olmak üzere İran ve Irak'taki çeşitli kaleleri ele geçirerek Nizârî teşkilâtını kurmaya muvaffak oldu. XII. yüzyılın başlarında Selçukluların hâkimiyetinde bulunan Suriye'de Cebeliensâriye'nin hemen hemen bütün kaleleri Nizârîler tarafından zaptedildi. Bu bölgede teşkilâtlanmış olan Nizârîler, genellikle Alamut'ta oturan ve "şeyhü'l-cebel" denilen liderlerinin emriyle muhalif Müslüman gruplara ve Haçlılara karşı saldırılar düzenlemişler, esrar içirilen fedaileri vasıtasıyla çok sayıda devlet adamına karşı suikast tertip etmişlerdir.

İslam dünyasına karşı siyasi, içtimaî ve dinî bakımdan ciddi bir tehdit oluşturan Haşîşîler kurbanlarını özenle seçiyorlardı. Bunların bir kısmı idareci, bir kısmı da dinî sınıftandı ve pek azı hariç tamamı Sünnî idi; genel olarak Şiîler'e, Hristiyanlara ve Yahudilere saldırmamışlardır.

Haşîşîler'in en önemli özelliği gizli cemiyet hâlinde teşkilatlanmalarıdır. Bu topluma giren kişiler fedailer, refikler, dâîler ve davetin önde gelen kişileri şeklinde bir sınıflandırmaya tâbi tutuluyorlardı ve liderlerine karşı mutlak surette itaat göstermek, emredilen her şeyi yerine getirmek zorunda idiler.

(Mustafa ÖZ, "Haşişiyye", TDV İslam Ansiklopedisi, C 16, s. 418 - 419'dan kısaltılarak alınmıştır.)

Şia birbirinden farklı düşünen birçok kola ayrılmıştır. Bununla beraber genel olarak Şia'nın bazı görüşleri şöyle sıralanabilir:

- ✓ Hz. Peygamber'den (s.a.v.) sonra Müslümanların en üstünü Hz. Ali'dir. Halifelik ve imamet, çözümü insanlara bırakılabilecek işlerden değildir. Şia'ya göre imamet meselesi dinin asıllarındandır ve bir kimsenin mümin olabilmesi için imameti kabul etmesi gerekir. İmamet nas ve tayin iledir.
- ✓ İmamlar peygamberler gibi büyük ve küçük günahlardan korunmuşlardır. (Masum imam anlayışı)
- ✓ İlk üç halife hilafeti Hz. Ali'nin elinden almışlardır. Bu sebeple zalimdirler. Onlara uyanlardan uzaklaşmak (teberri) gereklidir.
- ✓ Büyük günah işleyenler tövbe etmeden ölürlerse ebedî olarak cehennemde kalırlar.

4.5. Mutezile

Kelime olarak ayrılanlar ve uzaklaşanlar anlamına gelir. Mutezile tabiin âlimlerinden Hasan Basrî'nin (ö. 110/728) dersini ve görüşlerini terk eden Vâsıl b. Atâ (ö. 1317748) ile ona uyanların oluşturduğu mezheptir. Bir görüşe göre Hasan el-Basri'ye meclisinde büyük günah işleyenin durumu sorulmuştu. Henüz Hasan Basrî cevap vermeden Vâsıl, büyük günah işleyen kimsenin küfür ile iman arasında bir konumda olduğunu söylemiş, hocasını ve görüşlerini terk etmiştir. Akılcı bir mezhep olan Mutezile, mantık kurallarıyla çelişir gördüğü ayet ve hadisleri, başka anlamlarda yorumlamış ve bu işi yaparken akla öncelik vermiştir.

Mutezile'nin doğuşuna etki eden faktörler arasında büyük günah işleyenin durumu, insan iradesi ve kader meselesi, karşılaşılan yeni durumlar ve tercüme hareketleriyle oluşan felsefi akımlara karşı akli delillerin kullanılması gibi hususlar zikredilebilir. Mu'tezile, tevhid anlayışı gereği, tek kadim varlık olarak yalnızca Allah'ın (c.c.) zatını kabul etmektedir. Allah dışındaki hiçbir varlığın kadim olamayacağını öne sürmektedir. Onlar, ehl-i sünnetin aksine, Kur'an-ı Kerim'in de yaratılmış olduğunu ve dolayısıyla kadim olamayacağını iddia etmişlerdir. Abbasiler devrinde özellikle Halife Me'mun ile birlikte devletin resmî mezhebi hâline gelen Mutezile, Kur'an-ı Kerim'in sonradan yaratılmış (mahlûk) olup olmadığı (Halku'l-Kur'an) konusundaki görüşlerini baskıcı bir tutumla Ehl-i sünnet âlimlerine kabul ettirmek istemiştir. İslam tarihinde Kur'an'ın mahluk olduğu görüşü üzerinden yapılan baskılar sebebiyle 830-850 yılları arasındaki döneme "mihne yılları" denilmiştir. Ehl-i sünnet imamlarından Ahmed b. Hanbel, Mutezile'nin bu görüşüne karşı çıktığı için işkencelere maruz kalmıştır.

İnsanın farklı tercihlerden istediği birini seçebilmesi irade sahibi olduğunu gösterir.

T TARTIŞALIM

İnsanın iradesi ve özgürlüğü açısından aşağıdaki ayetleri inceleyerek çıkardığınız sonuçları arkadaşlarınızla sınıfta paylaşınız.

- ✓ Allah, her şeyin yaratıcısıdır. O, her şeye vekildir.

(Zümer suresi, 62.ayet.)

- ✓ Allah'ın dilemesi olmadıkça siz dileyemezsiniz. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.

(İnsan suresi, 30.ayet.)

- ✓ De ki: "Bizim başımıza ancak, Allah'ın bizim için yazdığı şeyler gelir. O, bizim yardımcımızdır. Öyleyse müminler, yalnız Allah'a güvensinler."

(Tevbe suresi, 51. ayet.)

- ✓ Allah, kimi doğru yola iletirse, odur doğru yolu bulan. Kimleri de saptırırsa, işte onlar, ziyana uğrayanların ta kendileridir.

(A'raf suresi, 178. ayet.)

- ✓ Dediler ki: "Rabbimiz! Biz kendimize zulüm ettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz."

(Araf suresi, 23. ayet.)

- ✓ İman eden ve nesilleri de iman konusunda kendilerinin yoluna uyanlar var ya, biz onların nesillerini kendilerine kattık. Bununla beraber onların amellerinden hiçbir şey eksiltmeyiz. Herkes kazandığı karşılığında rehindir.

(Tûr suresi, 21. ayet.)

- ✓ Şüphesiz biz onu (ömür boyu yürüyeceği) yola koyduk. O bu yolu ya şükrederek ya da nankörlük ederek kat eder.

(İnsan suresi, 3. ayet.)

- ✓ De ki: "Hak, Rabbinizdendir. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin."

(Kehf suresi, 29. ayet.)

Mutezile'nin Temel İlkeleri (Usul-i Hamse)

Mutezile mezhebinin inanca dair ilkeleri Usul-i Hamse (Beş Esas) şeklinde özetlenebilir. Mezhebin temel görüşlerini ifade eden bu esasları kısaca şöyle açıklayabiliriz:

- ✓ **Tevhid:** Allah'ın (c.c.) sıfatları zatının aynıdır. Allah (c.c.) zatı ile bilir, zatı ile görür. Mutezile Allah'ın (c.c.) sıfatlarını reddeder. Allah'ın (c.c.) zatı dışında ayrıca sıfatları yoktur.
- ✓ **Adalet:** İnsan yaptığından sorumludur. Mutezile'ye göre insanın yaptıklarından sorumlu tutulabilmesi için kendi fiillerini kendisinin yaratması gerekir. İnsanın yaptıklarını da Allah (c.c.) yaratsaydı insan bu fiillerinden sorumlu tutulamazdı. Mutezile bu konudaki görüşü sebebiyle Ehl-i sünnetin kader anlayışının dışına çıkmış, ilahi takdiri yok sayarak insanın kendi kaderini kendisinin belirlediğini söylemiştir.
- ✓ **El-Menzile beynel menzileteyn:** Büyük günah işleyen ne tam mümin ne de kâfirdir. Bu ikisi arasındadır. Eğer tövbe etmeden ölürse ebedî olarak cehennemde kalacak, tövbe ederse mümin olarak cennete girecektir.
- ✓ **El Va'd ve'l Va'id:** Allah'ın (c.c.) adaleti iyilikleri mükâfatlandırmayı, kötülüklere ceza vermeyi zorunlu kılar. Mutezile bu sebeple günah işledikten sonra tövbe etmeyen kulu Allah'ın (c.c.) bağışlamasını ve şefaati reddeder.
- ✓ **El-Emr Bi'l-Maruf ve'n –Nehy ani'l Münker:** İyiliği emretmek, kötülükten sakındırmak her kul için zorunludur.

Mutezile usul-i hamse adı verilen yukarıdaki ilkeleri yanında Ehl-i sünnetin kabul ettiği ryetullahı yani Allah'ın (c.c.) ahirette görüleceği anlayışını reddeder. Halku'l-Kur'an'ı yani Kur'an'ın yaratılmış olduğu inancını benimser. Ayrıca bir şeyin iyi veya kötü; güzel ya da çirkin (hüsün-kubuh) olduğunun akılla bilinebileceğini iddia eder.

4.6. Cebriye

Cehm b. Safvan'ın (ö.128/745) kurmuş olduğu mezheptir. Kaderi inkâr edip Allah (c.c.) tarafından önceden tayin edilmiş bir kaderin bulunmadığını, insanın fiil ve tavırlarında tamamen serbest olduğunu savunan Kaderiye inancına bir tepki olarak doğduğu kabul edilir. Cehm b. Safvan Kaderiyye'nin anlayışına karşı cebr akidesini, yani insanın yaptığı işlerde tercih imkânının olmadığı; davranışlarını zorunlu olarak yaptığı görüşünü ileri sürmüştür.[20]

Cebriye'ye göre insan, rüzgarda savrulan bir yaprak gibidir. Hiçbir iradesi yoktur.

Mutezile mezhebinin de tam zıddı olan Cebriye'ye göre insan rüzgâra kapılmış yaprak gibidir. Rüzgâr yaprağı nereye savurursa yaprak o yöne gider. Onun için insanın yaptığı işleri Allah (c.c.) takdir etmiştir. Allah (c.c.) geleceği bildiğinden, meydana gelecek olayları da tamamen ve önceden kendi iradesine göre tespit etmiştir. Allah (c.c.), cansız bitkinin hareketlerini yarattığı gibi, insanın fiillerini de yaratır. Yukarıya fırlatılan bir taş nasıl düşmeye mahkûmsa insan da fiillerini yapmaya mahkûmdur. Kul ibadeti de günahı da elinde olmaksızın işler.[21]

Cebriyye mezhebi, her şeyin bir kadere bağlı olduğuna dair ayetleri kendi görüşlerine delil olarak göstermiş, buna karşın insanda müstakil ve hür bir iradenin varlığını gösteren, insanın seçme kabiliyeti bulunduğunu ifade eden ayetleri ise te'vil etmiştir.

Cebriyye'nin görüşleri şöyle özetlenebilir[22]:

- ✓ İnsan herhangi bir şey yapmaya kadir değildir; Allah (c.c.) tarafından yazılmış ve yaratılmış fiilleri yapmaya mecburdur. İnsanın iradesi de hürriyeti de yoktur.
- ✓ Allah (c.c.), yaratıkların vasıflandığı sıfatlarla vasıflanmaz. Allah'ın (c.c.) sıfatları yoktur.
- ✓ Allah'ın (c.c.) ilmi ve kelamı hâdistir, sonradan yaratılmıştır.
- ✓ Yapılan iyilik ve kötülüklere sevap ve cezanın verilmesi zorunludur. Allah'ın (c.c.) af ve mağfireti, Peygamber'in şefaati kabul edilemez.
- ✓ Cennet ve cehennemin sonu vardır.
- ✓ İman, Allah'ı (c.c.) bilmektir.
- ✓ Allah (c.c.) ne dünyada ne ahirette görülmez.

Ehl-i sünnet kelamcıları, insanı iradesiz kabul eden ve ilahi iradenin zorunlu bir uygulayıcısı olarak gören Cebriyye'yi bu görüşlerinden dolayı tenkit etmişlerdir. Çünkü Cebriyye'nin dediği gibi, kul kendisi için belirlenmiş bir hayatı yaşamaya mecbur olsaydı o zaman yaptığı işlerden sorumlu tutulamaması, sevaba veya cezaya uğratılmaması gerekirdi. Oysa Allah (c.c.), insanlara belli sorumluluklar yüklemiş, iyi işlerinde mükâfat, yaptıkları kötülüklere karşı ceza vereceğini bildirmiştir. Allah Teâlâ'nın insanları; irade, güç ve kudretlerinin dışında meydana gelen fiillerden dolayı sorumlu tutması ve cezalandırması ise zulümdür, adaletsizliktir. Hâlbuki Allah zulüm işlemez.[23]

---
20 bk. Şerafeddin Gölcük, Kelam Tarihi, s. 42.
21 Ahmet Saim Kılavuz, İslam Akaidi ve Kelam'a Giriş, s.484.
22 M. Sait Şimşek, "Cebriye" md. Şamil İslam Ansiklopedisi, C 1, s.279-280.
23 Ahmet Saim Kılavuz, age., s.168.

OKUMA PARÇASI

En Büyük Cemaat

Sahabî Numan b. Beşir'in (r.a.) naklettiğine göre, Allah Resûlü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Birbirlerine merhamette, sevgi, yardımlaşma ve ilgi göstermede müminleri, rahatsızlanan bir organın ızdırabına, diğer kısmı, uykusuzluk ve ateşle ortak olan bir beden gibi görürsün.'' (Buhârî, Edeb, 27)

Sevgili Peygamberimiz, müminleri adeta yaşayan bir organizmaya benzeterek onların birbirlerine karşı ilgi, sevgi ve merhamette canlı bir bedenin duyarlılığına sahip olmaları gerektiğini ifade etmektedir. Birlik ve bütünlüğü bu hadisten daha veciz ve beliğ bir şekilde ifade eden başka bir tanım bulmak herhâlde zordur. Yine kendisine ait olan başka bir ifadede Allah Resûlü (s.a.v.) müminleri, birbirlerini destekleyen tuğlalardan oluşan bir binaya benzetmiş ve parmaklarını birbirine kenetleyerek bunun nasıl olması gerektiğini ashabına göstermiştir (bk. Buhârî, Edeb, 36). Müminlerin kardeş olduklarını bildiren Cenab-ı Hakk (bk. Hucurât suresi,10. ayet) hep birlikte Allah'ın ipine sarılarak asla bölünmemelerini emretmiştir (bk. Âl-i İmrân suresi, 103. ayet).

Hayatı boyunca her türlü ırkî, kabilevî ayrışma ve düşmanlıkları ortadan kaldırarak insanları din kardeşliği ortak paydasında birleştirmeye çalışan Hz. Peygamber, sağlığında bu ideali Hicaz Yarımadası'nda büyük ölçüde gerçekleştirmiş; ümmetine, sımsıkı sarıldıkları zaman asla yoldan çıkmayacakları bir rehberi, yani Kur'an-ı Kerim'i emanet bırakarak bu dünyadan ayrılmıştır.

Ne yazık ki vefatının üzerinden daha yirmi beş sene geçmeden, kabilevî ve siyasi çekişmeler bu kardeşliği dinamitlemiş, içine düşülen toplumsal kargaşa, ilk dört halifeden üçünün şehit edilmesine yol açmıştır. Bu fitne ortamında ortaya çıkan siyasal ve itikadi oluşumlar, olumsuz etkilerini günümüze kadar sürdüren ayrışmalara yol açmıştır. Yukarıda zikrettiğimiz hadiste ifade edildiği gibi, İslam ümmeti organik bir bütünlüğe sahip olmak zorundadır. İnançları ve idealleri aynı olan insanların, bölük pörçük olmaları, bazen birbirlerine karşı düşmanca tutum sergilemeleri mazur görülebilecek bir şey değildir.

Birçok tahrik ve kışkırtmaya rağmen İslam toplumlarındaki farklı etnik yapıların büyük bir çatışma içine çekilememesi, İslam dininin etnik ve sosyal ayrımlar yerine, dinî ve insani değer ve erdemlere öncelik vermesiyle açıklanabilir.

Yazımıza konu olan hadis, bütün İslam toplumunu tek bir cemaat olarak görmekte, ilgi, sevgi, merhamet, dayanışma ve yardımlaşmada herhangi bir ayrım gözetmemektedir. Buna göre bir Müslüman'ın derdi her Müslüman'ın derdidir. Kardeşlik hukukunun doğurduğu sorumluluk hiçbir ayırım yapmadan herkes için geçerlidir. Öyleyse, kendi özel mensubiyetimiz ne olursa olsun her şeyin üstünde tutmamız gereken Müslüman kimliğimizle görev ve sorumluluklarımızı yerine getirmeliyiz. Allah Resûlü'nün (s.a.v.) bizden istediği saygın ve erdemli davranış budur. Allah ve Resûlü'nün bizden istediği cemaat, yani birlik ve beraberlik, sosyolojik manada mikro yapılardan oluşan cemaat ve gruplar değil, ortak inanç, düşünce ve hissiyatıyla bütün bir İslam ümmetini içine alan ve karşılaşılan sıkıntı ve problemlerde bir beden gibi kendiliğinden harekete geçen kolektif bir yapıdır. İnsanlar için çıkarılmış hayırlı bir ümmet olmanın (bk. Âl-i İmrân suresi, 110. ayet) gereği bu olduğu gibi, kendi içlerinde bir beden gibi hareket etme kabiliyetine sahip bu büyük cemaatin diğer dinlere mensup insan kardeşlerine de aynı duyarlılıkla el uzatmaları zor olmayacaktır.

(Prof. Dr. İ. Hakkı Ünal, Bir Hadis Bir Yorum, DİB Yayınları, s. 49-50)

ÜNİTEMİZİ DEĞERLENDİRELİM

A Aşağıda verilen açık uçlu soruları cevaplayınız.

1- Mezhep ne demektir? Açıklayınız.

2- İtikadi mezheplerin ortaya çıkışında etkili olan sebepler nelerdir? Belirtiniz.

3- Hâricîliğin belli başlı özellikleri nelerdir? Belirtiniz?

4- Şîa'nın itikadi görüşleri nelerdir? Açıklayınız.

5- Mutezile'nin beş temel ilkesi (usul-i hamse) nedir? Açıklayınız.

6- Ehl-i sünnet'in genel prensipleri nelerdir? Kısaca açıklayınız.

B Aşağıdaki ifadelerden doğru olanların yanına (D), yanlış olanların yanına (Y) yazınız.

1- (.....) Maturîdîlere göre cüzi irade yaratılmamıştır.

2- (.....) Hâricîler'e göre büyük günah işleyen dinden çıkar.

3- (.....) Aynı dinî metnin farklı şekillerde anlaşılması ve anlatılması mümkündür.

4- (.....) Mürcie'ye göre bütün müminler iman bakımından eşit değildir.

5- (.....) Şiiliğe göre imamet Hz. Ali ve onun soyundan gelenlerin hakkıdır.

C Aşağıda verilen çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.

1- Aşağıdakilerden hangisi mezheplerin ortaya çıkmasında etkili olan faktörlerdendir <u>değildir?</u>

A. Yabancı kültür ve medeniyetlerin etkisi
B. Hilafet meselesi
C. Sosyal sebepler
D. İslamın insana tanıdığı fikir hürriyeti
E. Ekonomik sebepler

2- Aşağıdakilerden hangisi Ehl-i sünnet'in genel prensipleri arasında <u>yer almaz?</u>

A. Var olan her şeyin yegâne yaratıcısı Allah'tır.
B. İnsanlar hür irade sahibidirler ve yaptıkları işlerden sorumludurlar.
C. Hilafet nasla belirlenmiştir.
D. Allah (c.c.) insanlık tarihinin her döneminde peygamber göndermiştir.
E. İman dil ile ikrar ve kalp ile tasdiktir.

3- Aşağıdakilerden hangisi Mürcie'nin görüşlerinden değildir?

A. İman bilgi ve tasdikten ibarettir.
B. İman artmaz ve eksilmez.
C. İşlenen günahlar imana zarar verir.
D. İmanın dil ile de söylenmesi lazımdır.
E. Cennet ve cehennemin sonu vardır.

4- Aşağıdakilerden hangisi Mutezile'nin doğuşunda etkili olan faktörler arasında değildir?

A. Tercüme faaliyetleri
B. İbadet-muamelat konuları
C. İnsanın iradesi ve kader tartışmaları
D. Büyük günah tartışmaları
E. Felsefi akımlara karşı dinin savunulması

D Aşağıdaki cümlelerde verilen boşlukları uygun ifadelerle doldurunuz.

[Hakem - Mürcie - tekfir - İmamet - Şiîlik]

1- .... Hz. Ali'yi sahabenin en faziletlisi olarak gören ve Hz. Peygamber'in onu halife tayin ettiğini iddia eden mezheptir.

2- Sıffîn Savaşı'ndan sonra gerçekleşen .... Olayı'nda Hz. Ali'yi destekleyen Hâricîler Hz. Ali'den ve ordusundan ayrılmıştır.

3- .... konusu Şiîliği diğer mezheplerden ayıran en belirgin farklılıktır.

4- Ehl-i sünnet'e göre "Ehl-i kıble .... edilemez.

5- Büyük günah işleyen kimsenin inancı ve ahiretteki durumu ile ilgili herhangi bir karar vermeyip böyle bir kişinin hükmünü Allah'a havale eden mezhebe .... mezhebi denir.

4. ÜNİTE
KELAM İLMİ VE GÜNCEL MESELELER

ÜNİTEMİZE HAZIRLANALIM

1. Günümüzde insanların inkâra yönelme sebeplerini arkadaşlarınızla tartışınız. Çevrenizde insanların dinî bir yaşantıyı tercih etmemesinde etkili olan şeylerin neler olduğunu araştırınız.
2. Hümanizm, ateizm, deizm, pozitivizm, nihilizm, sekülerizm, satanizm kavramlarını araştırınız.
3. Allah'ı (c.c.) inkâr mümkün müdür? Allah (c.c.) olmaksızın hayatı, ölümü, ruhu, dünyayı, ahireti, insanın şuur ve iradesini, canlılığın kaynağını, mutluluğu anlayıp anlamlandırabilir miyiz? Çevrenizdeki insanlarla görüşüp düşüncelerini defterinize yazınız.
4. "Ben sadece gördüklerime inanırım." diyerek her şeyi görünen dünyaya indirgeme yaklaşımı, imanın ve özellikle gayba inanmanın ruhuyla bağdaşır mı? Araştırınız.

1. Günümüzde Kelam İlmi

N NOT EDELİM

Her ilim dalında olduğu gibi kelam ilminin de ele aldığı konuları (mevzu), kendine mahsus olarak bu konuları ele alış yöntemi (usul) ve belirli bir amacı (gaye) vardır.

Kelam ilmi, iman esaslarını açıklayan, iman esaslarına yöneltilen eleştirilere cevap veren bir ilimdir. Hemen her ilim dalında olduğu gibi kelam ilminin de ele aldığı konuları (mevzu), kendine mahsus olarak bu konuları ele alış yöntemi (usul) ve belirli bir amacı (gaye) vardır.

Öteden beri kelam âlimleri konu, amaç ve yöntem itibariyle kelam ilmini sistemleştirme çabası içinde olmuşlar ve bize çok zengin bir literatür bırakmışlardır. İnsanlık tarihinin büyük değişimleri dışında dinlerin inanç meselelerine yaklaşımı çoğunlukla aynı kalmış, konular hem muhteva hem de usul yönüyle yüzyıllar boyunca benzer kalıplarda aktarılagelmiştir. Ama dinleri derinden etkileyen büyük değişim dönemleri de yaşanmıştır. Dinlerde sabit ve değişmez bir öz olduğu gibi zamanın şartlarına göre yeniden yorumlanan boyutlar da söz konusudur. Bu durum bazı disiplinler için de geçerlidir.

Bu bağlamda kelam ilminde klasik terimlerle söyleyecek olursak mesâil denilen ana konular yanında bir de vesâil adı verilen, ana konuları anlamaya vesile ve yardımcı olan konular vardır. Mesâil aynı kalmakla beraber vesâil değişebilmiştir.

Kelam ilminin açıkladığı ve savunduğu inanç esaslarında başlangıçtan bugüne kadar herhangi bir değişiklik olmamıştır. Ancak 16. yüzyıldan itibaren özellikle Batı dünyasında yaşanan gelişmeler ve değişmeler İslam dünyasını da etkisi altına almaya başlayınca kelam ilminin önüne bazı yeni problemler çıkmıştır. Öz itibariyle çoğunlukla aynı olmakla birlikte yöntem ve yaklaşım açısından yeni sorular ve sorunlar belirmiştir.

İnsana, bilgiye, kâinata, dünyaya, dine, bilime bakışlar değişmiş, yeni dünya görüşleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu anlamda yeni felsefi akımlarla yüz yüze gelinmiştir. Sadece Müslüman kelamcıları değil bütün ilâhiyatçıları ilgilendiren ve dinleri derinden etkileyen yaklaşımlarla muhatap olunmaya başlanmıştır.

Rönesans, Reform, hümanizm, düalizm, sekülerizm, aydınlanma, pozitivizm, rasyonalizm, progressivizm, materyalizm, nihilizm, ateizm, empirizm, deizm, mekanizm gibi modern Batı düşüncesinin kilometre taşları diyebileceğimiz süreçlerle birlikte yeni bir dönem başlamıştır. Başta Hristiyanlık olmak üzere bütün dinler ve özellikle 19. yüzyıldan itibaren de İslam dünyası, modern Batı'nın fikir ve inanç problemleriyle yüzleşmek ve hesaplaşmak zorunda kalmıştır.

Bu yeni dönemde Batı'nın kendi tarihi ve diniyle hesaplaşması esnasında türetilen ve büyük ölçüde materyalizm ve pozitivizm temelli felsefi, biyolojik, psikolojik ve sosyolojik teoriler, İslam inançları açısından da tehdit ve tehlike oluşturmaya başlamıştır. Özellikle bazı konularda geçmişte kullanılan yöntemler, ortaya konulan deliller artık istenilen ölçüde ihtiyaçlara cevap veremez olmuştur.

İşte Yeni İlm-i Kelam, modern dönemin sonlarına doğru 19. yüzyılın son çeyreğinde temelleri atılan ve büyük ölçüde 20. yüzyılda çerçevesi netleşen bu yeni dönemde, yeni bir yaklaşım biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeni İlm-i Kelam, yeni ortaya çıkan bir ilim değil, kelam ilminin kendini yenilemiş hâlidir.

T TARTIŞALIM

Kelam ilminin değişen şartlar karşısında kendisini yenilemesi niçin bir zorunluluktur? Yeni İlm-i Kelam olmasaydı güncel meselelere ve özellikle çağdaş inanç problemlerine karşı Müslümanlar ne yapabilirdi? Tartışınız.

Yeni İlm-i Kelam, “materyalizm, pozitivizm, Darwinizm, Freudizm gibi akımların dine ilişkin yaklaşımlarına cevap vermeye çalışan, yeni felsefi cereyanları eleştiren, yeni bilimsel verileri kullanan, Allah'ın (c.c.) varlığını yeni yöntemlerle ispata çalışan, akaid konularını ispat ve izah ederek mukaddesatı savunan bir ilim” olarak tarif edilmektedir.[1]

Yeni İlm-i Kelam hareketiyle birlikte klasik kelamın kapsam ve içeriği ile yönteminde bazı değişiklikler yaşanmıştır:

- Konular arasında önem ve öncelik sıraları yeniden gözden geçirilmiş, geçmişte üzerinde çokça durulan bazı konular (madde, cevher-araz, zat-sıfat ilişkisi gibi) bir kenara bırakılarak ispat-ı vacip (Allah'ın varlığının delillerle ortaya konulup ispatlanması) gibi konular öncelenmiştir.
- Geleneksel kelamda ele alınmayan bazı konulara yer verilmiştir. Örneğin; insan hakları, özellikle kadın hakları ve kadının toplumsal konumu, İslam dininin diğer dinlerle mukayesesi gibi.
- Modern dönemin bilimsel verilerine daha çok ağırlık verilmiştir. Bilim-din ilişkisi çözümlenmeye çalışılmış, ispat-ı vacip konusunda hudûs ve imkân delili yerine gaye ve nizam delili öne çıkarılmıştır.
- Felsefi, biyolojik, psikolojik ve sosyolojik teoriler kendi argümanları çerçevesinde ele alınarak tartışılmış ve inanç açısından tutarsızlık içeren iddialarına cevaplar verilmiştir. Mekanizm fikrinin temelsizliği üzerinde durulmuş, Darwinizm, pozitivizm ve Freudizm'in iddiaları eleştirilmiştir.
- Yeni İlm-i Kelam'la birlikte herhangi bir mezhebi taklide dayalı yaklaşım bırakılarak içtihat ve görüşler arası tercihe dayalı anlayış benimsenmiş, klasik kelam problemleri eleştirel bir bakış açısıyla gözden geçirilerek tartışmaya açılmıştır.

Dönemin kelamcıları bu ilmi güncelleştirmek, sağlam ve doğru temellere dayandırmak çabasında olmuşlardır. Ancak modern bilim ve düşüncenin mutlaklaştırılması, Batı'dan gelen her şeyin sanki hakikatmiş gibi kabul edilmesi ve aklın fazlaca öne çıkarılması gibi olumsuz ve sakıncalı yönelişlere kısmen de olsa kapılabilmişlerdir. Bu dönemde yazılan eserlerde, ele alınan konuların kısa, sade ve anlaşılır olması, ihtilaflara ve ayrışmalara götürecek konulardan sakınılması, ittihad-ı İslam (İslam birliği) fikri doğrultusunda çalışılması, kelamın bütün konuları yerine seçilmiş konularda, dinin ferdî ve toplumsal boyutuna dair eserler verilmesi, dinin bir bütün olarak ele alınması ve savunulması gibi hususlar öne çıkmaktadır.[2]

2. Kelam İlmi ve Güncel Konular

Batı dünyasında özellikle 16. yüzyılda başlayan Rönesans ve Reform hareketleri, zamanla hümanizm, sekülerizm, rasyonalizm gibi duraklardan geçerek 19. yüzyılda pozitivizme dönüşmüş ve insanlık belki de ilk defa bu yüzyılla birlikte kitleler hâlinde dinin ve ahlakın inkârına doğru sürüklenmiştir.

Pozitivizmin akla, bilime, deney ve gözleme vurgu yaparak dinî, vahyi, kutsal olanı sürekli eleştirmesi ve dinin artık miadını doldurduğu tezini sürekli gündeme getirmesi, zaman içinde insanları materyalizm, ateizm, nihilizm gibi açmazlara sevk etmiştir. İnançsızlığın yayılmasına ve toplumsal yapının çözülmesine neden olan bu tür düşünceler, zamanla Müslüman toplumlar arasında da yaygınlaşmıştır.

T ARAŞTIRALIM

Modern Batı düşüncesinde diğer bütün akımları etkileyen ve hepsini şekillendiren anlayışlardan birisi de hümanizmdir. Hümanizm ilk planda insan sevgisi gibi sunulmak istense de özü itibariyle insan merkezci ve beşerperest bir anlayıştır.

Hümanizm konusunu araştırarak modern Batı düşüncesinin belirleyicilerinden olan bu akımı öğreniniz.

1 Cemalettin Erdemci, “Yeni İlm-i Kelam”, Kelam'a Giriş, s. 107.
2 Ulvi Murat Kılavuz-Ahmet Saim Kılavuz, Kelam'a Giriş, s. 74 vd.

Bugün pozitivizm, nihilizm ve ateizm gibi Tanrı'yı inkâr eden akımlar eski canlılıklarını kaybetmişlerse de bir bilinç ve tavır olarak varlıklarını sürdürmektedirler. Bu inkârcı akımlar genel özellikleri bakımından modern Batı düşüncesinin hümanizm ve sekülerizm temelleri üzerinde yükselmekte ve bir yandan güya insanı Tanrı'ya karşı yüceltip özgürleştirmektedir. Öte yandan ahiret düşüncesini unutturarak insanların dünyevileşmesine sebep olmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde hümanizm, Allah'a (c.c) imanı devre dışı bırakarak adeta insanı tanrılaştırmakta, sekülerizm ise ahirete imanı unutturarak insanı sadece bu dünya için yaratılmışçasına bu dünyanın hazlarına yönlendirmektedir.

T TARTIŞALIM

Günümüzde inanç bakımından en çok cevap verilmesi gereken sorular ve sorunları tespit ederek arkadaşlarınızla tartışınız.

Bu akımlar karşısında Allah'a (c.c) ve ahirete iman başta olmak üzere dinin inanç esaslarını savunmak, vahyi ve nübüvveti temellendirmek, dine dışarıdan yapılan saldırılara cevap vermek ve içeride oluşabilecek kuşkuları giderebilmek öteden beri kelam ilminin vazifesi olmuştur. Ancak klasik kelam kaynakları bu modern inkârcı akımlara cevap verebilecek usul ve içerikte olmadığı için bu ilmin yenilenmesi zarureti ortaya çıkmıştır.

Yeni İlm-i Kelam, bütün şekilleriyle inançsızlığı (ateizm, agnostisizm, pozitivizm, nihilizm vb.) reddeden, dine karşı yapılan her türlü tenkide cevap veren, çağımıza uygun metotlarla Allah'ın (c.c) varlığını ispat eden ve İslam inanç esaslarını açıklayıp savunan bir ilimdir.

Bu tanımda yer alan inkârcı akımlar yanında modern dönemde ortaya çıkan yeni bazı görüşleri de değerlendirmek Yeni İlm-i Kelam'ın vazifeleri arasındadır. Yeni İlm-i Kelam, çağdaş batının yüz yüze gelip hesaplaşmak durumunda kaldığı bütün felsefi akımlarla yüzleşmek ve bu akımların İslam akaidi açısından zararlı yönlerine cevap vermek zorundadır. Bu sebeple günümüz insanının temel inanç problemlerine kaynaklık eden bu çağdaş inkârcı akımları tanımak gerekmektedir. Aşağıda inkârcı akımların sebep olduğu çağdaş inanç sorunları, bu akımların kısa tanıtımlarıyla birlikte ele alınacak ve İslam akaidi açısından değerlendirmeler yapılacaktır.

2.1. Deizm

Deizm, Tanrı'nın varlığını ve âlemin ilk sebebi olduğunu kabul etmekle birlikte akla dayalı bir tabiî din anlayışı çerçevesinde, nübüvveti şüphe ile karşılayan veya inkâr eden felsefi ekoldür. Kavram her ne kadar Latince Tanrı anlamına gelen Deus kavramından türetilmişse de zamanla dini, kiliseyi, nübüvveti ve vahyi kabul etmeyenlere isim olarak kullanılmıştır. İlk planda kiliseye ve papazlara karşı ve özellikle Hristiyanlığın modern bilimle çeliştiği iddia edilen dogmalarına karşı ortaya çıkan bu görüş, zamanla ya doğrudan ateist olan ya da ateizme götüren fikirleri savunan filozofların ekolü hâline gelmiştir.

Yaklaşımlarına bakıldığında deizm, herhangi bir vahyedilmiş dine bağlı olmaksızın Tanrı'nın varlığını kabul etmek, bununla birlikte O'nun ilim ve irade gibi sıfatlarını reddetmek, böyle bir varlığın âlemde tesirleri gözlenen veya tezahür eden hikmet ve inayetinin bulunmadığına inanmak, ahireti inkâr etmek, hususi bir dine ait -Tanrı'nın varlığı dışındaki- bütün itikat esaslarını reddetmek şeklinde de tanımlanabilir. [3]

D DEĞERLENDİRELİM

"Kullarım sana, beni sorduğunda (söyle onlara): Ben çok yakınım. Bana dua ettiği vakit dua edenin dileğine karşılık veririm. O hâlde (kullarım da) benim davetime uysunlar ve bana inansınlar ki doğru yolu bulalar." (Bakara suresi, 186. ayet.)

Yukarıdaki ayet ışığında deizmin "yaratan ama ilgilenmeyen Tanrı" düşüncesini değerlendiriniz.

3 bk. Hüsamettin Erdem, "Deizm", TDV İslam Ansiklopedisi, C 9, s. 110.

Geçmişte bazı filozofların ve hatta İslam dünyasında Ebu Bekir Zekeriyya er-Râzî gibi bazı düşünürlerin deizmi benimsediği kabul edilir. Ancak deizmi, Orta Çağ'ın fikir ve inanç ikliminden Yeni Çağ'a girerken Hristiyanlığın yaşadığı teolojik buhranın ve Batı medeniyetine has tarihî şartların bir ürünü olarak değerlendirmek isabetli olacaktır.

T TARTIŞALIM

Yaratan ama ilgilenmeyen bir Tanrı, nübüvvet ve vahyin, dua ve ibadetin olmadığı bir din sizce de eksik olmaz mıydı? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Deistler, Tanrı'nın varlığını ve âlemi yaratan olduğunu kabul ediyorlar ama O'nun âleme ve insana müdahil oluşunu kabul etmiyor, vahyi ve nübüvveti reddediyorlar. Bu yönüyle özellikle Tanrı'nın olmazsa olmaz sıfatlarını iptal ederek adeta O'nu yaratılış sonrasında çekip giden ve evrenle ilgilenmeyen âtıl bir Tanrı konumuna itiyorlar.

Deistlere göre kâinat, Tanrı tarafından tasarlanan, hareketi başlatılan fakat dışarıdan müdahale olmadan doğa kanunlarına uygun şekilde işleyen bir bütünlük olarak kabul edilmektedir.

İslam'ın Deizm'e Bakışı

Dinimizde Allah (c.c), âlem ve insan arasındaki ilişki deizmin dar ve sığ yaklaşımından çok geniş ve çok zengindir. Âlemlerin rabbi olan Allah (c.c) yaratıcı faaliyeti, ilmi, külli ve cüzi her şeyi bilmesi, hikmeti, kudreti, dualara icabeti, rızıklandırıcılığı, her türlü ikram, ihsan ve lütfuyla âleme her an müdahale eden yüce bir varlıktır. Allah (c.c) bir defada olup bitmiş bir yaratmanın faili değildir, sürekli ve her an yaratma hâlindedir.

"Göklerde ve yerde bulunan herkes, O'ndan ister. O, her an yaratma hâlindedir."[4]

İslam inancında Allah (c.c), her an evreni yarattığı gibi vahiyle de insan hayatına ve tarihe müdahale eder. O, seçtiği peygamberler aracılığıyla insanlara mesaj göndermiştir. İnsan da bu mesaja verdiği cevapla Allah (c.c) katında inancı, ibadeti ve duasıyla bir değer kazanır.

İslam inancında Allah (c.c), âlem ve insan arasındaki ilişki deizmin bir defa olup bitmiş, yapan-yapılan ilişkisi gibi değildir. Sürekli yaratma, vahiy ve rahmetle Allah'tan (c.c) âleme ve insana doğru inen; boyun eğme, dua ve ibadetle de âlemden ve insandan Allah'a (c.c) yükselen dinamik ve canlı bir ilişkidir.

D DİKKAT EDELİM

İslam inancında Allah, âlem ve insan arasındaki ilişki deizmin bir defa olup bitmiş, yapan-yapılan ilişkisi değildir. Sürekli yaratma, vahiy ve rahmetle Allah'tan (c.c) âleme ve insana doğru inen; boyun eğme, dua ve ibadetle de âlemden ve insandan Allah'a (c.c) yükselen dinamik ve canlı bir ilişkidir.

Allah-âlem-insan ilişkisini çok açık biçimde ortaya koyan pek çok Kur'ân ayeti vardır:

- **"Gaybın anahtarları yalnızca O'nun katındadır. Onları ancak O bilir. Karada ve denizde olanı da bilir. Hiçbir yaprak düşmez ki onu bilmesin. Yerin karanlıklarında da hiçbir tane, hiçbir yaş, hiçbir kuru şey yoktur ki apaçık bir kitapta (Allah'ın bilgisi dâhilinde, Levh-i Mahfuz'da) olmasın."**[5]
- **"Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin kendisine fısıldadıklarını biliriz ve biz ona şah damarından daha yakınız."**[6]

4 Rahmân suresi, 29. ayet.
5 En'âm suresi, 59. ayet.
6 Kâf suresi, 16. ayet.

A ARAŞTIRALIM

A'râf suresi, 54. ayet; Furkân suresi, 1-2. ayetler; Mümin suresi, 64. ayet; Yunus suresi, 5. ayet; Nahl suresi, 10-12. Ayetler

Yukarıda verilen ayetleri http://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/ adresinden araştırarak deizmin tanrı anlayışını iptal eden yönlerini arkadaşlarınızla müzakere ediniz.

2.2. Politeizm

İlâhî gerçekliğin özü itibarıyla, bir değil de çok olduğunu, birden çok tanrının var olduğunu savunan anlayışa; tabiat güçlerinin, ölülerin, birtakım hayvanların ilâhlaştırılmasının sonucu olarak ortaya çıkan ve birden çok tanrının varlığını kabul eden inanca politeizm denir.[7]

İslam'a göre ilk insandan itibaren insanlığın temel inancı, Allah'ın (c.c) varlığı ve birliği esasına dayanan tevhit akidesi olmuştur. Hz. Âdem'den bu yana bütün peygamberler insanlığa tevhit akidesini tebliğ etmişler ve kendileri de bu inançla insanlara önderlik ve örneklik etmişlerdir. Günümüzde dinler tarihi alanında yapılan yeni araştırmalar da ilk inanışların Allah'ın (c.c) birliğine dayalı olduğunu, çok tanrıcılığın (politeizmin) bir sapma olarak sonradan ortaya çıktığını göstermektedir.

B BİLGİ KUTUSU

Kur'an-ı Kerim'de üzerinde en çok durulan konu tevhit inancıdır. Allah bütün günahları bağışlayacağını ancak şirki affetmeyeceğini bildirir.

"Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; bundan başkasını (günahları) dilediği kimse için bağışlar. Allah'a ortak koşan kimse büyük bir günah (ile) iftira etmiş olur."

(Nisa suresi, 48. ayet.)

Din konusunda aslolan tevhit olmakla birlikte tarih boyunca Allah'ı (c.c) bırakıp kendilerine başka tanrılar edinen insanların ve toplulukların da var olduğu bilinmektedir. Bunlardan bir kısmı tabiat güçlerini, bir kısmı ruhları, bir kısmı da kendi yaptıkları putları tanrılar olarak kabul etmişler ya da Allah'ın (c.c) yanında başka tanrıların da olduğuna inanmışlardır. Bazı toplumlarda ise çok tanrı inancı, her kabileye ait tanrılar olarak kendini göstermiştir.

Politeizme göre birden çok tanrı vardır ve tanrıların sayısı belirsizdir. Ayrıca çok tanrıcılık inancında tanrıların farklı görevleri bulunur ve her tanrının belirli bir görevi vardır. Bu inancı benimseyenler çoğunlukla Allah'ın (c.c) yaratıcı ve güçlü olduğunu kabul etmektedirler. Ancak bunun yanında Allah'tan (c.c) başkalarına olağanüstü güçler atfederek onlardan yardım beklerler. Tarih boyunca melek, şeytan, cin ve ataların ruhları gibi görülemeyen tabiatüstü varlıklara ilâhlık yakıştırılarak şirke düşülmüştür. İnsanların ölüleri, birtakım hayvanları, ay, güneş, yıldız gibi gök cisimlerini tanrılaştırarak putperestliğe ve politeizme gidebildiği de görülmüştür.

Her ne şekilde olursa olsun çok tanrıcılık (politeizm), bu tür birden fazla tanrı inanışlarının ortak adı olarak kullanılmaktadır. Çok tanrıcı inanışlar Babil ve Asurlular'da, Eski Yunan'da, Eski Mısır'da, Afrika dinlerinde ve Cahiliye Dönemi Arap toplumunda var olmuştur. Hinduizm de çok tanrılı dinlere örnek olarak verilebilir.

A ARAŞTIRALIM

Tarih boyunca insanların şirke düşme sebeplerini araştırınız. Birden çok varlığa ilâhlık yakıştırmanın ve Allah'a inanmanın yanında sadece O'na has olması gereken özellikleri başka varlıklarda da görmenin nedenleri üzerine düşününüz.

7 Ahmet Cevizci, Paradigma Felsefe Sözlüğü, s.389.

B BİLGİ KUTUSU

Allah'tan başka tanrı edinmek ve Allah'a ortak koşmak İslam'da şirk; Allah'a ortak koşanlar da müşrik olarak adlandırılmaktadır. Dinimize göre Allah'ın kesinlikle affetmeyeceği günah şirktir ve şirk çok büyük bir zulümdür.

"Lokman, oğluna öğüt vererek: Yavrucuğum! Allah'a ortak koşma! Doğrusu şirk, büyük bir zulümdür, demişti."

(Lokman suresi, 13. ayet.)

Burada kadir-i mutlak bir büyük tanrı egemenliğindeki çok tanrıya inanma şeklinde ortaya çıkan henoteizm anlayışına; hayır ve şer tanrıları şeklinde tanrısal özellikleri iki başlıkta ele alan düalist dinlere (Mecusîlik, Maniheizm vb.); eski Mısır, Babil, Asur, İran, Hint geleneklerinde rastlanan ve Budizm, Hinduizm, Hristiyanlık gibi dinlerde de farklı yorumlara konu olan üçlemeci (teslis) dinlere de politeizm başlığı altında işaret etmek yerinde olur. Cahiliye Araplarında görülen putperestlik ve şirk anlayışı yanında Roma paganizmi de bir tür putperestlik olarak çok tanrılı dinler kategorisinde değerlendirilebilir.

Çok tanrıcı inanç sistemlerinde, tanrılar bireysel yetenek, güç, ihtiyaç, arzu ve benzeri özelliklere sahip karmaşık kişilikler olarak ortaya çıkabilmektedir. İlâhî dinlerde yalnızca Tanrı'ya ait olduğuna inanılan isimler ve sıfatlar politeist anlayışlarda adeta tanrılara ve tanrıçalara paylaştırılmış durumdadır (Öfke ve savaş tanrısı, bereket tanrıçası, güzellik tanrıçası, kudret tanrısı, aşk tanrıçası vb.). Bu inanışlarda tanrılar ve tanrıçalar, baba tanrı, eşler, oğullar, kızlar şeklinde ve çoğunlukla panteonlarda (mesela Antik Yunan mitolojisinde Olimpos Dağı'nda) birlikte yaşarlar. Bu tanrılar sınırsız güç ve bilgiye sahip değildir, bunun yerine, insan benzeri kişisel özelliklere sahiptirler (antropomorfizm). Mesela yerler, içerler, öfkelenirler, evlenirler, çoğalırlar, kıskanırlar, savaşırlar ve tüm bunlara ek olarak bazı bireysel güç, yetenek ve bilgilere sahip varlıklar olarak tasvir edilirler.

N NOT EDELİM

Kur'an-ı Kerim'de şirk reddedilirken, Allah'ın yaratması yanında emretmesi ve yönetmesi bakımından da tek, eşsiz ve benzersiz olduğu vurgulanır. "Şüphesiz sizin Rabbiniz, gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yaratan ve Arş'a kurulan, geceyi, kendisini durmadan takip eden gündüze katan, güneşi, ayı ve bütün yıldızları da buyruğuna tabi olarak yaratan Allah'tır. Dikkat edin, yaratmak da emretmek de yalnız O'na mahsustur. Âlemlerin Rabbi olan Allah'ın şanı yücedir."

(A'raf suresi, 54. ayet.)

"Allah, birbiriyle çekişen ortak sahipleri bulunan bir (köle) adam ile yalnızca bir kişiye ait olan bir (köle) adamı örnek verdi. Bu iki adamın durumu hiç bir olur mu? Hamd Allah'a mahsustur. Hayır, onların çoğu bilmiyorlar."

(Zümer suresi, 29. ayet.)

A ARAŞTIRALIM

Aşağıda verilen ayetleri http://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/ adresinden araştırarak İslam'ın şirki kesinlikle hoş görmemesinin sebeplerini arkadaşlarınızla müzakere ediniz:

(Nisâ suresi, 116. ayet; Yunus suresi, 18. ve 66. ayetler.)

İslam'ın Politeizme Bakışı

Allah'tan (c.c) başka tanrı edinmek ve Allah'a (c.c) ortak koşmak İslam'da "şirk", Allah'a (c.c) ortak koşanlar da "müşrik" olarak adlandırılmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de kıssaları anlatılan bütün peygamberler öz itibariyle şirke karşı tevhit mücadelesi veren öncü kişilerdir. Kur'ân-ı Kerîm, Allah'ın (c.c) varlığından daha çok, birliği üzerinde durur ve temel problem olarak şirk meselesine odaklanır. Kur'ân'da, **"Onların çoğu, ancak ortak koşarak Allah'a iman ederler."**[8] buyrularak insanın pek çok şeyi putlaştırabileceğine, böylece inancına şirk karıştırabileceğine dikkat çekilmiştir.

- "**De ki: Hangi şey şehadetçe en büyüktür? De ki: (Hak peygamber olduğuma dair) benimle sizin aranızda Allah şahittir. Bu Kur'ân bana, kendisiyle sizi ve ulaştığı herkesi uyarmam için vahyolundu. Yoksa siz, Allah ile beraber başka tanrılar olduğuna şahitlik mi ediyorsunuz? De ki: Ben buna şahitlik etmem. O ancak bir tek Allah'tır, ben sizin ortak koştuğunuz şeylerden kesinlikle uzağım, de."**[9]
- **"Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; bundan başkasını, (günahları) dilediği kimse için bağışlar. Allah'a ortak koşan kimse büyük bir günah (ile) iftira etmiş olur."**[10]

2.3. Agnostisizm

Sözlükte bilinmezcilik ya da bilinemezcilik anlamına gelen agnostisizm, insanların mutlak bilgiye ve hakikate ulaşamayacağını, özellikle de Tanrı hakkında kesin bilgi elde etmenin mümkün olmadığını savunan felsefi yaklaşımı ifade eder. Özellikle pozitivist ve materyalist akımların dayanak noktalarından birisi olarak kullanılabilen bir akımdır.[11]

"Agnostisizm, aslında özü itibariyle Tanrı'nın varlığını kesin olarak kabul eden teizm kadar Tanrı'nın yokluğunu savunan ateizme de karşıdır. Agnostiklere göre Tanrı'nın varlığı kesin olarak bilinemeyeceği gibi yokluğunu iddia etmek de doğru değildir. Çünkü o da kesin olarak bilinemez."[12] Antik Yunan'da sofistler ve Protagoras'ta görülebilen bu yaklaşımı modern Batı düşüncesinde ortaya koyan kişi Thomas Huxley'dir.

Agnostikler din meselesinde olduğu gibi bilgi konusunda da genelde kuşkucu yaklaşımı esas alırlar. Agnostik bakış açısında, Tanrı'nın varlığı yanında ahiretle ilgili meselelerin de doğrulanması mümkün görülmez ve herhangi bir dini benimsemek anlamsızdır.

B BİLGİ KUTUSU

Din felsefesi tartışmalarında bir yaklaşım olarak kabul edilen agnostisizme göre, şeyler hakkında ve özellikle dinî meseleler hakkında doyurucu bilgiye ve nihai hükümlere ulaşmak imkânsızdır.

8 Yusuf suresi, 106. ayet.
9 En'âm suresi, 19. ayet.
10 Nisâ suresi, 48. ayet.
11 İlhan Kutluer, "Agnostisizm", TDV İslam Ansiklopedisi, C 27, s. 41.
12 Ahmet Cevizci, Paradigma Felsefe Sözlüğü, s. 264.

Bu akımın İslam dünyasında fazla karşılığı olmamıştır. Çünkü İslam düşünce sisteminde bilginin ulaşılabilirliği, ifade edilebilirliği ve kesinliği bütün ekollerde ittifakla kabul edilmektedir. Dinimizde kişinin iman etmesi için kesin bir bilgiye sahip olması, tasdikini kesin ve net bir şekilde yapması gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında şüphe, bilememe, tereddüt hâli, kararsızlık, belirsizlik vb. hususlar imanla ve tasdikle bir arada değerlendirilebilecek kavramlar değildir.

Günümüzde agnostik kavramı daha çok, Tanrı'nın yokluğunu kanıtlamak için özel bir çaba içine girmeyen, ancak Tanrı'nın varlığını kabullenmiş bir tarzda da yaşamayan kişileri anlatmak için kullanılır. Agnostikleri din ve Tanrı meselelerine duyarsız olanlar, ilgisiz davrananlar, bu meseleleri konuşmak istemeyenler şeklinde değerlendirmek de mümkündür.

T TARTIŞALIM

Zaten tercihinize göre değerlendirmeye tabi tutulacağınız bir imtihan dünyasında, Tanrı'nın varlığını salt görmeye ve kesin olarak bilmeye indirgeyerek şüphe, kararsızlık ve belirsizlik hâlini öne çıkarmak bir kaçış değil midir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

İslam inancına göre bilgi meselesine sofistler, septikler, rölativistler ve agnostikler gibi yaklaşmak doğru olmadığı gibi dine ve dinî meselelere duyarsız ve ilgisiz davranmak da kabul edilemez. Kur'ân-ı Kerîm'de bilginin kesin ve kat'î olmasının önemine dikkat çekilir, inancın burhana ve hikmete dayalı olması övülür, Müslümanlar'ın basiret üzere inandığı belirtilir ve inananın da inkâr edenin de delil üzere hareket etmesi gerektiği vurgulanır. Zanna tabi olmak, şüpheye düşmek, delilsiz konuşmak, sorgulamadan körü körüne inanmak ve bilinçsizce anlayışların peşinden gitmek eleştirilir.

- **"Hakkında bilgin bulunmayan şeyin ardına düşme. Çünkü kulak, göz ve gönül, bunların hepsi ondan sorumludur."**[13]
- **"De ki: Şüphesiz ben Rabbim'den gelen apaçık bir delile dayanıyorum. Siz ise onu yalanladınız. Çabucak gelmesini istediğiniz (azap) benim yanımda değildir. Hüküm ancak Allah'ındır. O hakkı anlatır ve O, doğru hüküm verenlerin en hayırlısıdır."**[14]
- **"Yeryüzünde bulunanların çoğuna uyacak olursan, seni Allah'ın yolundan saptırırlar. Onlar zandan başka bir şeye tabi olmaz, yalandan başka söz de söylemezler."**[15]

A ARAŞTIRALIM

Aşağıdaki ayetleri http://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/ adresinden araştırarak, İslam'da zannın ve şüpheciliğin yerini arkadaşlarınızla müzakere ediniz:

(Yusuf suresi, 108. ayet; Âl-i İmrân suresi, 60. ayet; Bakara suresi, 111. ayet; Yunus suresi, 36. ayet.)

2.4. Pozitivizm

Pozitivizm, Fransızca'da "gerçek, olgu, kesin, kanıtlanmış, olumlu" gibi anlamlara gelen positif kelimesinden türetilmiştir. Terim olarak modern bilimi temele alan; bâtıl inançları, metafizik ve dinî, insanlığın ilerlemesini engelleyen bilim öncesi düşünce tarzları olarak gören dünya görüşünün adıdır.[16]

"Metafizik ile bilim arasına kesin sınırlar koyan, dogmayı ve sezgisel olanı bilimsel etkinlik alanından uzaklaştıran ve üzerinde odaklanılması gereken tek bilgi türü olarak bilimsel bilgiyi öne çıkaran pozitivizm, dinî ve metafizik söylemlerin yerini akla, gözleme ve deneye dayalı pozitif bilginin almasını öngörür."[17]

13 İsrâ suresi, 36. ayet.
14 En'âm suresi, 57. ayet.
15 En'âm suresi, 116. ayet.
16 İlhan Kutluer, "Pozitivizm", TDV İslam Ansiklopedisi, C 34, s. 335.
17 Ahmet Cevizci, Paradigma Felsefe Sözlüğü, s. 1299.

A ARAŞTIRALIM

Geçmişin kötü ve karanlık, gelecek günlerin ise hep daha iyi olacağını kabul eden, insanlığın sürekli ilerlediğini savunan ve pozitivizmin de temeli olan "düz-doğrusal ilerleyen tarih anlayışını" (progressivizm) araştırınız.

Pozitivizm, modern Batı düşüncesinde sadece bilim alanıyla sınırlı kalmamış, adeta bir sosyal teoriye ve bir dünya görüşüne dönüştürülmüştür. Fransız filozof Auguste Comte (1798-1857) ile ortaya çıkan bu akıma göre olgular ve deneyler dışındaki bilgiler teolojik ve metafizik bilgi olarak görülür ve reddedilir. Bilimsel bilgi insanın her türlü ihtiyacını karşılayacak, zamanla bilim, her bakımdan insana tatmin edici bir çevre yaratma imkânı sağlayacaktır.

Düz-doğrusal ilerleyen bir tarih anlayışı çerçevesinde, içinde bulunulan zamana kadar geçen süreyi bilim öncesi teolojik, metafizik devirler olarak gören bu akım, ilerleyen insanlığın artık geçmişte kalan dinlere ve metafizik bilgilere değer vermemesi gerektiğini savunmaktadır. Pozitivizme göre din, toplumun ilkel dönemlerinde bir ihtiyacı karşılamış olabilir ama bilimin ilerlemesiyle birlikte artık dine ihtiyaç kalmayacaktır.

B BİLGİ KUTUSU

Comte'un Üç Evre Yasası

Pozitivizmin kurucusu Auguste Comte tarafından ortaya atılan bir iddiaya göre insanlık tarihini, teolojik evre, metafizik evre ve pozitif evre olmak üzere üç evrede değerlendirmek mümkündür. Modern döneme kadar insanlık dinle ve metafizik bilgilerle uğraşmış ama bilimin gelişmesiyle başlayan ve artık dine de metafiziğe de ihtiyaç bırakmayan yeni bir evreyle yüz yüze gelmiştir. Ona göre pozitif evre, insanlığın geldiği son aşamadır ve bu aşamada insanlığa hâkim olup yön verecek ana unsur bilim ve bilimsel bilgi olacaktır.

İslam'ın Pozitivizme Bakışı

Geçmişten günümüze insanlığın hep inanıyor olması ve bilimsel gelişmelerin iddialara rağmen inanma ihtiyacını ortadan kaldıramaması, pozitivizmin gelecek öngörülerini iptal etmiştir. Özellikle 19. yüzyılda nispeten etkili olsa da 20. yüzyılla birlikte dinin bir ihtiyaç olmaktan çıkması şöyle dursun, iki büyük savaştan sonra insanlık açısından daha büyük bir ihtiyaç olarak belirmesi, pozitivizm yaklaşımının iflası olarak da değerlendirebilir.

Zaten pozitivizmin geçmişe dair tespitleri de bilimsel gerçeklere değil, masa başında üretilen bazı teorilere ve insanlık tarihine ilişkin kasıtlı okumalara dayanmaktadır. Öngördüğü şekilde dinleri ve metafizik yaklaşımları kendince tarihin çöp sepetine atmak isteyen pozitivizmin kendisi yaklaşık yüzyıl içinde bir görüş olarak geçersiz ve tutarsız görülmüş, hem geçmişe dair tespitleri hem de geleceğe yönelik öngörüleri iflas etmiştir.

T TARTIŞALIM

Din-bilim ilişkisini araştırınız. Dinin bilime ve gelişmeye engel oluşturduğu iddiasıyla, bilimin inancı ve dinleri reddetmeye götürdüğü anlayışını tartışınız.

TARTIŞALIM

Pozitivizmde ve diğer bazı anlayışlarda iddia edildiği gibi bilim, insanların tüm ihtiyaçlarına cevap verebilir mi? Dinlerin olmaması durumunda sadece bilimin verileriyle oluşturulmuş bir hayat, insanı çok dar bir alana hapsetmiş olmaz mı? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Çünkü her ne kadar bilimsel temellere dayandırılmak istense de pozitivizm, aslında bilimle ve bilimsellikle alakalı olmayıp, özellikle dine ve metafizik bilgiye ideolojik bir karşı bakış açısıyla yaklaşmayı ifade eder. Bu yönüyle pozitivizmi bir ideoloji ve bir dünya görüşü olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır. Ama bu akım özellikle 19. ve 20. yüzyıllarda sadece bilim çevrelerini değil, dindarları ve ilâhiyat çevrelerini de derinden etkilemiş, inanan insanları bilimsellik karşısında komplekse sokan ve inançlarından kuşku duyan bir anlayışa sürüklemiştir. Bu süreçte pozitivizmi etkili kılan hususların başında bilimsellik ve ilerleme kavramlarının büyüleyici etkisi dile getirilebilir. Müslümanlar arasında da etkileri olan pozitivizm, "geri kalmışlık" ile "ilerleme" düşünceleri arasına sıkıştırılan Müslüman düşünürlere ilk planda bir çıkış kapısı olarak görülebilmiştir.

Ülkemizde de Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren belli çevrelerde âdeta yeni bir din gibi alkışlandığı ve özellikle Cumhuriyet'le birlikte ders kitaplarında bilimsel dünya görüşü kılıfıyla uzun bir dönem dayatılan bir anlayış olduğu bilinmektedir.

Pozitivizm özellikle 1950'lerden sonra hem Batı'da hem de İslam dünyasında ciddi eleştirilere tabi tutulmuştur. 1850'lerden 1950'lere kadar neredeyse tüm dünyayı etkisi altına alan bu ideoloji, özellikle bilim felsefesinde ve sosyolojide ortaya konulan yeni yaklaşımlarla birlikte etkilerini kaybetmeye başlamış, günümüzde dine ve dindarlara karşı çıkan dar zümreler dışında artık kabul görmeyen bir anlayışa dönüşmüştür.

Katı akılcılık ve katı bilimcilik anlayışı sebebiyle pozitivizm günümüzde özellikle insanın ruh, duygular, sanat, estetik, inanma gibi manevî ve ruhanî arayışlarına hiçbir çözüm önerememekte, insanı çok dar alanlara hapseden ve olgulara indirgeyen dar bir anlayış olarak eleştirilmektedir.

Pozitivizmin Temel Yaklaşımları:

- Bilimsel bilgi tek geçerli bilgidir.
- Bilginin mümkün olan yegâne nesnesi olgulardır; metafizik ve teolojik düşünceler olgusal karşılığı olmayan spekülasyonlardan ibaret olup anlamsızdır.
- Felsefe bilim dışı bir yönteme sahip olamaz; onun görevi bütün bilimler için ortak olan genel ilkeleri bulmaktır.
- Evrensel ve önsel nitelikli tek bir yöntem söz konusudur ve bu yöntem hem doğa hem de beşerî bilimler için aynıdır; bütün bilimler fiziğe indirgenebilir.

Auguste Comte'un pozitivist anlayışının yanında yeni pozitivizm ya da mantıkçı pozitivizm denilen bir pozitivist anlayıştan daha bahsedilebilir. Bu anlayış daha çok 1920 sonrası Viyana çevresi filozoflarınca savunulan ve felsefeyi dil tahlillerine, mantıksal analizlere indirgeyen, felsefe yapmayı anlam, anlamsızlık, doğrulama gibi kavramlarla sınırlayan bir yönelişi ifade etmektedir. Bu yaklaşıma göre metafiziğin ve dinlerin önermeleri mantıksal analizler açısından anlamsızdır. Çünkü bu önermeler deneyimsel olarak doğrulanamadıkları için boş ve anlamsız önermelerdir.[18]

NOT EDELİM

Katı akılcılık ve katı bilimcilik anlayışı sebebiyle pozitivizm günümüzde özellikle insanın ruh, duygular, sanat, estetik, inanma gibi manevi ve ruhani arayışlarına hiçbir çözüm önerememekte, insanı çok dar alanlara hapseden ve olgulara indirgeyen dar bir anlayış olarak eleştirilmektedir.

18 Ahmet Cevizci, Paradigma Felsefe Sözlüğü, s. 1291.

Pozitivizm ve mantıkçı pozitivizm, insanı bazen olgulara, bazen deney ve gözleme, bazen salt görünen âleme, bazen de mantıkçı pozitivizmde olduğu gibi dilsel ifadelerin anlam ya da anlamsızlığına indirgemektedir. Oysa insanoğlu duyuları, aklı, kalbi, ruhu, inancı, estetik boyutu, arzuları, yönelimleri vb. pek çok yönüyle külli ve bütünsel bir varlıktır. İnsanı bu yönlerinden sadece birine indirgemek ve diğer boyutlarını yok, anlamsız, boş, saçma saymak doğru bir yaklaşım değildir.

2.5. Ateizm

Genel anlamda teizmin temel iddialarını kabul etmemeyi ve teizmin temel yaklaşımlarına karşı olmayı ifade eden Ateizm, Tanrı'nın var olmadığı inancına dayanan felsefi akımdır. Özel anlamda ise Tanrı'nın varlığını kabul etmemeyi, reddetmeyi içerir. Kabul etmemesine rağmen Tanrı düşüncesiyle ve dindarlarla mücadeleye girmeyen ateistlere negatif ateist, Tanrı düşüncesine savaş ilan eden, Tanrı'ya inanmadığı gibi, inananlarla mücadeleye girerek Tanrı'nın yokluğunu ispatlamaya çalışan ateistlere de pozitif ateist denir.[19]

B BİLGİ KUTUSU

Teizm: Var olan, her şeyin yaratıcısı olan bir Tanrı'nın varlığını kabul etme, Tanrı'nın mutlak ilmine ve gücüne inanma, Tanrı'nın aynı zamanda ilmiyle, iradesiyle, kudretiyle varlıklar üzerinde tasarrufu olduğunu, vahiy göndererek insanlarla iletişime geçtiğini, âleme ve insana daima müdahil olduğunu benimseme.

Teorik ateizm: Tanrı'nın varlığını dışlayan, teizmin ortaya koymaya çalıştığı ontolojik, kozmolojik, teleolojik, psikolojik, ahlaki delilleri reddeden ve ispat-ı vacip konusunda dile getirilen delilleri karşıt deliller getirerek çürütmeye çalışan yaklaşım.

Pratik ateizm: Kişinin hayatını Tanrı konusunu hiç gündemine almadan sürdürmesi, Tanrı sanki yokmuş gibi yaşaması.

İslam'ın Ateizm'e Bakışı

İnsanlık tarihinde Tanrı'ya inanma ve dinleri kabul etme düşüncesi asıldır. Yani insanlar tarihin bütün zaman dilimlerinde bir yaratıcının varlığına inanmışlar ve bu inancı taşıyan insanların sayısı her zaman çok olmuştur. 19. ve 20. yüzyılları dışarıda tutacak olursak insanlık tarihinde hiçbir zaman kitleselleşme durumu olmayan ateizm, arızî bir durum olarak, geçmişte sınırlı sayıda insanı etkisi altına alabilmiştir. İslam dünyasında da az sayıda insanın bu düşünceye kapıldığı bilinmektedir.

Sözlükte "meyledip yönelmek, gerçekten sapmak, emredileni yerine getirmemek, kuşku duymak, mücadele ve münakaşa etmek" gibi anlamlara gelen ilhad, "Allah'ın varlığı veya birliğini, dinin temel hükümlerini inkâr etmek, bunlar hakkında kuşku beslemek veya uyandırmak, dinî kuralları hafife almak" manasında kullanılır. Allah'ın (c.c) isimlerini tahrif ve tağyir ederek O'nu inkâra kalkışmak, Kur'ân'ın Allah (c.c) tarafından gönderildiğine inanmamak ve onu başka birine nispet etmek, haktan sapmak, ayetleri yalanlamak, sapıkça tevil ve tahrif etmek" gibi manalarda da kullanılmıştır.[20]

B BİLGİ KUTUSU

İslam düşüncesinde ateizmle ilgili ön plana çıkan kavramlar zındıklık ve mülhidlik kavramlarıdır. İlhad kavramı Kur'ân-ı Kerîm'de de geçmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın (c.c) varlığından ziyade birliği meselesine dikkat çekilmiştir. Çünkü Allah'ın (c.c) varlığı insanların zaten kabul ettiği, fıtraten kabule eğilimli oldukları tabiî bir yöneliş şeklinde sunulmakta, hatta bu konuda şüpheye yer olmadığına dikkat çekilmektedir. Bu sebeple ateizm büyük bir problem olarak görülmemiş, insanların inanç konusunda daha çok yüz yüze geldikleri şirk problemi ele alınmıştır.

19 Mehmet Aydın, Din Felsefesi, s. 208.
20 Mustafa Sinaoğlu, "İlhad", TDV İslam Ansiklopedisi, C 22, s. 90.

BİLGİ KUTUSU

"(Resulüm!) Sen yüzünü hanif olarak dine, Allah insanları hangi fıtrat üzere yaratmış ise ona çevir. Allah'ın yaratışında değişme yoktur. İşte dosdoğru din budur. Fakat insanların çoğu bilmezler."

(Rum suresi, 30. ayet.)

Allah'ın varlığını kabul etmek ve O'na inanmak, tüm insanların yaratılışında olan bir duygu ve fıtrî bir yöneliştir. Kur'an'da bildirildiğine göre din duygusu, Allah'a iman meselesi ve tevhide yönelme özelliği insanın yaratılışında vardır.

Ateizmin mümkün olup olmadığı öteden beri tartışılmıştır. Bazı felsefi yaklaşımlarda bir insanın ateist olabilmesinin mümkün olmadığı, ben inanmıyorum diyenlerin bile ruhlarının derinliklerinde bir Tanrı düşüncesinin var olduğu ifade edilmiştir. Çünkü Tanrı olmaksızın varlığı, hayatı, hayatın ve canlılığın kaynağını, ruhu, mutluluğu, insanın şuurunu, iradesini, kâinattaki nizamı, dengeyi, inayeti, ikramı ve insanı insan yapan hususları, ahlakı izah etmek, anlamlandırmak mümkün değildir.

DÜŞÜNELİM

"Andolsun ki onlara: Gökleri ve yeri kim yarattı? diye sorsan, elbette 'Allah'tır' derler. De ki: Öyleyse bana söyler misiniz? Allah bana bir zarar vermek isterse, Allah'ı bırakıp da taptıklarınız, O'nun verdiği zararı giderebilir mi? Yahut Allah, bana bir rahmet dilerse, onlar O'nun bu rahmetini önleyebilirler mi? De ki: Bana Allah yeter. Tevekkül edenler, ancak O'na güvenip dayanırlar."

(Zümer suresi, 38. ayet; ayrıca bk. Lokman suresi, 25. ayet; Zuhruf suresi, 87. ayet.)

Ayetlerin meallerini okuyup Allah'ın (c.c) varlığı ve birliği hakkındaki düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Allah'ın (c.c) varlığını kabul etmek ve O'na inanmak, tüm insanların yaratılışında olan bir duygu ve fıtrî bir yöneliştir. Kur'ân'da bildirildiğine göre din duygusu, Allah'a (c.c) iman meselesi ve tevhide yönelme özelliği insanın yaratılışında vardır. **"(Resulüm!) Sen yüzünü hanif olarak dine, Allah insanları hangi fıtrat üzere yaratmış ise ona çevir. Allah'ın yaratışında değişme yoktur. İşte dosdoğru din budur; fakat insanların çoğu bilmezler."**[21] Peygamber Efendimiz de bunu *"Her doğan kişi fıtrat (tevhide yönelme özelliği) üzere doğar."*[22] ifadesiyle dile getirmiştir.

İnsanoğlu kendi benliğinde ve dış dünyada gözlemleyebileceği pek çok delille Allah'ın (c.c) varlığını kabul eder. Hem iç dünyasında kendi vicdanıyla hem de dış dünyada sayısız işaretlerle Allah'ın (c.c) varlığına yol bulur ve inanır. Fıtratı bozulmamış tüm insanlar için Allah'ın (c.c) varlığına iman etmek hem kolaydır hem de doğal olandır. İnsan hayatında tabiî olanı iman etmektir. İnançsızlık ve inkâr bir sapmadır ve aslında insanın yaratılışına da aykırıdır.

"O, yeri yayıp döşeyen, orada dağlar, nehirler meydana getiren, orada her türlü meyveden (erkekli-dişili) iki eş yaratandır. O, geceyi gündüze bürüyor. Şüphesiz bunlarda, düşünen bir kavim için (Allah'ın varlığını gösteren) deliller vardır."[23]

21 Rûm suresi, 30. ayet.
22 Buhârî, Cenâiz, 92; Müslim, Kader, 22; Ebu Dâvûd, Sünnet, 17; Tirmizî, Kader, 5.
23 Rad suresi, 3. ayet.

B BİLGİ KUTUSU

İnsanoğlu kendi benliğinde ve dış dünyada gözlemleyebileceği pek çok delille Allah'ın varlığını kabul eder. Hem iç dünyasında kendi vicdanıyla hem de dış dünyada sayısız işaretlerle Allah'ın varlığına yol bulur ve inanır.

"Varlığımızın delillerini, (kâinattaki uçsuz bucaksız) ufuklarda ve kendi nefislerinde onlara göstereceğiz ki o Kur'an'ın gerçek olduğu onlara iyice belli olsun. Rabbinin, her şeye şâhit olması yetmez mi?"
(Fussilet suresi, 53. ayet.)

İnsanlık tarihi boyunca tüm dinler ve peygamberler Allah'ın (c.c) varlığı ve birliği esasına insanları çağırmışlar, tarih boyunca da Allah'a (c.c) iman eden insanlar hep var olmuştur. Çünkü Allah'ın (c.c) varlığı kesindir ve şüphe götürmez bir gerçektir. Dolayısıyla insanlığın asıl yönelişi din ve imana olagelmiştir. Ama bu hakikate rağmen farklı sebeplerle ve bahanelerle Allah'ın (c.c) varlığına inanmak istemeyenler de olmuştur. Yine de dinsizlik ve inançsızlık hiçbir zaman tüm insanların meylettiği bir şey olmamıştır.

Başta kendimiz olmak üzere kâinatta var olan her şey Allah'ın (c.c) varlığının birer göstergesidir. Tüm varlıklar bizlere bir var edenin olması gerektiğini, onları yaratan bir varlığın zorunluluğu fikrini vermektedir. İnancımıza göre tüm varlıkları yoktan var eden, onları yaratan ve yaşatan, her şeyi bilen, her şeyi düzene koyan ve idare eden, yerde ve gökteki her şeyin kendisine muhtaç olduğu ama kendisi hiçbir şeye muhtaç olmayan bir Allah (c.c) vardır.

"Andolsun ki onlara 'Gökleri ve yeri yaratan, güneşi ve ayı buyruğu altında tutan kimdir?' diye sorsan, mutlaka, 'Allah' derler. O hâlde nasıl (haktan) çevrilip döndürülüyorlar?"[24]

Varlıkların kendisi, bir yaratıcı fikrini gerektirdiği gibi, varlıklar arasında görülen nizam ve düzen de bu yaratıcının bir ve tek olmasını gerekli kılmaktadır. Bu sebeple bizler hem Allah'ın (c.c) varlığına hem de birliğine iman ederiz. İslam inancında Allah'ın (c.c) varlığı ve birliği tüm inanç sisteminin temelini oluşturur. Allah'ın (c.c) varlığına ve birliğine inanmak niçin önemlidir? Ve bize ne kazandırır?

İnanmak her şeyden önce insanın yaratılışında var olan doğal bir ihtiyaçtır. İnsan nasıl ki havaya, suya, ekmeğe muhtaçtır ve bunlar olmadan hayatını devam ettiremez. Aynı şekilde inanmaya, bağlanmaya, güvenmeye, ibadet etmeye, ruhunun bu yöndeki isteklerini ve ihtiyaçlarını gidermeye de muhtaçtır. İnsan ruhunun ve kalbinin bu yöndeki ihtiyaçlarını giderebilmek ancak sağlam ve tutarlı bir Allah (c.c) inancıyla mümkün olur. İşte Allah (c.c) inancı, bu fıtrî ihtiyaçları karşılamakta; öte yandan insana hem bu dünyada hem de ahirette huzur, güven ve mutluluk sağlamaktadır.

D DÜŞÜNELİM

Allah'ın varlığını inkâr edebilmek basit bir mesele midir? İnsanlar niçin inkâr yolunu tercih etmektedir? İnanmadığını söyleyenler gerçekten bu konu üzerinde sorulması gereken tüm soruları sorup verilmesi gereken cevapları verebilmekte midir, yoksa bir kaçış durumu mu yaşamaktadır?

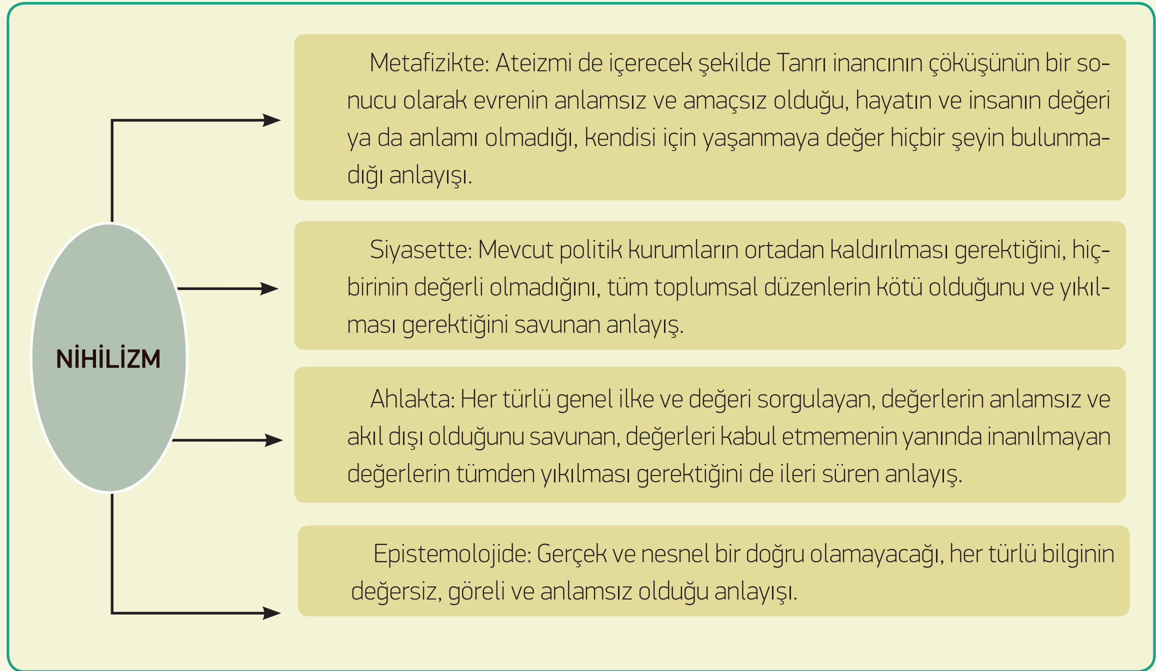
Allah'a (c.c) inanan kişi akıl, ruh, kalp, beden gibi tüm yönleriyle tutarlı ve sağlam bir kişilik geliştirmekte, hem kendi iç dünyasında hem toplumla ilişkilerinde hem de tüm varlıklarla olan ilişkilerinde mutlu ve başarılı olabilmektedir. İnsanın temel ihtiyaçları arasında sayılan huzur ve güvende olmak, itibar görmek, sevilmek, sayılmak gibi özellikler, Allah'ın (c.c) varlığına ve birliğine iman etmesi sayesinde insana sunulur. İnsan, iman sayesinde tüm eşyaya iman nuruyla bakar. Zorluklar ve sıkıntılar karşısında teselli bulur. Her şey onun için imanın aydınlığında anlamlı hâle gelir. İman, kişiye dayanak noktası sağlar. Yaşanılan olaylar, karşılaşılan durumlar bu dayanak noktasına göre değerlendirilir.

24 Ankebut suresi, 61. ayet.

2.6. Nihilizm

Nihilizm; hayatı ve evreni kötümser ve karamsar bir bakış açısıyla değerlendiren, hayatın anlamını boşluk, hiçlik, anlamsızlık gibi kavramlara indirgeyen ve bu olumsuz bakış açısının etkisiyle varlık, bilgi ve değer başlıklarında olumsuz yaklaşımları öne çıkaran bir anlayıştır. Nihilizm; anlam, değerler, inançlar, ahlak, siyaset, düzen vb. kavramları yerinden eden ve tüm bunları geçersiz kılmaya çalışan felsefi, sosyal, siyasi, ahlaki tutumları ifade eden yönelişe denir.

Nihilist kavramı sadece bir tutumu ifade etmez. Felsefi yönden hiçbir gerçek kabul etmeyen, sosyal yönden var olan toplum düzenini benimsemeyen, siyasi yönden her türlü otoriteyi reddeden, ahlaki yönden hiçbir ahlaki değer tanımayan kişiler için kullanılır. “Nihilizm, Tanrı’nın varlığını, ruhun ölümsüzlüğünü, iradenin özerkliğini, aklın otoritesini, değerlerin nesnelliğini, bilginin imkânını, tarihin mutlu sonunu yadsıma türünden bir reddedişe ek olarak, umutsuzluk ve düş kırıklığı duygusunu da ihtiva eder.”[25]

Esasen Nihilizm, Hristiyanlıktaki yanlış tanrı inancına bir tepki olarak ortaya çıkan bir felsefi anlayıştır. Temelleri Schopenhauer (ö. 1860) tarafından atılan nihilizmin, felsefe tarihindeki en önemli temsilcisi Nietzsche’dir. (ö. 1900). Onun özellikle metafizik ve ahlak alanındaki değerlendirmeleri nihilizmin zirve noktası olarak kabul edilmektedir.

Karamsar dünya görüşüne dayanan bu felsefede anlamsızlık, saçmalık, kötümserlik, umutsuzluk hâkimdir. Nihilizm; varlığı, hayatı, insanı tek taraflı değerlendiren, kötülüklere odaklanarak bunalımlı bir ruh yapısıyla hep kötülükleri göz önünde tutan yanlış bir bakış açısıdır. İslam inancına göre gökler, yer ve ikisi arasındakiler boş yere ve iş olsun diye yaratılmamıştır. Hepsinin yaratılışında ve özellikle insanın en güzel bir şekilde yaratılıp muhatap alınmasında çok büyük hikmetler ve derin anlamlar vardır.

- **“Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde aklıselîm sahipleri için gerçekten açık ibretler vardır. Onlar, ayakta dururken, otururken, yanları üzerine yatarken (her vakit) Allah’ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışı hakkında derin derin düşünürler (ve şöyle derler:) Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın. Seni tesbih ederiz. Bizi cehennem azabından koru!”** [26]
- **“Biz gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları, oyun ve eğlence olsun diye yaratmadık.”**[27]

25 Ahmet Cevizci, Paradigma Felsefe Sözlüğü, s. 1162.
26 Âl-i İmrân suresi, 190-191. ayetler.
27 Duhân suresi, 38. ayet; ayrıca bk. Enbiyâ suresi, 16. ayet.

B BİLGİ KUTUSU

Optimizm: İyimserlik demektir. İyinin ve iyiliğin bir bütün olarak ve uzun vadede kötüye ve kötülüğe baskın çıktığı ya da çıkacağı görüşü. Var olan her şeyi en iyi, en olumlu, en umut verici perspektiften görme, değerlendirme tavrı. Bu anlayışa göre dünya mevcut hâliyle mümkün dünyaların en iyisi olarak kabul edilir. Dünyadaki kötüler ve kötülüklerin varlığı yadsınmaz ama pesimizmde olduğu gibi mevcut dünyanın çok kötü olduğu anlayışı da kabul edilmez.

Pesimizm: Kötümserlik, karamsarlık gibi anlamlara gelir. Genel olarak sadece kötüyü ve kötülüğü gören, her şeyde kötülüğün baskın çıktığını savunan, var olan her şeyi acıma, üzüntü, umutsuzluk duygularıyla , anlamsızlık, saçmalık, acı ve ölüm düşünceleriyle değerlendiren bakış açısı. Dünyanın bir amaca göre düzenlenmediğini, saçmanın, anlamsızlığın, umutsuzluğun, acı ve ölümün yaşamın temel öğeleri olduğunu savunan düşünce tarzı.

Kâinatta aslolan kötülük değil iyilik, güzellik, ikram, ihsan, lütuf, rahmet ve inayettir. Bütün varlıkların var olmasında çok çeşitli gayeler gözetilmiş ve her şeyin bu gayelere göre nizam ve intizam içinde, uyumlu ve dengeli bir şekilde, yerli yerince, ince hesaplar çerçevesinde varlık sahnesinde yerini alması sağlanmıştır.

Nihilist bir yaklaşım kesinlikle bir Müslüman'ın kabul edip, benimseyeceği bir yaklaşım olamaz. Müslüman karamsar ve kötümser bir perspektife sahip olamaz. İman eden ve böylelikle imanın emniyet ve huzur iklimini solumaya başlayan mümin insan, doğası gereği ümidi, iyimserliği, güzellikleri, saadeti, aktif olmayı, hayırda yarışmayı, yeryüzünün imarını, insanların faydasına olacak şekilde çaba ve gayret içinde olmayı benimser ve hayatını bu doğrultuda yaşar. İman, çaba, gayret, hayır, güzellik gibi kavramlar yapısı itibariyle var olmaya, iyimserliğe, ümide, olumlu olmaya işaret eder. Küfür, anlamsızlık, boşluk, kötümserlik, ümitsizlik, gibi kavramlar ise tabiatı gereği imanın olduğu yerlere yaklaşamaz.

"Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümit kesmez."[28]

D DÜŞÜNELİM

İmanla ümitsizlik, karamsarlık, kötümserlik, anlamsızlık gibi olumsuzluklar arasındaki tersliği araştıralım. İnanmanın hayatımıza kattığı iyimser olma, hayatı anlamlandırma, ümitvar olma, güven ve huzur içinde hayata devam etme gibi olumlu etkileri üzerinde düşünelim.

2.7. Sekülerizm

Toplumda ahiretten ve diğer dinî, ruhani meselelerden ziyade dünya hayatına odaklanılmasına vurgu yapan anlayış ve ideolojiye sekülerizm denilir. Türkçeye laiklik, çağdaşlaşma veya dünyevileşme şeklinde çevrilebilen kavram için Fransa'da laicite ve laicisme kelimeleri kullanılırken İngiltere ve Amerika gibi ülkelerde daha çok sekülerizm kavramı tercih edilmektedir.

"Dünyevileşme genel bir süreç olarak ele alındığı takdirde, tarihsel gelişme açısından evrim niteliği ağır basan dünyevileşmeye sekülerizm, buna mukabil devrim niteliği ve köktenci yönü daha belirgin olan dünyevileşmeye laiklik adı verilir. Bu açıdan bakıldığında, sekülerizm, modernleşme süreçleri içinde gerçekleşen bir tür kendiliğinden gelişmeye gönderme yapmaktadır. Laiklik ise toplumu sekülerleştirmeyi amaçlayan bir kamu otoritesinin, belli bir laik toplum telâkkisi veya tasarımını hayata geçirmek amacıyla, insanlara ve insan topluluklarına dayatmada bulunmasıdır."[29]

28 Yusuf suresi, 87. ayet.
29 Ahmet Cevizci, Paradigma Felsefe Sözlüğü, s. 518.

A ARAŞTIRALIM

"Hayat, şu dünya hayatımızdan ibarettir. (Kimimiz) ölürüz, (kimimiz) yaşarız; bir daha diriltilecek de değiliz. Bu Allah'a karşı yalan uyduran bir kimseden başkası değildir, biz ona inanmayız."

(Müminûn suresi, 37-38. ayetler)

"Dediler ki: Hayat ancak bu dünyada yaşadığımızdır. Ölürüz ve yaşarız. Bizi ancak zaman helak eder. Bu hususta onların hiçbir bilgisi de yoktur. Onlar sadece zanna göre hüküm veriyorlar."

(Câsiye suresi, 24. ayet)

Hayatı sadece bu dünyadaki hayatla sınırlı görmeyi ve Kur'ân'da bu konunun ele alınışını yukarıdaki ayetler doğrultusunda araştırınız.

Sekülerizm her ne kadar ilk bakışta din karşıtlığı olarak görülmeyebilirse de yönelimleri itibariyle dini önemsememe, hayatı yaşarken dine referans ve gönderme yapmama anlayışından dolayı dinden uzaklaşmaya sebebiyet vermekmektedir. Özellikle ahirete iman duygusunun neredeyse iptal edildiği bu anlayışta insan için ne var ne yok hepsi dünya hayatıyla sınırlanmakta, burada ve şimdi olana yapılan vurgu ahireti ve sorumluluk duygularını köreltmektedir.

Seküler olduğunu söyleyen insanlar her ne kadar ateist olmadıklarını ve bir yaratıcıya inandıklarını belirtseler de bu âdeta Tanrı'yı göklerde kabul edip, yeryüzüne indirmemek ve Tanrı'ya "sen bizim işlerimize karışma" demekle aynı kapıya çıkmaktadır. Bir yönüyle de bu uygulama dini vicdanlara hapsetmenin, salt inanca indirgemenin, siyasette, hukukta, sanatta, ekonomide dine yer vermemenin bir başka şeklidir.

Laiklikte de sekülerizmde de siyasi ve toplumsal hayat düzenlenirken Allah'ı (c.c), vahyi, kutsalı dikkate almamak esastır. Bu yönüyle ortak bir paydada birleşen her iki anlayışta da fark sadece uygulamadadır. Sekülerizm dini, devletin yanına alırken laiklik karşısına almaktadır. Sekülerizmde din ve devlet ayrı ayrı yapılandırılırken laiklikte devlet, dini tamamen kendi kontrolü altına almak istemektedir. Ama gündelik hayatta ve yaşam biçiminin tercihinde ikisi de dini büyük ölçüde devre dışı bırakmaktadır.

Modern dönemlerin her şeyi insana, insan aklına, bilime, olgulara, görünen dünyaya, insanın heva ve hevesine indirgeyen hümanizm, pozitivizm gibi hâkim anlayışlarıyla bağlantılı bir şekilde laiklik ve sekülerizm sadece felsefi, politik ve sosyolojik tanımlarıyla değil sosyal, siyasi boyutlarıyla bir dünya görüşünü, bir yaşam biçimini ifade etmeye başlamıştır.

B BİLGİ KUTUSU

Felsefi açıdan laiklik,

Metafizik ve teolojik inanç ve hipotezlerin rasyonel bilgiden ayrılmasını, bilginin bütünüyle insanî-rasyonel bir temele oturtulmasını ve toplumsal problemlerin çözümünde dinî ya da metafiziksel bilginin değil de insan aklına dayalı deneysel ya da bilimsel bilginin üstün görülmesini ifade eder.

Sosyolojik açıdan laiklik,

Dinin sosyal hayattaki rolünün en aza indirilmesini, toplumun büyük ölçüde dünyevileşmesini dile getirir.

Politik açıdan ise laiklik,

Egemenliğin kaynağının ilâhîliğini yitirmesini, politik iktidarın meşruiyetinin, ilâhî değil de dünyevî bir temele dayanmasını ifade eder.

(Ahmet Cevizci, Paradigma Felsefe Sözlüğü, s. 518)

İslam inancına göre insana, dünyaya ve hayata bakışta salt akla göre ve yalnız dünya hayatını esas alarak yapılacak değerlendirmeler doğru değildir. Çünkü bu anlayış insan hayatını bu dünya hayatıyla sınırladığı gibi ahirete imanın özellikle bu dünyadaki ahlaki davranışlara olan yansımalarını da ortadan kaldırmaktadır.

İslam'da Allah (c.c.) hem göklerde ilâhtır hem yerde ilâhtır. Hem göklerin Rabbi'dir hem insanların Rabbi'dir. Ve O, tüm âlemlerin Rabbi'dir. O'nun bilgisi dışında hiçbir şey tasavvur edilemez, bir yaprak dahi düşmez. Allah'ın (c.c.) ilâhlığı ve rabliği bu dünya hayatında olduğu gibi ahiret hayatında da devam etmektedir. İnsanlar bu dünyada imtihana tâbi tutuldukları gibi ahirette de bu dünyadaki tercihlerine göre "din gününün sahibi" olan Allah (c.c.) tarafından ya cennetle ödüllendirilecek ya da cehennemle cezalandırılacaklardır.

- **"O'ndan başka ilah yoktur. (Her şeyi O) diriltir ve öldürür. Sizin de Rabbiniz, önceki atalarınızın da Rabbi'dir."**[30]
- **"Göklerin ve yerin Rabbi, Arş'ın da Rabbi olan Allah onların nitelendirmelerinden yücedir, münezzehtir."**[31]
- **"O, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbi'dir. O, Rahmândır. O gün insanlar O'na karşı konuşmaya yetkili değillerdir."**[32]

T TARTIŞALIM

Aşağıda verilen ayetleri mealden araştırarak, İslam inancına göre bir Müslümanın, sadece bu dünyaya odaklı bir görüşü niçin benimseyemeyeceğini arkadaşlarınızla müzakere ediniz.

Bakara suresi, 163. ayet; Zuhruf suresi, 84. ayet; Ra'd suresi, 16. ayet; Câsiye suresi, 32-37. ayetler.

2.8. Satanizm

Şeytanı ve şeytanla ilgili sembolleri yücelten ve şeytana tapmayı esas alan anlayışlara verilen ad. Geçmişte Yezidîlik gibi anlayışlarda ve bazı sapkın çevrelerde görülen şeytanı yüceltme ve kutsallaştırma anlayışı, modern dönemlerde şeytanî özellikleri yüceltme şekline dönüşmüştür.

Teistik ve ateistik satanizm şeklinde iki tür satanizmden bahsedilmektedir. Geleneksel satanizm de denilen teistik satanizmde şeytanın ruhanî varlığına inanılır ve şeytana tapmak öne çıkarılırken, büyü, doğaüstü güçlerle iletişim kurma gibi ritüeller yaygındır.

Modern dönemde ortaya çıkan ateistik satanizmde şeytanın ruhanî varlığı kabul edilmez. Günümüzdeki satanistlerde özellikle tüm dinlere ve değerlere karşı olma, muhalefet etme ve başkaldırma yönleri ağır basmaktadır. Modern satanistler, şeytanın temel özellikleri olan muhalefet, isyan, başkaldırı gibi davranış kalıplarına önem vermekte, bu gibi şeytanî özellikleri benimseyerek aykırı, marjinal, uyuşturucuya ve cinselliğe düşkün, şiddete eğilimli bir yaşam biçimini tercih etmektedirler.[33]

Satanizmde zaman içerisinde bazı ilkeler, büyük günahlar ve kurallar da oluşmuştur. Satanizmle ilgili metinlerde 11 kural, 9 büyük günah ve 9 temel ilke hâlinde satanizmin öğretileri diyebileceğimiz bilgilere rastlanmaktadır. Cinsel sapıklıklar, cinayetler, kara büyü gibi unsurları ayinlerinde kullanan satanistler, özellikle şeytana en yakın hayvan olarak gördükleri kedilere özel önem atfetmekte ve ayinlerde kedi kurban etmektedirler. Bakire kızların kurban edilmesi de bir ritüel olarak kabul edilmektedir.

Genelde dinleri ve kutsal kitapları reddeden satanistlerde tüm dinlerde yasaklanan intihar, belki de tüm dinlere muhalefet etmenin bir göstergesi olarak tercih edilmekte, hatta yüceltilmektedir.

30 Duhân suresi, 8. ayet.
31 Zuhruf suresi, 82. ayet.
32 Nebe suresi, 37. ayet.
33 bk. Said Vakkas Gözlügöl; Musa Çağlar, Topluma Yönelen Tehdit: Satanizm, s. 12-13.

Gizlilik, satanistlerin en çok dikkat çeken yönlerindedir. Satanistlerde gizlilik ve intihar yanında en çok göze çarpan hususlardan biri de şiddet eğilimidir. İnsanlara ve hayvanlara işkence, cinayet gibi şiddet içeren uygulamalar yanında dinlenilen müzikler ve seyredilen filmler de şiddet ağırlıklıdır.

Gençlerin satanizme yönelme sebepleri arasında ailede sevgi ve ilgi görememek, arkadaş ortamlarından dışlanmak, sağlam ve doğru bir din eğitimi almamak, sunulan imkânların bolluğu ve tüm isteklerin yerine getirilmesi neticesinde oluşan tatminsizlik sebebiyle daima yeni ve ilginç arayışlara girmek, kendilerini manevî boşlukta hissetmenin getirdiği yönelişlerle doğaüstü güçlerle ilgilenmek sayılabilir. Tabiî burada uyuşturucu, cinsellik, kendini bir çevreye ait görme, bir gruba katılma, ilgi görme, dikkat çekme, isyan duygusu gibi faktörleri de göz ardı etmemek gerekmektedir.

D DİKKAT EDELİM

Satanizm ruhsal bozulma, yozlaşma, manevî duygulara yabancılaşma gibi olumsuzlukları beraberinde getirmektedir.

İslam'ın Satanizme Bakışı

İslam inancına göre şeytan, insana musallat olup onu saptırmaya çalışan ruhanî varlıktır. Sözlükte "uzaklaşmak, haktan ve hayırdan ayrılmak, muhalefet etmek" anlamındaki şatn (şütûn) veya "öfkesinden yanıp tutuşmak" manasındaki şeyt kökünden türediği ileri sürülen şeytân kelimesi (çoğulu şeyâtîn) "hayırdan ve rahmetten uzaklaşmış yaratık; yanıp helâke maruz kalmış varlık" demektir.[34]

İster tapınma yönüyle isterse sembolleri öne çıkararak başkaldırma vurgusuyla olsun satanizmin ve şeytana yönelmenin her türlüsü İslam inançları açısından tam bir sapma olarak görülür ve son derece çirkin bir davranış olarak kabul edilir. Şeytandan Allah'a (c.c) sığınma anlamında istiaze hem Kur'ân'da tavsiye edilmiş hem de Hz. Peygamber'in sünnetinde uygulanmıştır.

N NOT EDELİM

İstiaze: Kötülüklerden Allah'a sığınıp O'ndan yardım isteme anlamında bir terimdir. Her türlü kötülükten korunabilmek için sözle Allah'ın yardım ve himayesini istemeyi ifade eder. Bu sığınma "eûzü, maâzallah, neûzübillâh, eûzü billâhi mine'ş-şeytâni'r-racîm, esteîzu billah" gibi ifadelerle dile getirilir.

Kur'ân'da ilgili ayetlere göre şeytan, kibrin ve başkaldırmanın sembolü olarak tanıtılmakta, insanın düşmanı olarak değerlendirilmekte ve insanlar bu konuda uyarılmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de, şeytanın vesvese vermesine, tuzak kurmasına, aldatmasına dikkat çekilmekte, şeytandan uzak durulması istenmekte ve Allah'a (c.c) sığınılması tavsiye edilmektedir.

- **"Ey iman edenler! Şeytanın adımlarını takip etmeyin. Kim şeytanın adımlarını takip ederse, muhakkak ki o, edepsizliği (yüz kızartıcı suçları) ve kötülüğü emreder. Eğer üstünüzde Allah'ın lütuf ve merhameti olmasaydı, içinizden hiçbir kimse asla temize çıkamazdı. Fakat Allah dilediğini arındırır. Allah işitir ve bilir."**[35]
- **"Şeytan içki ve kumar yoluyla ancak aranıza düşmanlık ve kin sokmak, sizi, Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık (bunlardan) vazgeçtiniz değil mi?"**[36]

N NOT EDELİM

"Ey insanlar! Yeryüzünde bulunanların helal ve temiz olanlarından yiyin, şeytanın peşine düşmeyin; zira şeytan sizin açık bir düşmanınızdır. O size ancak kötülüğü, çirkini ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi emreder."

(Bakara suresi, 168-169. ayetler.)

2.9. Tenasüh ve Reenkarnasyon

İslam'da kabul edilmeyen ve özü itibariyle ahirete imanı devre dışı bırakan bir anlayıştır. Tenasüh inancını, bütün insanların âdeta ittifakla kabul edegeldiği ruhun ölümsüzlüğü inancının bazı dinlerdeki yansıması olarak görmek mümkündür. Bir yönüyle insanların ölümü kabullenemeyişleri ve içlerinde yer etmiş olan ebedîlik (bekâ) arzusunun, istikametten saptırılmış bir karşılığı olarak da değerlendirilebilir.

34 İlyas Çelebi, "Şeytan", TDV İslam Ansiklopedisi, C 39, s. 99.
35 Nûr suresi, 21. ayet.
36 Mâide suresi, 91. ayet; ayrıca bk. Zuhruf suresi, 62. ayet; Fâtır suresi, 5-6. ayetler.

Sözlükte "gidermek, bir şeyi silip yok etmek" anlamındaki nesh kökünden türeyen tenasüh "bir şeyi olduğu gibi başka bir yere nakletmek veya kopyalamak, bir şeyi iptal ederek başka bir şeyi onun yerine koymak" gibi manalara gelir.[37] Türkçede ruh göçü, yeniden doğuş kavramlarıyla adlandırılan tenasüh, Batı dillerinde reenkarnasyon kelimesiyle ifade edilir. Terim olarak "ölen insanların ruhunun bir hayvan ya da bir insan bedenine girmesi" inancını ifade eder.

Temel özellikleri açısından benzer kabul edilseler de tenasühle reenkarnasyon arasında şu farklara dikkat çekilmektedir: Tenasüh inanışı, ruhların dünyaya gelip gitmelerini ceza ve ödül yaklaşımına dayandırır. Reenkarnasyonda ise cezalandırılma veya ödüllendirilme söz konusu değildir. Tenasüh inanışına göre ruh, ceza alırsa sonraki bedenlenmesinde dünyaya bir hayvan bedeninde gelebilir. Reenkarnasyonda ise tekâmül sürecinde geri dönüş yoktur.

Tenasüh inancı, daha ziyade Hinduizm merkezli olup, Budizm ve diğer Uzak Doğu dinlerinde kabul görmektedir. Eski Mısır, Yunan, Roma ve Kelt geleneklerince de benimsendiği belirtilen bu inanç, günümüzde bütün Hint kökenli dinler, bazı yerli Afrika dinleri, Yahudi Kabala geleneği ve Nusayrîlik, İsmailîlik, Dürzîlik ve Yezidîlik gibi mezheplerde kabul edilmektedir. Tenasüh, Hint dini düşüncesinde sonsuz ölüm ve yeniden doğuş zincirini ifade eden samsara terimiyle anlatılmaktadır. Bu anlayışa göre ruh vardır ve her zaman bir bedenle birlikte bulunur. Ruh bir bedeni terk ederek başka bedenlere girebilir. Ruhlar nihai aydınlanmaya kadar sürekli beden değiştirir. Bu değişimlerde belirleyici olan şey bir önceki bedende yapılan işlerin ahlaki niteliğidir. Şayet iyi ise yükselme, kötü ise düşüş vardır.[38] Tenasüh inancını kabul ettirebilmek için çeşitli deliller (yaşanılan bir olayı daha önceden yaşamış veya görülen bir yeri daha önceden görmüş olma duygusu, dejavu) ileri sürülmekteyse de bunların ispat edilmesi mümkün değildir.

D DEĞERLENDİRELİM

"Nihayet onlardan (müşriklerden) birine ölüm gelip çattığında: 'Rabbim! der, beni geri gönder ta ki boşa geçirdiğim dünyada iyi iş (ve hareketler) yapayım.' Hayır! Onun söylediği bu söz (boş) laftan ibarettir. Onların gerisinde ise, yeniden dirilecekleri güne kadar (süren) bir berzah vardır."

(Müminun suresi, 99-100. ayetler.)

Yukarıdaki ayet üzerinde düşünerek İslam'ın tenasüh inancına bakış açısını değerlendiriniz.

İslam dini diğer konularda olduğu gibi ahirete iman, ruhun bekası, ölüm sonrası hayat gibi konularda da en son ve en mükemmel din olarak çok açık ve net hükümler ortaya koymuştur. İslam'ın ahiret ve ölüm sonrası hayata ilişkin inanç esasları arasında, cennet ve cehenneme dair bilgiler, tenasüh inancını kesin bir şekilde reddetmektedir. Cennet nimetlerinden ve cehennem azabından bahseden ayetlerin kesinliği, özellikle geriye dönüşle ilgili taleplerin kesin bir dille reddedilişi bu konuda şüpheye yer bırakmamaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'de yeniden diriltmenin kıyamet günü olacağı, bu diriltmenin bir defaya mahsus olduğu ve ölümden sonra tekrar dünyaya dönüşün asla mümkün olmayacağı konuları açık bir şekilde dile getirilmiştir. Bu sebeple İslam'da tenasüh inancının kabul edilmesi mümkün değildir.

D DÜŞÜNELİM

Somut verilerle bilgi elde etmenin mümkün olmadığı konularda (melekler, ahiret, ölümsüzlük, ruh vb.) vahiy yoluyla gelen bilgilere itibar etmek daha akıllıca ve daha doğru olmaz mı? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

37 Ali İhsan Yitik, "Tenâsüh", TDV İslam Ansiklopedisi, C 40 s. 442.
38 Ali İhsan Yitik, "Tenâsüh", TDV İslam Ansiklopedisi, C 40 s. 441.

Aşağıdaki ayetler tenasühün imkânsızlığını konu edinmektedir.

- **"(Kötülere) uyanlar şöyle derler: Ah, keşke bir daha dünyaya geri gitmemiz mümkün olsaydı da şimdi onların bizden uzaklaştıkları gibi biz de onlardan uzaklaşsaydık! Böylece Allah onlara, işlerini, pişmanlık ve üzüntü kaynağı olarak gösterir ve onlar artık ateşten çıkamazlar."**[39]

NOT EDELİM

İslam inancına göre yeniden diriltilme kıyamet günü ve bir defaya mahsus olarak gerçekleşecektir. Ölümden sonra tekrar dünyaya dönüş olmayacaktır.

- **"Onların ateşin karşısında durdurulup 'Ah, keşke dünyaya geri gönderilsek de bir daha Rabbimiz'in ayetlerini yalanlamasak ve inananlardan olsak!' dediklerini bir görsen! Hayır! Daha önce gizlemekte oldukları şeyler (günahlar) kendilerine göründü. Eğer (dünyaya) geri gönderilseler yine kendilerine yasak edilen şeylere döneceklerdir. Zira onlar gerçekten yalancıdırlar. Onlar, hayat ancak bu dünyadaki hayatımızdan ibarettir; biz, bir daha da diriltilecek değiliz, demişlerdi."**[40]

2.10. Kötülük Problemi

Bir akım olmamakla birlikte insanların ateizm, agnostisizm, nihilizm gibi inkârcı akımlara yönelmelerinde çok etkili olan meselelerden biri de kötülük problemidir. Türkçede kötülük problemi şeklinde ele alınan bu mesele, İslami literatürde şer kavramıyla dile getirilmiş, felsefede ise teodise kavramıyla ifade edilmiştir. Klasik kelam kaynaklarımızda kötülük problemiyle ilgili tartışmalarda hüsün ve kubuh kavramları da kullanılmıştır. Bu kavramlardan hüsün; güzel olan, sevilen ve rağbet edilen şeyleri anlatırken kullanılır. Kabih ise kötü ve çirkin görülen, sevilmeyen şeyleri nitelemek için kullanılır. Hüsün hem ahlak hem de estetik açısından göze ve gönle hoş gelen, sevilen ve beğenilen hâller ve davranışları, kubuh ise gözün beğenmediği maddi şeylerle, duygusal olarak insanı rahatsız eden hâller ve davranışları ifade etmektedir.

Kötülük problemi, özellikle günümüzde Allah'ı (c.c) inkâr etmenin güçlü bir bahanesi olarak kullanılmak istenmekte, âdeta "dünyada bu kadar kötülük olduğuna göre demek ki Tanrı yok" safsatası üzerinden ateizme kapı aralanmaya çalışılmaktadır.

Özü itibariyle mesele, Allah'ın (c.c) isim ve sıfatlarıyla ilgili bir meseledir. Pek çok meselede olduğu gibi Allah'ın (c.c) isimlerinin ve sıfatlarının bütünsellik içinde ve sağlam bir şekilde öğrenilmesi bu problemin de çözüme kavuşturulmasına vesile olacaktır. Bu problem felsefe tarihinde öteden beri tartışılagelmiştir. Farklı şekillerde ortaya konulsa da en yalın hâliyle şu sorular kapsamında dile getirilmektedir:

NOT EDELİM

HÜSÜN VE KUBUH

Hüsün hem ahlak hem de estetik açısından göze ve gönle hoş gelen, sevilen ve beğenilen hâller ve davranışları, kubuh ise gözün beğenmediği maddi şeylerle, duygusal olarak insanı rahatsız eden hâller ve davranışları ifade etmektedir.

- Tanrı kötülüğü önlemek istiyor da gücü mü yetmiyor? Öyleyse Tanrı, her şeye gücü yeten bir varlık değil de güçsüz bir varlıktır.
- Yoksa Tanrı'nın bu kötülükleri engellemeye gücü yetiyor da önlemek mi istemiyor? O hâlde Tanrı, mutlak olarak iyi olan bir varlık değil de kötü niyetli bir varlıktır.
- Tanrı hem güçlü ve hem de kötülüğü ortadan kaldırmak niyetinde olan yetkin bir varlık ise, nasıl oluyor da bunca kötülük var olabiliyor?

Problemin ortaya konulması aşamasında dile getirilen sorularda da görüleceği üzere mesele Allah'ın (c.c) mutlak gücü, kudreti, adaleti, merhameti, rahmeti gibi isim ve sıfatlarıyla alakalı bir meseledir. İslam inancında Allah (c.c) mutlak kudret ve adalet sahibi olan bir ilâhî zattır. Kullarına karşı çok merhametli ve şefkatlidir. O hem özü itibariyle hem de yaptıkları itibariyle merhametlidir. Çünkü hem Rahmân'dır, hem Rahîm'dir.

---

39 Bakara suresi, 167. ayet.
40 En'âm suresi, 27-29. ayetler; ayrıca bk. Fâtır suresi, 36-37. ayetler; A'râf suresi, 53. ayet; İbrahim suresi, 44. ayet; Münâfikûn suresi, 10-11. ayetler; Vâkıa suresi, 83-87. ayetler; Secde suresi, 11-13. ayetler.

Allah (c.c) bütün varlıkları yaratandır. Allah (c.c) olmasının tabiî bir neticesi olarak, dilediği gibi yaratır, yarattığı varlığın iç yüzünü, güç ve kapasitesini de bilir ve dilediği gibi hükmeder. Mülkün sahibi olan Allah (c.c), mülkünde dilediği gibi tasarruf eder. Hiç kimse O'na hesap soramaz. Hesap sorulan birisi olsa zaten Allah (c.c) olamaz. Allah (c.c), dilediğini dilediği gibi gerçekleştirir ve yaptıkları sebebiyle hesaba çekilemez. Bu, haşa O'nun hikmetsiz iş yapması anlamına da gelmez. Çünkü O aynı zamanda her işi yerli yerinde olan bir Hakîm'dir.

ÖĞRENELİM

Sadece kötülük problemi değil günümüzde başta kader meselesi olmak üzere pek çok meselenin çözüme kavuşturulması, sağlam temellere dayalı iyi bir marifetullah çabasını gerekli kılmaktadır. Marifetullah ise Allah'ı isim ve sıfatlarıyla tanımaya bağlıdır. Allah'ı isim ve sıfatları yönüyle tanıtan kitapları araştırarak, bir esmâ-i hüsnâ şerhi okuyunuz.

Kötülük problemiyle ilgili çözüm önerilerinde kesinlikle göz önünde bulundurulması gereken nokta, Allah'ın (c.c), isim ve sıfatlarıyla bir bütünsellik içinde tanınmasıdır. Allah'ı (c.c) sağlam delillerle tanıyan bir mümin kötülük problemini de kaderle ilgili tartışmaları da büyük ölçüde çözecektir. Bu problemle ilgili tartışmalarda şurası kesinlikle unutulmamalıdır ki Allah (c.c), kullarına zerre kadar zulmetmez:

- **"Şüphe yok ki Allah zerre kadar haksızlık etmez. (Kulun yaptığı iş, eğer bir kötülük ise, onun cezasını adaletle verir.) İyilik olursa onu katlar (kat kat arttırır), kendinden de büyük mükâfat verir."**[41]
- **"Şüphesiz ki Allah insanlara hiçbir şekilde zulmetmez, fakat insanlar kendilerine zulmederler."**[42]
- **"Gerçekten Allah fakir, biz ise zenginiz" diyenlerin sözünü andolsun ki Allah işitmiştir. Onların (bu) dediklerini, haksız yere peygamberleri öldürmeleri ile birlikte yazacağız ve diyeceğiz ki: Tadın o yakıcı azabı! Bu, dünyada iken kendi ellerinizle yapmış olduğunuzun karşılığıdır. Yoksa Allah kullarına zulmetmez."**[43]
- **"Kim iyi bir iş yaparsa, bu kendi lehinedir. Kim de kötülük yaparsa aleyhinedir. Rabbin kullara zulmedici değildir."**[44]

BİLGİ KUTUSU

- **Ahsenü'l-hâlıkîn:** En güzel şekilde yaratan.
- **Erhamu'r-râhimîn:** Merhameti sonsuz, en merhametli.
- **Fa'âlün li-mâ yürîd:** İsteğini gerçekleştiren ve dilediğini dilediği şekilde yapan.
- **Lâ yüs'elü an mâ yef'al:** Yaptıklarından hesap sorulamayan.
- **Hakîm:** Her yaptığı adalet üzere ve yerli yerinde olan.
- **Mâlikü'l-mülk:** Mülkün yegâne sahibi.
- **Yahluku mâ yeşâu:** Dilediği gibi yaratan.
- **Yahkümu mâ yürîd:** İstediği gibi hükmeden.

41 Nisâ suresi, 40. ayet.
42 Yunus suresi, 44. ayet.
43 Âl-i İmrân suresi, 181-182. ayetler.
44 Fussilet suresi, 46. ayet; ayrıca bk. Enfâl suresi, 50-51. ayetler; Hac suresi, 8-10. ayetler; Kâf suresi, 29. ayet.

Kötülük ve şer olarak algılananların, imtihan sırrı çerçevesinde ve ahiret inancıyla birlikte değerlendirilmesi gerekir. İslam inancında hayat sadece bu dünya hayatıyla sınırlı değildir. Dünya ve ahiret birbirlerini tamamlamakta ve imtihan sırrı, hayatın bu iki evresiyle birlikte tam olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla sadece bu dünya hayatına bakarak değerlendirme yapmak ve neyin hayır neyin şer olduğu konusunda aceleci karar vermek doğru olmayacaktır. İnancı uğruna girdiği savaşta öldürülen birisi için sadece bu dünya açısından bakıldığında ve ölümle bittiği zannedilen bir hayat üzerinden değerlendirme yapıldığında ölüm, şer olarak görülecektir. Oysa ahirete ve ebedî saadete bakan yönüyle şehit olan kişi, en yüksek makamlardan birine ulaşmakta ve imrenilecek güzelliklere mazhar olmaktadır.

Ayrıca kötülükler imtihan sırrının bir gereğidir ve bu dünyada her şeyin zıddıyla bilinmesi esprisinin tabiî bir sonucu olarak bu dünyada kötülükler de vardır. Kötülük olmasın demek, bu dünya olmasın demekle aynı kapıya çıkar. Çünkü bu dünya bir imkânlar dünyasıdır ve Allah (c.c) bu dünyayı, bu hâliyle mükemmel olarak yaratmıştır. Gökleri, yeri ve ikisi arasındakileri belirli gayeler doğrultusunda, hikmetli bir şekilde ve en güzel biçimde yaratan Allah'ın (c.c) bu yaratmasında bir kusur, bir noksanlık, bir yanlışlık söz konusu edilemez. Her şey yerli yerindedir ve merkezindedir.

İnsanların iyilik, merhamet, yardım, yücelme, fedakârlık vb. erdemleri kazanabilmesi, bu dünyanın bir deneme sahası olarak hem yükselişe hem de düşüşe müsait bir durumda yaratılmasına bağlıdır. Aksi takdirde kötülüğün olmaması, bu dünyanın bir imtihan meydanı olarak yaratılması gayesiyle çelişirdi. Hastalık olmadığında sıhhatin, ölüm olmadığında hayatın anlaşılması mümkün olmazdı.

Hayatta aslolan hayırdır, şerler geçici ve arızîdir. Var olan şerlerden dolayı aslolan hayrı istememek ve mevcut hâliyle her şeyi kötü görmek doğru bir yaklaşım değildir. Eli ateşte yananın ateş olmasaydı demesi, sel baskınından zarar görenin yağmur yağmasaydı demesi nasıl doğru değilse görülen bazı zararlar ve kötülükler sebebiyle bu dünyada hiç kötülük olmasaydı demek de doğru değildir. Ateş de yağmur da genel maslahatlar açısından iyidir, hayırdır, faydalıdır. Ama bazı durumlarda geçici ve arızî olarak ve bazı insanlar için kötü ve zararlı sonuçlara sebebiyet verebilmektedir. Bu dünyadaki kötülükler dünyanın iyiliğine ve güzelliğine gölge düşürmez, tam tersine dünyanın bütünündeki iyiliğe ve güzelliğe katkı yapar.

N NOT EDELİM

Allah gökleri, yeri ve ikisi arasındakileri belirli gayeler doğrultusunda, hikmetli bir şekilde ve en güzel biçimde yaratmıştır.

"Allah, gökleri ve yeri, hak ve hikmete uygun olarak, herkese kazandığının karşılığı verilsin diye yaratmıştır. Onlara zulm edilmez."
(Câsiye suresi, 22. ayet.)

Öte yandan var olan şeylerde Allah'ın (c.c) zatına, isimlerine, sıfat ve fiillerine bakan yönüyle kötülük ve şer yoktur. Kötülük imtihan sırrının bir yansıması olarak insanlarda, insanların işlerindedir. Allah (c.c) şerri de bu imtihan sırrının, hikmetinin ve ilâhî adaletinin bir gereği olarak yaratmıştır. Şeytanın yaratılması imtihan sırrı açısından bakıldığında ve Allah'a (c.c) bakan yönüyle şer değildir. İnsan için şeytanın âdeta bir kötülük kaynağı olması, şeytanın vesveselerine uymasıyla birlikte söz konusu olur. Şayet insan heva ve hevesine tâbi olmaz, şeytanın tuzaklarına meyletmezse onun varlığı kötü olmak şöyle dursun, insanın kemaline vesile olan bir araca dönüşebilir. Yine insanın bu dünya hayatına bakan yönleri itibariyle hastalıklar, insanı Allah'a (c.c) yönelten bir hatırlatıcı, ölüm ise ebedî hayata hazırlanmayı sağlayan bir uyarıcı konumunda olabilir.

Bu imtihan âleminde şerrin bulunmaması, dünyanın ve içindeki insanın yaratılış hikmetine aykırı düşerdi. Allah (c.c), dünya hayatını bu hâliyle yaratmış ve bizleri mevcut şartlar çerçevesinde imtihana tâbi tutmuştur.

- **"Mutlak hükümranlık elinde olan Allah, yüceler yücesidir ve O'nun her şeye gücü yeter. O ki hanginizin daha güzel davranacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratmıştır. O, mutlak galiptir, çok bağışlayıcıdır."**[45]
- **"Her canlı, ölümü tadar. Bir deneme olarak sizi hayırla da, şerle de imtihan ederiz. Ve siz, ancak bize döndürüleceksiniz."**[46]

Allah (c.c), kötülüklere müsaade etmeyip de her olayı iyi ve her insanı daima iyilik üzere davranmak zorunda bıraksaydı olmaz mıydı?

45 Mülk suresi, 1-2. ayetler.
46 Enbiyâ suresi, 35. ayet.

Şayet böyle olsaydı insanların özgür iradelerinden, sorumlu varlıklar olarak imtihana tâbi tutulmalarından bahsedemezdik. O zaman insanların hayvanlardan ve robotlardan farkı kalmazdı. İyilik ve hayır zorlayarak değil, şuurla ve iradeli bir şekilde yapıldığında anlamlı olur. İnsanların hepsinin iman etmeye zorlanmış olması, kötülük problemi üzerinden hareket ederek "niçin hepimizi iyilik üzere yaratmamış" diyerek sorgulama ve itiraza meyleden insanların da aslında kabul edemeyeceği bir şeydir. **"(Resulüm!) Eğer Rabbin dileseydi, yeryüzündekilerin hepsi elbette iman ederlerdi. O hâlde sen, inanmaları için insanları zorlayacak mısın?"**[47] Allah (c.c) böyle yapsaydı asıl o zaman zorlamış olurdu ve biz o zaman iradeden, özgürlükten bahsedemezdik. Serbest iradeyle iman tercihi yapılmasaydı, imanın küfre karşı değeri olmazdı. Beşer olmak açısından ortak paydada buluşan bir müminle bir kâfir, irade ve tercih yönüyle ayrışmakta, imanı tercih eden mümin, iman nuruyla yücelerin en yücesine doğru yükselirken, küfrü tercih eden kâfir, aşağıların en aşağısına yuvarlanmaktadır.

D DÜŞÜNELİM

Evrenin yaratılmasında gayeler ve hikmetler vardır. Aşağıdaki ayetler ekseninde bu hikmetler üzerinde düşünüp, düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

- ✓ "Biz gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları, oyun ve eğlence olsun diye yaratmadık."
(Duhan suresi, 38. ayet.)
- ✓ "Biz göğü, yeri ve ikisi arasındakileri boş yere yaratmadık. Bu (yaratılanların boş yere yaratıldığı iddiası) inkâr edenlerin zannıdır. Cehennem ateşinden dolayı vay inkâr edenlerin hâline!"
(Sad suresi, 27. ayet.)

Kötülük probleminde şu inceliğe de dikkat etmek gerekmektedir. Dünyada kötülüklerin var olmasından hareketle Allah'ı (c.c) inkâra yönelmek son derece yanlış ve hatalı bir yaklaşımdır. Çünkü şerri yaratmak şer değildir. Fakat şerri kesbetmek ve iradeli bir şekilde kötülük yapmak şerdir. Kötülükleri yapan ve sonuçta kötülüklerle karşılaşan insandır. Allah'ın (c.c) şerre yardımı ve rızası yoktur.

- **"Sana gelen iyilik Allah'tandır. Başına gelen kötülük ise nefsindendir. Seni insanlara elçi gönderdik; şahit olarak da Allah yeter."**[48]
- **"Hoşunuza gitmediği hâlde savaş size farz kılındı. Sizin için daha hayırlı olduğu hâlde bir şeyi sevmemeniz mümkündür. Sizin için daha kötü olduğu hâlde bir şeyi sevmeniz de mümkündür. Allah bilir, siz bilmezsiniz."**[49]

Bu son ayette kötülük probleminin bir başka yönüne dikkat çekilmektedir ki aslında insan sınırlı ve zamana bağlı algısıyla neyin hayır, neyin şer olduğunu tam olarak bilemez. Bizim ilk planda şer olarak gördüğümüz bir durum zaman içinde ve özellikle kişinin gelişimine bakan yönü itibariyle hayır olabilir ve hayırlar getirebilir. Yine ilk anda hayır olarak görülen bir durumdan zaman içinde çeşitli kötülükler doğabilir.

N NOT EDELİM

"Nefse ve ona birtakım kabiliyetler verene, sonra da ona iyilik ve kötülükleri ilham edene yemin ederim ki nefsini kötülüklerden arındıran kurtuluşa ermiştir, onu kötülüklere gömen de ziyan etmiştir."
(Şems suresi, 7-10. ayetler.)

Dolayısıyla ilmi mutlak olan ve her şeyi öncesiyle sonrasıyla, hayrıyla şerriyle, faydasıyla ve neticesiyle tam olarak bilen, kulları için hayrı murad eden, kullarına karşı hep merhametli olan ve hiç kimseye zerre kadar zulmetmeyen bir Allah'a (c.c) inanmak, kötülük probleminin çözümünde esas alınması gereken temel noktadır.

47 Yunus suresi, 99. ayet.
48 Nisâ suresi, 79. ayet.
49 Bakara suresi, 216. ayet.

N DİKKAT EDELİM

Dünyada kötülüklerin var olmasından hareketle Allah'ı inkâra yönelmek son derece yanlış ve hatalı bir yaklaşımdır. Çünkü şerri yaratmak şer değildir. Fakat şerri kesbetmek ve iradeli bir şekilde kötülük yapmak şerdir. Kötülükleri yapan ve sonuçta kötülüklerle karşılaşan insandır. Allah'ın şerre yardımı ve rızası yoktur.

2.11. Sahte Peygamberlik

İslam inancına göre Allah (c.c), ilk insandan itibaren insanlara olan rahmetinin bir yansıması olarak onlara kendi içlerinden peygamberler göndermiştir. Hz. Âdem ile başlayan peygamberlik, Hz. Muhammed (s.a.v.) ile son bulmuştur. Hz. Muhammed'den (s.a.v.) sonra peygamber gelmeyecektir. İslam âlimleri bu konuda icma etmiş, aksini düşünmeyi dinden çıkaran ve kişiyi küfre sokan bir durum olarak değerlendirmişlerdir.

Gerçek bu iken daha Hz. Peygamber'in sağlığından itibaren bazı insanlar peygamberlik iddiasında bulunagelmiştir. Tarih boyunca yalancı, sahtekâr, maceracı ve istismarcı olarak görülen bu insanlara İslam ümmeti, tarihin hiçbir diliminde kesinlikle itibar etmemiştir. Sadece İslam dininde değil hemen bütün dinlerde karşılaşılabilen bir durum olarak sahte peygamberlik, geçmişte olduğu gibi günümüzde de bir istismar aracı olarak kullanılabilmektedir. Çağdaş tarikatlarda ve new age denilen dinî yaklaşımlarda kurtarıcı rolüyle, mehdî, mesih söylemleriyle öne çıkan ve çoğunlukla patolojik geçmişlere sahip olan bu insanlar, maalesef bazı durumlarda azımsanmayacak kitleleri peşinden sürükleyebilmektedir.

Sahte peygamberler ve onların etrafında oluşan sahte dinlerden bazıları "Moon Tarikatı" ve "Scientology" örneklerinde görülebileceği gibi uluslararası boyuta da ulaşabilmektedir. Her toplumda ve dinde inançları kullanarak istismar eden ve kendilerine menfaat devşiren kişi ve gruplar olmuştur. Dikkatle incelendiğinde bu akımların çoğu sahte maneviyat ve mistisizm ritüellerine ve inanç sömürüsüne dayanmaktadır. İslam dünyasında ilk dönemlerde Müseylimetü'l-Kezzab, Secah, Tuleyha el-Esedî, Esved el-Ansî gibi isimler peygamberlik iddiasında bulunmuşlardır.

Geçmişte Şia'nın aşırı kolları içinde yer alan Bâtıniyye ve İsmailiyye arasında dönem dönem nübüvvet iddiası canlandırılmak istenmiş, bunun son yansıması olarak Bâbîlik, Bahâîlik olarak bilinen akım 1840'larda yeniden bu iddiayla ortaya çıkmıştır. Mirza Ali Muhammed ve onun öldürülmesinden sonra Mirza Hüseyin Ali, resûl oldukları ve İslam Dini'ni neshederek yeni bir din getirdikleri söylemiyle Bahâîlik adıyla ortaya çıkmışlardır. Benzer bir yaklaşımla ortaya çıkan bir isim de Hindistan'da Ahmediyye veya Kâdıyâniyye olarak bilinen akımın kurucusu Mirza Gulam Ahmed Kâdıyânî'dir (ö. 1908). Bu konuda bir diğer isim "Kur'an'ın matematiksel sistemi var" diyerek "19 Mucizesi" iddiasını ortaya atan ve Amerika'da 1990'da öldürülen Mısırlı Reşad Halife'dir.

İslam'ın dinî literatüründe mütenebbî denilen sahte peygamberler, aslında bir iddianın peşinden insanları sürüklerken kendilerini de kandıran zavallılardır. Böylesi isimlerin yalancılığı ve sahtekârlığı tercih ettikleri yaşam biçimiyle çoğu zaman hemen ortaya çıkmaktadır. Gerçek peygamberlerde var olan yüce sıfatların neredeyse tamamı bu sahte peygamberlerde zıtlarıyla görülür. Yalan, zina, para ve lüks düşkünü olmak, zevk peşinde koşmak, nefsanî arzularına göre yaşamak, iddialarında yalancı duruma düşmek, güven telkin etmemek gibi olumsuzluklar neredeyse önde gelen özellikleridir. Bazılarının geçmişi karanlıktır. Bazılarında ciddi şekilde psikolojik sorunlar vardır. Sahte peygamberler, insanları kendilerine çekebilmek için dinî vazifeleri azaltmakta (namazı ve orucu kaldırmak gibi), arzu ve isteklere göre bir din sunmakta (içkiyi ve zinayı helal kılmak gibi), bol vaatlerde bulunmakta, bağlılarına maddî rahatlık vb. imkânlar sunmaktadırlar.

D DİKKAT EDELİM

Hz. Âdem ile başlayan peygamberlik, Hz. Muhammed (s.a.v.) ile son bulmuştur. Hz. Muhammed'den sonra peygamber gelmeyecektir. İslam âlimleri bu konuda icma etmiş, aksini düşünmeyi dinden çıkaran ve kişiyi küfre sokan bir durum olarak değerlendirmişlerdir

Günümüzde bazı İslam ülkelerinde doğrudan peygamberlik iddiasında bulunmasalar da aynı bulunanlar gibi (dikkatli olmayı gerektiren) yeni ve modern görünümlü anlayışlar da vardır. Özellikle seçilmişlik, kutsallık gibi kavramları istismar eden, rüyalara dayalı, mistik yönelişlere meyilli ve normal hayatın dışında apayrı bir atmosfer oluşturan yapılanmalara rastlanabilmektedir. Böylelikle sahih din anlayışını, gerçek nübüvvet ve vahiy inancını bulandırma yönünde hareket eden bu yapılanmalarda lider kültü ve onun mistik karizması etrafında adeta yeni bir din inşa edilmektedir.

P PAYLAŞALIM

Bazı insanlar niçin peygamberlik iddiasında bulunur? İnsanların gerçekte öyle bir şey olmadığı hâlde kendisine kutsallık atfetmesinin gerekçeleri neler olabilir? Kendisine vahiy geldiğini, metafizik güçlerle irtibatlı olduğunu, kendisinde sıra dışı bilgilerin ve özelliklerin bulunduğunu söylemenin sebepleri neler olabilir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Muhammed'in (s.a.v.) son peygamber olduğu net bir şekilde dile getirilmiş, ayrıca gerçekte böyle bir şey olmamasına rağmen kişinin sanki vahye muhatap olmuş gibi kendisini anlatması çok ağır bir şekilde eleştirilmiştir.

- **"Muhammed sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o, Allah'ın Resûlü ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi hakkıyla bilir."**[50]
- **"Allah'a karşı yalan uydurandan yahut kendisine hiçbir şey vahyedilmemişken, 'bana da vahyolundu' diyenden ve 'ben de Allah'ın indirdiği ayetlerin benzerini indireceğim' diye söyleyenden daha zalim kim vardır? O zalimler, ölüm dalgaları içinde, melekler de pençelerini uzatmış, onlara: 'Haydi (bakalım bizim elimizden) canlarınızı kurtarın, Allah'a karşı gerçek olmayanı söylemenizden ve O'nun ayetlerine karşı kibirlilik taslamanızdan ötürü, bugün alçaklık azabı ile cezalandırılacaksınız!' derken onların hâlini bir görsen!"**[51]

D DİKKAT EDELİM

Seçilmişlik, kutsallık gibi kavramları istismar eden, rüyalara dayalı, mistik yönelişlere meyilli ve normal hayatın dışında kendilerince apayrı bir atmosfer oluşturmaya çalışan kişilere ve yapılanmalara karşı bilinçli davranmalıyız.

Hz. Peygamber'in son peygamber oluşunu açıkça ifade eden Ahzâb suresi 40. ayetten başka işaret yoluyla bu konuyu destekleyen ayetler de vardır. Bu konuda dinin kemale erdirildiğini ve tamamlandığını bildiren ayet[52] ile Kur'ân'ın korunmuşluğunu ifade eden ayeti[53] örnek olarak verebiliriz. Ayette belirtilen peygamberlerin sonuncusu olma özelliği bizzat Hz. Peygamber tarafından da çeşitli vesilelerle dile getirilmiştir:

- *"Risalet ve nübüvvet son bulmuştur. Benden sonra resûl de nebî de gelmeyecektir."*[54]
- *"Bana özgü olan beş isim vardır. Ben Muhammed'im ve Ahmed'im, ben o Mâhî (yok eden, silen'im) ki Allah benimle küfrü izale edecektir. Ben o Hâşir'im ki insanlar beni takip ederek haşrolunacaktır. Ben Âkib' (hâtemü'l-enbiyâ) im."*[55]
- *"Benim, benden önce gelen peygamberlere nispetle durumum şuna benzer: Bir adam büyük bir bina yaptırıp onu güzelce dayayıp döşedi, fakat bir köşede bir tuğlalık boş yer bıraktı. Ahali binanın etrafında dolaşıyor, güzelliğine hayran kalıyor fakat şunu söylemeden edemiyordu: 'Niçin bu tuğlanın yeri boş?' İşte ben o tuğlayım ve peygamberlerin sonuncusuyum."*[56]

50 Ahzâb suresi, 40. ayet.
51 En'âm suresi, 93. ayet; ayrıca bk. Hûd suresi, 18-19. ayetler.
52 Mâide suresi, 3. ayet.
53 Hicr suresi, 9. ayet.
54 Tirmizî, Menâkıb, 8; Dârimî, Mukaddime, 3.
55 Buhârî, Menâkıb, 17.
56 Buhârî, Menâkıb,18; Müslim, Fedâil, 32, Ebu Dâvûd, Fiten, 1.

B BİLGİ KUTUSU

Hâtemü'l-enbiyâ: Nebîlerin sonuncusu, nebîler silsilesinin son halkası anlamında kullanılan bir tabir olup, Hz. Muhammed'in gelişiyle nübüvvetin sona erdiğini ifade eder. Sözlükte "bir şeyi tamamlayıp sona erdirmek; mühürlemek" anlamlarına gelen hatm ile "Allah'tan haber verme" manasındaki nübüvvet kelimelerinden oluşan hatm-i nübüvvet (hatmü'n-nübüvve) tamlaması Allah ile kulları arasındaki elçilik görevinin sona erdiğini belirtir.

Kelam İlmi ve Güncel Meselelere Dair Bazı Çalışmalar:

Osmanlının son dönemlerinden günümüze kadar kelam ilminin yöntemini merkeze alan çok sayıda eser yazılmıştır. Bu eserler, bazen güncel meselelerin tamamını konu edinirken bazıları da bu meselelerden sadece birisini ya da birkaçını ele almıştır. Kelam ilmi ve güncel meseleler alanında ortaya konulan bu çalışmalardan bazıları şunlardır:

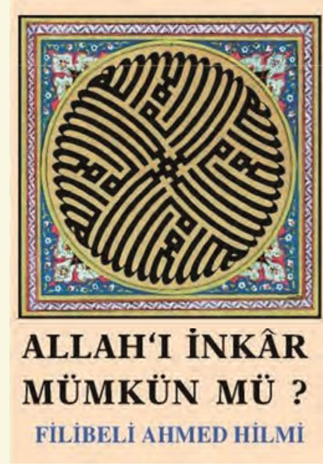
Kelamın İşlevselliği ve Günümüz Kelam Problemleri: Çağımızda İtikadi Sapmalar ve Kelami Çözümler, Günümüz Türkiye'sinde Kelam İlmi ve Temel Sorunları, İşlevsel Kelam İçin Vazgeçilmez Bir Kaynak ve Araç Olarak İnternet, Nasıl Bir Kelam ve Kelamcı gibi sunumların yer aldığı bu çalışma, bir sempozyum kitabıdır. 24-25 Eylül 1999'da 4. İlahiyat Fakülteleri Kelam Anabilim Dalı Eğitim Öğretim Meseleleri ve Koordinasyon Toplantısı'nda ilahiyat fakültelerinin kelam anabilim dallarında akademisyenlik yapan hocaların katıldığı bu sempozyumda, kelam ilminin günümüzdeki işlevi ve bazı yeni meseleler değerlendirilmiştir. Sempozyumda sunulan bildiriler ve tartışmalar A. Bülent Ünal ve A. Bülent Baloğlu tarafından kitap hâline getirilmiştir.

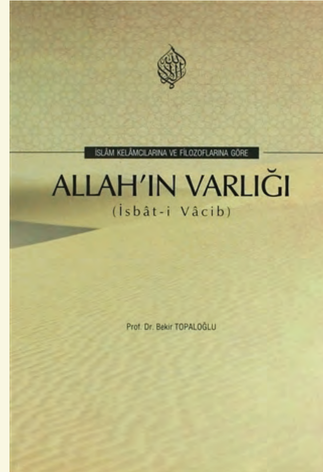
Tenkîhu'l Kelâm Fi Akâid-i Ehli'l- İslâm: Osmanlının son döneminde yaşayan meşhur kelamcı Abdullatif el-Harputî (1842-1916) tarafından Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınan eser, Prof. Dr. Fikret Karaman tarafından "Kelam İlmine Giriş" adıyla günümüz Türkçesiyle yayına hazırlanmıştır. Harputî eserini, inatçı ve yıkıcı din karşıtı akımlara karşı koymak, kelam ilmini güncel meseleler konusunda aktif kılmak amacıyla önceki kelamcıların görüşlerinden de yararlanarak dinin esaslarını geniş bir şekilde ele alarak kaleme aldığını ifade etmektedir.

Allah'ı İnkâr Mümkün Müdür?: Osmanlının son zamanlarında batıda gelişerek İslam dünyasını etkisi altına alan din karşıtı fikir ve hareketlere kayıtsız kalmayan İslam âlimleri bu fikirleri reddetmek üzere çeşitli kitaplar yazmışlardır. Bunlardan birisi de Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi (1865-1914) tarafından kaleme alınan "Allah'ı İnkâr Mümkün Müdür?" adlı eserdir. Eser, materyalizmin ve ateizmin en önemli iddialarından olan birisi olan "Allah yoktur." anlayışını çürütmek ve Allah'ın varlığını ispat etmek amacıyla yazılmıştır. Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınan eser, daha sonra günümüz Türkçesiyle farklı zamanlarda pek çok defa yayınlanmıştır.

Allah'ın Varlığı: Ülkemizde yetişen önemli kelamcılardan olan Bekir Topaloğlu (1936-2016) tarafından kaleme alınan "Allah'ın Varlığı" (İsbât-ı Vâcib) adlı eser, Allah'ın varlığı konusunu klasik âlimlerden günümüze ele almaktadır. Eserde Allah'ın varlığı konusunda kullanılan deliller ilmî ve felsefi ölçülere göre bir araya getirilmeye çalışılmıştır. Allah'ın varlığı konusunda Kur'an-ı Kerim'in üslubu ile bazı İslâm âlimlerinin ve matematik, biyoloji, tıp, kimya gibi alanlarda derinleşen makul bilginlerin yöntemindeki benzerliğe dikkat çekilmiştir.

OKUMA PARÇASI

SON PEYGAMBER

Hz. Muhammed (s.a.v.), peygamberlerin sonuncusudur, Hatemü'l-Enbiya'dır. Ondan sonra peygamber gelmeyeceği gibi, getirdiği şeriat da son ilahi kanundur. Onunla birlikte daha önceki şeriatler yürürlükten kaldırılmış olup, kıyamete kadar Hz. Muhammed'in (s.a.v.) dini bakidir.

Bir peygamberde bulunması gereken bütün vasıflara sahip olan Hz. Muhammed'in (s.a.v.) bu nitelik ve özelliklerini bütün ashap tanıdığı gibi, ondan sonraki Müslüman nesiller de tevatüren öğrenmişler ve ona ihlas ve samimiyetle bağlanmışlardır.

Onun daha önceki milletlerden ve daha sonra vuku bulacak şeylerden haber vermesi, asla yalan söylemeyip, ashabı üzerinde sarsılmaz bir nüfuz ve sevgi hâlesi oluşturması, peygamberliğinin açık delillerindendir.

O herhangi bir öğrenim görmediği, ümmi olduğu hâlde en son dinin tebliğ ve talim edicisi olarak ortaya çıkarak Müslüman nesiller üzerinde büyük, derin tesirler icra etmiş, her hareketi bir sünnet olarak yaşanmak istenmiştir.

Kur'an'ın ifadesiyle güzel örnek olması hasebiyle hakkında pek çok şeylerin söylenmesine (na't ve mevlidler) ve yazılmasına sebep olmuştur. O manevi şahsiyetinin büyüklüğü ve yüceliğiyle her devirde müminlerin ideali olarak kalmıştır.

(Şerafettin Gölcük ve Süleyman Toprak, Kelam, s. 378,.)

ÜNİTEMİZİ DEĞERLENDİRELİM

A Aşağıda verilen açık uçlu soruları cevaplayınız.

1- Ateizm, nihilizm gibi akımlarca dindarları köşeye sıkıştırmak için kullanılan kötülük problemini anlatınız.

2- Yeni İlm-i Kelam'ın klasik kelam ilminden farklılaştığı noktalar nelerdir? Yazınız.

3- Deizm hakkında bilgi veriniz ve yaratmasına rağmen insanlarla ilgilenmeyen, insanların dualarına karşılık vermeyen bir Tanrı anlayışını tartışınız.

4- Kelam ilminin inanan insanlara ne tür faydaları olabilir? İnkârcı akımları bilmek niçin önemlidir? Mutezile'nin beş temel ilkesi (usûl-i hamse) nedir? Açıklayınız.

5- Şirk konusunda şu ayeti de göz önünde bulundurarak bilgi veriniz: **"Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka tanrılar bulunsaydı, yer ve gök, (bunların nizamı) kesinlikle bozulup gitmişti. Demek ki Arş'ın Rabbi olan Allah, onların yakıştırdıkları sıfatlardan münezzehtir."** (Enbiya suresi, 22. ayet).

B Aşağıdaki ifadelerden doğru olanların yanına (D), yanlış olanların yanına (Y) yazınız.

1- (.....) Günümüzde İslam dinini, çağdaş inkârcı akımlara karşı savunan ilim dalı tefsirdir.

2- (.....) Kur'an-ı Kerim'de anlatıldığı şekliyle peygamberlerin asıl uğraştığı konu, Allah'ın varlığının ispat edilmesi değil, insanların şirki bırakarak, Allah'ın birliğini kabul etmeleridir.

3- (.....) İslam inancına göre Hz. Muhammed (s.a.v.), peygamberlerin sonuncusu olup, ondan sonra peygamber gelmeyecektir.

4- (.....) İnkârcı akımlar Batıda ortaya çıkmıştır ve İslam dünyasında kısmen de olsa etkili olmuştur.

5- (.....) Kötülük probleminin çözümü, Allah'ın isim ve sıfatlarını iyi bir şekilde anlamaktan geçer.

C Aşağıda verilen çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.

1- "Ey insanlar! Yeryüzünde bulunanların helal ve temiz olanlarından yiyin, şeytanın peşine düşmeyin; zira şeytan sizin açık bir düşmanınızdır. O size ancak kötülüğü, çirkini ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi emreder." (Bakara suresi, 168-169. ayetleriyle) reddedilen inkârcı akım aşağıdakilerden hangisidir?

A. Ateizm B. Deizm C. Politeizm D. Sekülerizm E. Satanizm

2- Hep kötülükleri görmeyi, dünyada hâkim olanın kötülük olduğunu düşünmeyi, hayata kötümser ve karamsar bir bakış açısıyla bakmayı ifade eden yaklaşım aşağıdakilerden hangisidir?

A. Pesimizm B. Optimizm C. Ateizm D. Politeizm E. Pozitivizm

3- Türkçede ruh göçü, yeniden doğuş gibi anlamlar verilen kavram aşağıdakilerden hangisidir?

A. Satanizm B. Tenasüh C. Nihilizm D. Sekülerizm E. Laiklik

4- Her şeyi bilime, gözleme ve deneye dayandırmaya çalışan, görünmeyen varlıkları yok hükmünde ve anlamsız kabul eden, din çağının artık bittiğini ve bilimsel gelişmeler sonunda insanların dine ihtiyacının kalmayacağını savunan akım aşağıdakilerden hangisidir?

A. Deizm B. Ateizm C. Pozitivizm D. Nihilizm E. Politeizm

5- Türkçede bilinmezcilik ya da bilinemezcilik olarak tarif edilen, yaklaşımı itibariyle net bir karar verememeyi, bilginin kesin olamayacağını ve kuşku duymayı anlatan kavram aşağıdakilerden hangisidir?

A. Pozitivizm
B. Satanizm
C. Sekülerizm
D. Agnostisizm
E. Reenkarnasyon

D Aşağıdaki cümlelerde verilen boşlukları uygun ifadelerle doldurunuz.

[sekülerizm - reenkarnasyon - şirk - deizm - mütenebbi]

1- Gerçekte öyle olmadığı hâlde vahiy aldığını söyleyerek insanları kendisinin peygamber olduğuna inandırmaya çalışan kişilere İslami literatürde .... denir.

2- Türkçeye dünyevileşme olarak çevrilen .... kavramı, bazı ülkelerde laiklik kavramı yerine kullanılır.

3- Özellikle uzak doğu dinlerinde yaygın olarak kabul edilen ve ruh göçü anlamında kullanılan inanışın batı dillerindeki karşılığına .... denir.

4- Bir yaratıcı olması gerektiğini kabul etmekle birlikte, bu yaratıcının âleme ve insana müdahil olmadığını, adeta yarattıktan sonra bu âlemle ve insanla ilgilenmediğini savunan anlayışa felsefede .... denir.

5- Tanrı'nın bir değil de çok olduğunu savunan, putlar, atalar, tabiat güçleri, hayvanlar gibi farklı varlıkları da Tanrı olarak görebilen çoktanrıcılığın İslam dinindeki karşılığına .... denir.

SÖZLÜK

A

amade: Hazır

amentü: “İnandım,iman ettim.” anlamında bir söz. İslam dininin iman esaslarını ana hatlarıyla anlatan terim.

antitez: Karşı sav.

argüman: Tez, iddia, sav.

arızî: Sonradan olan, dıştan gelen.

B

basiret: Görme, idrak etme, kavrama, hakikati fark etme, doğru yolu tanıma.

Batınîlik: Kur’an-ı Kerim ve hadislerin sadece iç anlamına önem verip dış anlamını hesaba katmayan anlayış ve yorumlama yolu.

beşerî: İnsanoğlu ile ilgili.

burhan: Kesin delil, kanıt, ispat, apaçık ve en kuvvetli kanıt.

C

cüzi: Az, azıcık, pek az.

D

disiplin: Öğretim konusu olan veya olabilecek bilgilerin bütünü, bilim dalı.

dogma: Belli bir konuda ileri sürülen bir görüşün sorgulanamaz, tartışılamaz gerçek olarak kabul edilmesi.

E

ehl-i kıble: Kâbe’ye doğru yönelerek namaz kılmanın farz olduğuna inanan (veya bunu bilfiil icra eden) değişik mezheplere bağlı bütün müslüman zümreleri ifade etmek üzere kullanılan bir tabirdir

Ehl-i sünnet: İslam dininin temel konularında Hz.Peygamber’in sünnetine ve sahabelerin yoluna uymayı ilke edinenlerin izlediği yolu ve yöntemi benimseyenler.

epistemoloji: Bilgi kuramı.

estetik: Sanatta ve hayatta güzelliğin kuramsal bilimi, güzel duyu, bedii, güzellik duygusu ile ilgili olan.

F

fâsık: Allah’ın emirlerine aykırı davranan, kötü huylu, kötülük yapmayı alışkanlık hâline getiren kimse, günahkar.

fedakârlık: Özverililik.

fıtrat: İnsanın ilk yaratılışındaki dış tesirlerden etkilenmeyen tabiî hâli.

fitne: imtihan, deneme, sınama; Bozgunculuk, karışıklık; bela, felaket, musibet.

G

gayb: Nakle dayalı bilgi olmaksızın hakkında bilgi edinilemeyen varlık alanı.

H

halife: Birinin yerine geçen vekil; Allah’ın emir ve yasaklarının muhatabı olan üstün varlık, insan.

heva: Arzu, istek, meyletme.

hilafet: Birinin yerine geçme, bir kimseden sonra gelip onun yerini alma; İslam tarihindeki devlet başkanlığı, yöneticilik kurumu.

homojen: Bağdaşık.

hulûl: Girme, sinme, geçişme, intikal etme, yerleşme.

SÖZLÜK

İ

ibaha: Dinen sorumlu kişilerin yapıp yapmamakta serbest olduğu şey.

idrak: Anlama yeteneği, anlayış, akıl erdirme.

ihlal: Yasa ve düzene uymama.

ikrah: İğrenme, tiksinme, bir şeyden hoşlanmama; bir kimseyi inanç konularında istemediği bir sözü söylemeye veya bir işi yapmaya zorlama

inanç: İnanılan şey, itikat, iman, bir fikre olan bağlılık.

inayet: Yardım, koruma, lütuf, kerem.

inkar: Kabul etmeme, reddetme.

istidlal: Delile dayanarak sonuca ulaşma ve hüküm verme; bir şeyi ispatlamak için delil ortaya koyma; akıl yürütme.

istismar: Birinin iyi niyetini kötüye kullanma.

itikat: Gönülden bağlanma, kesin karar verme, samimi olarak inanma, iman.

K

kader: Hükmetme, gücü yetme, Allah'ın sonsuz ilmi ve kudretiyle başlangıçtan sona kadar evrende olacak olan her şeyi programlaması, varlıkları istediği şekil ve biçimde yaratması ve insanların özgür iradelerine göre yapacakları her şeyi Allah'ın önceden bilmesi, takdir etmesi.

kaos: Evrenin düzene girmeden önceki biçimden yoksun, uyumsuz ve karışık durumu.Kargaşa.

kefaret: Yerine getirilemeyen bir ibadeti, işlenen bir günahı veya yapılan bir hatayı telafi etmek umuduyla kesilen kurban, verilen sadaka veya tutulan oruç.

kesb: kazanma

kompleks: Karmaşıklık, karmaşa.

kriter: Ölçüt

kuşku: Bir olguyla ilgili gerçeğin ne olduğunu kestirememekten doğan kararsızlık, kuruntu, işkil, şüphe.

L

liberal: Hürriyet ve serbestlikle ilgili, Serbest ekonomiden yana olan (kimse, parti vb.), liberalist

literatür: Edebiyat, kaynak.

M

mahlûk: Yaratılmış olan varlık

makbul: Kabul edilen, beğenilen, hoş karşılanan.

malum: Bilinen, belli

marjinal: Aykırı

masum: Suçsuz, günahsız, korunmuş.

meditasyon: Ruh bilimi, zihnini denetleme teknikleri ve deneyimleri.

mensub: Bir yerle veya bir kimseyle bağlantısı olan, ilişkili, -den olan, -e bağlı (kimse)

meşrû: Yapılmasına dinen izin verilmiş, dine uygun olan şey.

metafizik: Doğaötesi, aklı aşan fizik ötesi.

mucize: Peygamberlerin kendilerine inanmayan insanlara peygamberliklerini ispat etmek amacıyla Allah'ın iznine bağlı olarak gösterdikleri olağanüstü olaylar, hâller.

muhalefet: Bir tutuma, bir görüşe, bir davranışa karşı olma durumu, aykırılık

mukabil: Bir şeye karşılık olarak yapılan, bir şeyin karşılığı olan

mukaddesat: Kutsal, mübarek, temiz ve kutlu

SÖZLÜK

şeyler

musallat: Bir kimse veya şeyin üzerine bıktıracak kadar düşen (kimse)

mutezile: Vâsıl b. Ata tarafından kurulan ve inanç konularında aklı ön plana çıkaran itikadi mezhep

müçtehid: Gayret ve çaba sarfeden, çok çalışan kimse. Kurân ve sünnet çerçevesinde yeni çözümler bulabilmek için çalışan fıkıh âlimi

müeyyide: Yaptırım, ceza

mükellef: Sorumluluk ve yükümlülük taşıyan kişi.

mükellefiyet: Sorumluluk.

münezzeh: Temiz, uzak, beri

mürted: İslam dinini terkedip başka bir dine geçen, din değiştiren kimse.

müsamaha: Hoşgörü, bağışlama, kolaylık gösterme.

mütehassıs: Uzman

N

nas: Dinî delil, Kur'an ve Sünnet.

nehy: Yasaklama, engelleme, menetme.

nesh: Kaldırma, hükümsüz bırakma.

nübüvvet: Peygamberlik, nebilik, elçilik

O

olgu: Birtakım olayların dayandığı sebep veya bu sebeplerin yol açtığı sonuç, vakıa

ontoloji: Varlık bilimi

Ö

öngörü: Bir işin ilerisini kestirme veya bir işin nasıl bir yol alacağını önceden anlayabilme ve ona göre davranma.

P

perspektif: Bakış açısı

R

Raşit Halifeler: Hz. Peygamberden sonra İslam devletini ve Müslümanları yönetmiş dört büyük halife

Reform: Düzeltme

ritüel: Âdet hâline gelmiş, ayin.

rölativist: Göreci. Bilginin kaynakları meselesinde özneyi merkeze alarak değişen özneye göre bilginin de değişeceğini savunan. Mutlak ve nesnel bilgi olmadığını ileri süren.

Rönesans: XV. yüzyıldan başlayarak İtalya'da ve daha sonra diğer Avrupa ülkelerinde hümanizmin etkisiyle ortaya çıkan, klasik İlk Çağ kültür ve sanatına dayanarak gelişen bilim ve sanat akımı

S

septik: Kuşkucu, şüpheci. Bilginin kaynakları meselesinde kuşkucu davranan, bilginin kesinliğini kabul etmeyen. Mutlak ve nesnel bilgiye karşı şüphe ile yaklaşan.

sofist: Safsatacı, yanıltıcı, bilgici

Ş

şefaat: Birinden başkası adına ricada bulunma,aracı olma, kusurlarının bağışlanmasını dileme.

T

tabiî: Doğal

SÖZLÜK

tafsil: Bir şeyi ayrıntılarıyla anlatma, açıklama

tağut: Haddi aşan, azgın, ölçüsüz, zorba

tahkiki iman: Hakikate, delile, tefekküre dayanan iman.

taklit: Bir başkasının yaptıklarının ve söylediklerinin doğruluğunu, yanlışlığını araştırmadan kabul etme, ona benzemeye çalışma.

tasavvur: Göz önüne getirme, hayal etme, zihinde canlandırma

tasdik: Doğrulama, gerçekliğini kabul etme, inanma, gönülden bağlanma.

tasvir: Betimleme

tebliğ: İslam'ın insana ulaştırılması faaliyetlerinin tümü.

tedebbür: derinlemesine kavramak, düşünüp taşınmak, inceliğini kavramak

tedvin: Herhangi bir ilim dalının dağınık hâldeki konularını bir araya getirerek düzene sokma ve kitap şekline getirme.

tefekkür: Düşünme, derin düşünme, fikir yürütme.

tekeffül: Bir şeyin sorumluluğunu üzerine alma, yükümlenme

tekfir: 1. Birinin İslam'dan çıkıp küfre girdiğini söyleme. 2. Bir Müslümanı yaptığı bir iş, davranış veya düşüncesinden dolayı dinden çıkmakla suçlama, kâfirlikle itham etme.

temayül: Bir tarafa eğilme, meyletme

tenzih: Allah Teâlâ'nın kusur ve ayıplardan, yaratılmışlara özgü eksikliklerden uzak ve yüce olduğunu benimseme ve bunu ifade etme

tevhid: Allah'ın zatını bütün tasavvurlardan, zihinlerdeki hayal ve evhamdan tecrid etmek. Allah'ın eşi benzeri olmadığına inanma.

teori: Kuram

tevil: Döndürme, bir şeyi aslına döndürme,yorumlama, kapalı anlamları açığa çıkarma

tezahür: Belirme, görünme, gözükme, ortaya çıkma, oluşma

tezekkür: Hatırlama, hatıra getirme

tümevarım: Tekil olandan, özel olandan genel olana giden, tek tek olgulardan genel önermelere varan yöntem, istikra, endüksiyon

V

velayet: İdare etme, düzenleme, işini üzerine alma, vekil olma

vesvese: Şeytanın aldatmacası ve ayartması veya kötü insanların etkisiyle kalbe gelen şeytani düşünce, vehim, şüphe

Y

yadsıma: Bir yargıdan onun karşıtı olan yargıya geçme, nefiy

yoga: Ruhsal yaşama ve bedene egemen olmayı amaçlayan Hint felsefe sistemi

Z

zebun: Güçsüz, zayıf, âciz

zimmî: İslam devleti tebaasında olan ve vergi veren Hıristiyanlar, Yahudiler

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, Ebu Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî, **el-Müsned**, Dâru Sâdır, Beyrut, ts.
- Algül, Hüseyin; Apaydın, Yunus; Bardakoğlu, Ali; Dönmez, İbrahim Kafi; Erkal, Mehmet; Harman, Faruk; Kılavuz, Ahmet Saim; Uludağ, Süleyman; Yücel, İrfan, **İlmihal I, İman ve İbadetler,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2012.
- Aslan, Abdülgaffar, *"Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Son Peygamber Oluşu ve Yalancı Peygamberlik Olgusu", Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi IV. Kutlu Doğum Sempozyumu,* S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2002.
- Aydın, Ali Arslan, *"Ehl-i Sünnet Akaidi",* **Şamil İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 2000
- Aydın, Mehmet, **Din Felsefesi**, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İzmir, 2012.
- Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, **Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi,** çev. Mehmed Sofuoğlu, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1989.
- Bulğen, Mehmet, *"İslam Dini Açısından Tenâsüh ve Reenkarnasyon", Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, sayı, 40.
- Cevizci, Ahmet, **Felsefe Sözlüğü,** Paradigma Yayınları, İstanbul, 2010.
- Çelebi, İlyas, "Mu'tezile", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,** C 31, İstanbul, 2000**.**
- Çelebi, İlyas, "Şeytan", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.** C.39, İstanbul, 2010
- Demirci, Muhsin, **Vahiy Gerçeği,** Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996.
- **Dini Terimler Sözlüğü**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2009.
- Ebu Dâvûd, Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdî es-Sicistânî, **Sünen-i Ebu Dâvûd Terceme ve Şerhi,** haz. Necati Yeniel ve Hüseyin Kayapınar; Şamil Yayınevi, İstanbul, 1987-2003.
- Ebu Hanîfe, İmâm-ı Âzam Numan b. Sâbit el-Bağdâdî, **İmâm-ı Âzam'ın Beş Eseri**, çev. Mustafa Öz; Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Ebu Zehra, Muhammed, **İslâm'da İtikadî, Siyasî ve Fıkhî Mezhepler Tarihi,** çev. Sıbğatullah Kaya; Anka Yayıncılık, Ankara, ts..
- Erdem, Hüsameddin, "Deizm", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.** C 9, İstanbul, 1994.
- Erdemci, Cemalettin, **Kelâm İlmine Giriş,** DEM Yayınları, İstanbul, 2009.
- Eşari, **Dinin İnanç İlkeleri,** cev. M. Çevik, İlahiyat Yayınları, Ankara, 2005.
- Fığlalı, Ethem Ruhi, **Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri,** Selçuk Yayınları, İstanbul, 1990.
- Gazzâlî, Ebu Hâmid Muhammed, **İtikadda Orta Yol,** çev. Osman Demir, Klasik Yayınları, İstanbul, 2012.
- Gazzâlî, Ebu Hâmid Muhammed, **Mustasfâ: İslâm Hukuk Metodolojisi**, çev. Yunus Apaydın, Klasik Yayınları, İstanbul, 2006.
- Gölcük, Şerafeddin, **İslâm Akaidi,** Esra Yayınları, Konya, 1989.
- Gölcük, Şerafeddin ve Toprak, Süleyman, **Kelâm**, Tekin Kitabevi, Konya, 1998.
- Gözlügöl, Said Vakkas ve Çağlar, Musa, **Topluma Yönelen Tehdit: Satanizm,** T.C. İçişleri Bakanlığı Strateji Merkezi Başkanlığı, Ankara, 2004.
- İbn Haldûn, Ebu Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahman b. Muhammed, **Mukaddime**, çev. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1991.
- İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, **Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi,** çeviri ve şerh Haydar Hatipoğlu, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1982-1983.
- Karadaş, Cağfer; Özler, Mevlüt; Karadafi, Cağfer; Erdemci, Cemalettin; Günefi, Kamil; Kılavuz, Ulvi Murat, **Kelâm'a Giriş,** Anadolu Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2013.
- Karaman, Hayreddin; Özek, Ali; Kafi Dönmez, İbrahim; Çağrıcı, Mustafa; Gümüş, Sadrettin; Turguti, Ali, **Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meali,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1999.
- Kazancı, Ahmet Lütfi, **İslâm Akâidi,** Ensar Neşriyat, İstanbul, 2012.
- Kılavuz, A. Saim, **Anahatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş,** Ensar Neşriyat, İstanbul, 2014.
- Kılavuz, U. Murat ve Kılavuz, A. Saim, **Kelâm'a Giriş,** İSAM Yayınları, İstanbul, 2010.
- Kutlu, Sönmez, "Mürcie", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.** C.32, İstanbul, 2006
- Kutluer, İlhan, "Lâedriyye", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.** C.27, Ankara, 2003
- Kutluer, İlhan, "Pozitivizm", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.** C.34, İstanbul, 2007
- Macit, Nadim, *"Eş'arî'nin İlm-i Kelâm'ı Müdafaası", Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, c. 1, sayı. 1, 1994.
- Mâtürîdî, Ebu Mansûr, **Kitâbü't-Tevhîd Tercümesi,** çev. Bekir Topaloğlu, İSAM Yayınları, İstanbul, 2002.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbûrî, **Sahîh-i Müslim ve Tercemesi**, çev. Mehmed Sofuoğlu, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1967-1970.

KAYNAKÇA

- Onat, Hasan ve Kutlu, Sönmez (ed.), **İslâm Mezhepleri Tarihi: El Kitabı**, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012.
- Öz, Mustafa ve Üzüm, İlyas, "Şîa", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.** C.39, İstanbul, 2010
- Özervarlı, M. Sait, "*Selefiyye*", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.**
- Sinanoğlu, Mustafa, "*İlhad*", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.** C 22, İstanbul 2000.
- Sinanoğlu, Mustafa, "*Şirk*", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.** C.39, İstanbul, 2010
- Taylan, Necip, "*Selefiye*", **Şamil İslam Ansiklopedisi,** İstanbul, 2000
- Teftâzânî, Sadeddîn Mesud b. Ömer, **Kelâm İlmi ve İslâm Akâidi (Şerhu'l-Akâid)**, (çev. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1991.
- Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî, **Sünen-i Tirmizî Tercemesi,** çev. Osman Zeki Mollamehmetoğlu, Yunus Emre Yayınevi, İstanbul, 1977
- Topaloğlu, Bekir, **Kelâm İlmi: Giriş**, Damla Yayınevi, İstanbul, 1981.
- Topaloğlu, Bekir ve Çelebi İlyas, **Kelâm Terimleri Sözlüğü,** İSAM Yayınları, İstanbul, 2010.
- **Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, ts.
- Yavuz, Yusuf Şevki "*Ehl-i Sünnet*", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. C 10, İstanbul, 1994.
- Yavuz, Yusuf Şevki "*Eş'ariyye*", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C 11, İstanbul, 1995.
- Yavuz, Yusuf Şevki "*Kelâm*", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C 25, İstanbul, 2002.
- Yavuz, Yusuf Şevki "*Mâtürîdiyye*", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C 28, Ankara, 2003.
- Yitik, Ali İhsan, *"Tenâsüh"*, ***Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.*** C.40, İstanbul, 2011

CEVAP ANAHTARI

1. ÜNİTE

B BÖLÜMÜ
1. D 2. Y 3.Y 4.D 5.Y

C BÖLÜMÜ
1.E 2. E 3.C 4.B

D BÖLÜMÜ
1. Haber-i Sadık 2. Kelamullah 3. Müktekâddimîn
4. Tümevarım 5. Fıkh-ı Ekber

2. ÜNİTE

B BÖLÜMÜ
1. D 2. Y 3.Y 4.D

C BÖLÜMÜ
1. B 2. D 3. E 4. D

D BÖLÜMÜ
1. Vahiy 2. Mümkin 3. Naklî 4. Kesin

3. ÜNİTE

B BÖLÜMÜ
1. Y 2. D 3. D 4.Y 5. D

C BÖLÜMÜ
1.E 2. C 3. E 4. B

D BÖLÜMÜ
1. Şiîlik 2. Hakem 3. İmamet 4. Tekfir 5. Mürcie

4. ÜNİTE

B BÖLÜMÜ
1. Y 2. D 3. D 4. D 5. D

C BÖLÜMÜ
1. E 2. A 3. B 4. C 5. D

D BÖLÜMÜ
1. Mütenebbi 2. Sekülerizm 3. Reankarnayon 4. Deizm 5. Şirk